

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК: 809.155.0+804.0

БОЙМАТОВА ДИЛРАБО МЕЛИКМУРОДОВНА

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ТОЧИКӢ
ВА ФАРОНСАВӢ (ДАР НАМУНАИ АСЛ ВА ТАРҶУМАИ РОМАНИ
«ДУХТАРИ ОТАШ»-И ҶАЛОЛ ИКРОМӢ ВА ПОВЕСТИ
«БЕГОНА»-И АЛБЕР КАМӢЮ)**

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) –
доктор аз рӯи ихтисос, аз рӯи ихтисоси 6D021300 Забоншиносӣ
(6D0205011 Забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ)

Роҳбари илмӣ
доктори илмҳои филологӣ, узви вобастаи
АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон Султонов М.Б.

ДУШАНБЕ – 2019

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ I. Воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ	16
1.1. Маълумоти мухтасар дар бораи воҳидҳои фразеологӣ	16
1.2. Воҳидҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ	22
1.3. Воҳидҳои фразеологӣ дар забони фаронсавӣ	37
Хулосаи боби I	47
БОБИ II. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ дар муқоиса ба тарҷума ва нашри фаронсавӣ он	49
2.1. Таърихи навишта шудани романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ...	49
2.2. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ романи "Духтари оташ"-и Ҷ.Иқромӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ:	
а) ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо;	
б) ифодаи фразеологӣ ё фраземаҳо;	
в) ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ.....	56
2.3. Таҳлили муқоисавии зарбулмасалу мақолҳои романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ	86
Хулосаи боби II	108
БОБИ III. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ повести "Бегона"-и Албер Камю дар муқоиса ба тарҷумаи тоҷикӣ он	110
3.1. Шухрати ҷаҳонии повести "Бегона"-и Албер Камю	110
3.2. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ повести "Бегона"-и Албер Камю ва муқоисаи онҳо дар забони тоҷикӣ:	
а) идиома;	
б) воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд.....	115
3.3. Монандӣ ва тафовути воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи асл ва тарҷумаи романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю.....	134
Хулосаи боби III.....	146
ХУЛОСА	147
ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	150

МУҚАДДИМА

Мубрамӣ ва зарурати баргузории таҳқиқот. Таркибу ибораҳои рехтаву устувор, ки дар қолаби муайяни дар тӯли асрҳо шаклгирифтаи худ мазмуну тобишҳои маъноии дорои обуранги бадеиро ифода мекунанд, дар забоншиносӣ маъмулан воҳидҳои фразеологӣ ё ки фразеологизмҳо ном бурда мешаванд.

Ҳарчанд омӯзишу баррасии илмии воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ таърихи тӯлонӣ надошта, аз асри бист ибтидо мегирад, метавон гуфт, ки дар таҳқиқи ин масъала аз тарафи муҳаққиқони тоҷик қадамҳои чиддӣ ва устувор гузошта шудааст. Ба хусус дастури илмию таълимии профессор Ҳомид Мачидов “Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик”(1982) барои таҳқиқоти густарда дар ин замина роҳ боз кардааст.

Бо вучуди ин дар масъалаи омӯзиши муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ бо забонҳои дигар, аз ҷумла забони фаронсавӣ то ҳанӯз таҳқиқоти ҷудогона ба анҷом нарасидааст.

Бинобар ин, ба андешаи мо, дар ин диссертатсия мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтани воҳидҳои фразеологӣ романи “Духтари оташ”-и Ҷалол Иқромӣ ва повести “Бегона”-и Албер Камю дар забоншиносии тоҷик аз аҳамияти вижа бархурдор хоҳад буд. Аз сабаби он ки воҳидҳои фразеологӣ ё фразеологизмҳо дар забонишиносӣ қисми аз ҳама муъҷаз, рехтаву устувор ва пуробуранги воҳидҳои забониро ташкил медиҳанд, муҳимияти мавзӯи мавриди таҳқиқ аз рӯйи омилҳои зерин муайян карда шудааст:

- зарурати таҳқиқоти чиддӣ ҷудогона дар масъалаи воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- таҳқиқу баррасии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ аз нуқтаи назари муқоисавӣ-типологӣ;
- аҳамияти таҳқиқи муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ бо мақсади муайян кардани мувофиқат ва фарқи байни онҳо;

– кофӣ набудани корҳои илмию таҳқиқоти омӯзиши муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;

– вучуд надоштани фарҳангҳои тафсирии воҳидҳои фразеологӣ фаронсавӣ дар забони тоҷикӣ.

Бояд таъкид кард, ки воҳиди фразеологӣ дар ҳамаи забонҳо дар шакли ибора ва ҷумла дар чараёни нутқ ташкил намеёбад, балки чун воситаи қаблан тайёри забонӣ дар қолаби рехтаи маъмул истифода мешавад. Воҳидҳои фразеологӣ ҳамеша сохти устувору семантикаи ягона доранд, ки ҷузъҳои онҳо аз ҳамдигар ҷудонопазиранд. Чунончи, дар забони тоҷикӣ "гули сари сабад", "каждуми таги бўрӯ", "гурги борондида" ва ғайра, дар забони фаронсавӣ "c'est en forgeant qu'on devient forgeron" – "гунчишкро кӣ кушад? – Қассоб", ё ин ки "ба кордон кор осон"; *quand on parle du loup on en voit la queue* – "номашро гиру гӯшашро каш"; *être aux anges* – бисёр хурсанд будан, "аз шодӣ сар ба фалак расидан", "дар осмони ҳафтум будан"; *avoir le vent en poupe* [109, 82] – "ба орзуи худ расидан" ва ғайра.

Асосан воҳидҳои фразеологӣ муодили образноки калимаҳои алоҳида буда, дар ин ё он забон барои нишонрас шудани сухан хизмат мекунанд. Масалан, дар забони тоҷикӣ воҳиди фразеологӣ "гули сари сабад" барои нишон додани хислату кор ва рафтори одамони машҳуру муътабар ва накукори ҷамъият истифода мешавад. Воҳиди фразеологӣ "сурати касеро аз девор тарошидан" барои ифода кардани маънии муносибати саҳти душманию бадбинӣ истифода бурда мешавад. Дар забони фаронсавӣ воҳидҳои фразеологӣ "*dérouler le tapis rouge*" – касеро гарму ҷӯшон ё ки самимона пешвоз гирифтанд; "*entre chien et loup*" барои ифодаи бегоҳӣ кор фармуда мешаванд.

Аз ин мисолҳо бармеояд, ки воҳидҳои фразеологӣ дар ҳаёти ҳамаҷузъа истифода мешаванд ва ба воситаи онҳо инсонҳо фикри худро возеҳтар ва пуробурангтар ифода мекунанд. Азбаски дар заминаи таҳлили воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ ва муқоисаи воҳидҳои фразеологӣ фаронсавӣ дар забони тоҷикӣ ҳанӯз таҳқиқоти ҷиддӣ

сурат нагирифтааст, мо дар ин диссертатсия кӯшиш ба ҳарч додем, ки вижагиҳои воҳидҳои фразеологиро дар намунаи маводи романи “Духтари оташ”-и Чалол Иқромӣ ва повести “Бегона”-и Албер Камю бо роҳи муқоиса дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Дарачаи азхудшудаи масъалаи илмӣ ва заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқот. Ҳарчанд омӯзиши масъалаҳои марбут ба назарияи фразеологияи тоҷик асосан дар даврони собиқ Шӯравӣ шурӯъ шуда бошад ҳам, дар бисёре аз фарҳангу луғатҳои қадимаи мо воҳидҳои фразеологӣ ҳамчун воҳиди махсуси таркиби луғавии забон дарҷ гардидаанд. Дар қадимтарин луғатҳои, ки то замони мо расидаанд, дар баробари қалимаҳои воҳидҳои фразеологӣ низ шарҳу эзоҳ дода шудаанд. Ҳанӯз дар "Луғати фурс"-и Асадии Тӯсӣ (асри XI) "чашми олус" (нигаристан бувад ба гӯшаи чашм), "чашми оғил" (нигаристан бувад ба як сӯе), "шикасту микаст" барин таркибу ибораҳои устувор дар моддаҳои алоҳидаи луғавӣ оварда шуда, чун воҳидҳои мустақили луғавӣ (аниқтараш, фразеологӣ) шарҳ дода шудаанд [47, 5]. Маводи фразеологӣ дар фарҳангу луғатҳои баъдина боз ҳам бештар ба мушоҳида мерасанд. Дар фарҳангу луғатҳои “Мусталаҳот-уш-шуаро”-и Вораста, “Чароғи ҳидоят”-и Алихони Орзу, «Мачмаъу-л-фурс»-и Муҳаммадқосими Сурурии Кошонӣ, "Бурҳони қотеъ"-и Муҳаммадхусайни Бурҳон, "Фарҳанги Рашидӣ"-и Абдурашид ибни Абдулғафур, "Ғиёс-ул-луғот"-и Муҳаммад Ғиёсиддин ва даҳҳо дигар фарҳангу луғатҳои маводи фразеологии забони тоҷикӣ ба таври фаровон ҷой дода шудааст.

Дар забоншиносии тоҷик тадқиқоти аввалини марбут ба масъалаҳои гуногуни фразеология ба солҳои 40-50-уми асри XX рост меояд. Аммо ин таҳқиқот махсус ба масъалаи фразеология бахшида нашуда, балки дар зимни ҳалли масъалаҳои гуногуни грамматика ё забону услуби шоирону нависандагони алоҳида зимнан қайдҳои алоҳидаро оид ба ибораҳои устувору рехта дар бар мегирифтанд. Вале аҳамияти чунин қайдҳои шарҳҳои алоҳида аз он иборат аст, ки онҳо барои омӯзишу тадқиқи масъалаҳои фразеологияи тоҷик роҳ боз кардаанд. Чунин қайдҳо дар асару мақолаҳои донишмандони

маъруфи тоҷик Абдулғанӣ Мирзоев, Шавкат Ниёзӣ, Додочон Тоҷиев ва Носирҷон Маъсумӣ бештар ба мушоҳида мерасад. Масъалаҳои марбут ба фразеология дар солҳои 60-уми асри XX дар асару мақолаҳои забоншиносии тоҷик бештар инъикоси худро ёфтаанд. Яке аз падидаҳои муҳимми он давра ба нашр расидани фарҳанги дучилдаи фразеологии Муллоҷон Ҷозилов (“Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ)” (Душанбе, 1963-1964)) мебошад. Фарҳанги мазкур таҷрибаи аввалини гирд овардани захираи фразеологияи тоҷик буд ва дар таърихи омӯзиши воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ нақши муҳим гузошт ва ҳанӯз аз аҳамияти фаровон бархурдор аст.

Солҳои 60-уми асри гузаштаре давраи ташаккули омӯзиши паҳлуҳои гуногуни фразеологияи тоҷик шуморидан мумкин аст. Асару мақолаҳои дар ин давра навишташуда масъалаҳои гуногуни фразеология, аз ҷумла ибораҳои фразеологии изофӣ, аломатҳои фарқкунандаи воҳидҳои фразеологӣ, роҳҳои ташаккули воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ, фарқи муродифот ва вариантҳои воҳидҳои фразеологӣ ва ғайраро дар бар гирифта буданд. Ҷамҷунин дар ин давра якҷанд рисолаи номзадӣ оид ба фразеологияи тоҷик навишта, ҳимоя шудаанд. Аз ҷумла, рисолаи номзидии Хушенова С.В. “Изафетные фразеологические единицы таджикского языка”, М., 1966; Ҳасанов И. “Лексика ва фразеологияи романи Ҷ. Иқромӣ “Духтари оташ”, Душанбе, 1966; Мачидов Ҳ. “Хусусиятҳои лексикӣ-семантикии воҳидҳои фразеологии феълии забони адабии ҳозираи тоҷик”, Душанбе, 1968.

Дар солҳои 70-уми асри бист тадқиқи масъалаҳои ҷудоғонаи фразеологияи тоҷик идома пайдо кард. Забоншиносони тоҷик нафақат бо масъалаҳои фразеологияи забони адабии ҳозираи тоҷик, инчунин бо масъалаҳои фразеологияи осори гузаштагон (Игамбердиев Р. “Художественно-стилистическая роль фразеологизмов в “Бадаи ал-вақои” Зайниддина Восифи”, Душанбе, 1975), шеваҳои ҷудоғона (Максудов Т. “Лексика и фразеология исфаринских говоров таджикского языка”), фразеологияи муқоисавӣ (Турсунова Ҳ. “Тадқиқи муқоисавии

фразеологизмҳои параллели забонҳои тоҷикӣ ва ӯзбекӣ”, Душанбе, 1979) низ машғул шудаанд.

Дар ин солҳо аз тарафи забоншиносон С.В. Хушенова, Ю.А. Рубинчик низ асарҳо ба нашр расидааст, ки ин асарҳо ба яке аз типҳои воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва форсӣ ибораҳои изофӣ бахшида шудааст. Дар асари Ю.А. Рубинчик "Асосҳои фразеологияи забони форсӣ", нафақат масъалаҳои муҳимми воҳидҳои фразеологии забони форсӣ тадқиқ гардидаанд, балки муваффақият ва дастовардҳои эроншиносон низ дар ин бобат ҷамъбаст шудаанд. Дар солҳои баъдӣ ва замони Истиқлолият низ доир ба ҷанбаҳои мухталифи фразеологияи тоҷик асару мақолаҳо ба нашр расидаанд, вале дар робита ба масъалаҳои фразеологияи забони адабии ҳозираи тоҷик ҷунонқи дар боло таъкид гардид, профессор Ҳ. Мачидов таҳқиқоти ҷолиб ва қобили мулоҳиза анҷом додааст.

Бояд гуфт, ки дар бунёди асосҳои назариявӣ ва инкишофи илми фразеология забоншиносони рус ҳиссаи арзанда гузоштаанд. Аз ҷумла назарияҳои фразеологӣ дар таҳқиқоти илмии А.А. Потебня, И.И. Срезневский, А.А. Шахматов, Ф.Ф. Фортунатов, В.В.Виноградов, В.Г. Гак ва дигарон мушоҳида мешавад. Аз ҷумла, ҷанд мақолаи В.Г. Гак ба масъалаи прагматикаи муқоисавӣ бахшида шудааст. Ҳамчунин "Фарҳанги фразеологии фаронсавӣ - русӣ", ки дар зери таҳрири Я.И. Рескер нашр шудааст, оид ба фонди фразеологии забонҳои фаронсавӣ ва русӣ манбаи муътамад ба ҳисоб меравад.

Масъалаи омӯзиши фразеология дар адабиёти таълимию методӣ дар солҳои 20-40-и асри ХХ асосан дар асарҳои илмии Е.Д. Поливанов, С.И. Абакумов, Л.А. Булаховский поягузорӣ шудааст.

Ибора ва ифодаҳои таркибан рехтаву устувор маъмулан бо номҳои ибораҳои рехта, воҳидҳои фразеологӣ, фразеологизмҳо, таъбироти фразеологӣ ва амсоли инҳо машҳуранд. Аз байни ин номҳо истилоҳи воҳидҳои фразеологӣ нисбатан бештар ба кор бурда мешавад. Фразеология аслан аз калимаи юнонии *phrasis*-ибора ва *logos*- таълимот гирифта шуда, як

кисми забоншиносист, ки маҷмӯи таркиб, ибора, ҷумлаҳои рехтаву устувор, қонуниятҳои инкишоф, категорияҳои лингвистии онҳо ва маҷмӯи воҳидҳои фразеологӣ ин ё он забонро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Воҳидҳои фразеологӣ ё ки фразеологизмҳо аз унсурҳои муҳими забон ба шумор мераванд. Онҳо ба ифодаи образҳои профессор Ҳ.Маҷидов “ҳамчун масолеҳи дар тӯли қарнҳо рехтаву устуворгардидаи забон дар шакли қолабҳои тайёр ва бо маъноҳои пешакӣ маълум истифода бурда мешаванд” [47, 4]. Ҳар як забон аз ҷумла, забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, ки мавриди баҳси ин рисола мебошанд, воҳидҳои фразеологӣ худро дорад.

Дар дунё забоне нест, ки воҳидҳои фразеологӣ худро надошта бошад. Бинобар таҳқиқи муҳаққиқон дар луғат 15%-и калимаҳо бо ёрии таркиби калимаҳои ноустувор тарҷума мешаванд. Дар матн шумораи воҳидҳои фразеологӣ, аз ҷумла зарбулмасал ва мақол то 20 % меафзояд. Яке аз қабатҳои хоси системаи ҳар як забонро воҳидҳои фразеологӣ он ташкил медиҳанд. Фразеологизмҳо яке аз воситаҳои равшану возеҳ ва бо тобишҳои махсус ифода кардани фикр буда, қонуниятҳои ташаккул ва ифодаи маънои онҳо хусусияти махсусан муҳими ҳар як забонро ташкил медиҳанд. Воҳидҳои фразеологӣ ҳамаи ҷиҳатҳои зиндагии инсон, яъне сурати зоҳирӣ, олами ботинӣ, рафтору одати инсонӣ, ахлоқи ҷамъиятӣ, ҳодисаҳои табиатро муайян мекунанд. Воҳидҳои фразеологӣ дар нутқи муқаррарӣ (ҳаррӯза), асарҳои бадеӣ ва дар адабиёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ истифода мешаванд. Онҳо ба фикри баёншуда ҷасоҳат мебахшанд ва ҳамчун воситаи эҷоди ҷасоҳат хизмат мекунанд.

Дар асарҳои бадеӣ шоиру нависандагон маъмулан барои нишонрас ва таъсирбахш гардидани сухани худ аз воҳидҳои фразеологӣ истифода мебаранд. Масалан, ибораҳои рехтаи "гурги борондида", "димоғи касеро сӯхтан", "аз касе дил шустан", "нони касеро нимта кардан", "сояи касеро аз девор тарошидан", "аз касе дил кандан", "ба чашми худ нигоҳ карда роҳ рафтан" ва ғайра.

Пайдоиши илми фразеологияро одатан бо номи забоншиноси фаронсагии швейтсаритабор, Ш. Балли алоқаманд медонанд. Истилоҳи "фразеология" соли 1905 бори нахуст аз ҷониби ин забоншиноси барҷаста ҷорӣ карда шуд, ки вай дар мулоҳизаҳои назариявии худ ба асоси фразеология ҳамчун соҳаи алоҳидаи илм наздик омад. Дар китоби "Рисолаи услубшиносии фаронсагӣ" (*Traité de stylistique française*, 1909) Ш. Балли яке аз аввалинҳо шуда мақсад ва вазифаи услубшиносиро ҳамчун як соҳаи мустақили илми забоншиносӣ муайян кардааст. Дар ин китоб ибора дар категорияи забони ғайритабӣ (алоқадорӣ эҳсос бо эҳсоси ибора) ва далели нахустини гурӯҳбандии фразеологизм низ баррасӣ карда шудааст. Ин забоншинос бори нахуст дар заминаи муайян кардани аломатҳои воҳидҳои фразеологӣ таҳқиқ анҷом додааст. Баъдан дар ин масъала муҳаққиқони фаронсагӣ, аз ҷумла Морис Ра, Пиер Оиро, Ален Рей, Софи Шант таҳқиқоти лоиқи тавачҷуҳ анҷом додаанд.

Масъалаи фразеологияи забони фаронсагӣ аз тарафи забоншиносони рус, аз ҷумла З.Н. Левит, Р.Л. Ляндю, А.Г. Назарян, Я.И. Ретскер, Г.Г. Соколова, И.Н. Тимескова омӯхта шудааст. Корҳои илмии муҳаққиқони мазкур ба ҷанбаҳои гуногуни фразеологияи забони фаронсагӣ, таҳқиқ ва коркарди масъалаҳои назарияи умумӣ ва хусусии ин забон бахшида шудааст.

Ҳангоми таълифи ин рисола мо ба таҳқиқоти забоншиносони маъруф В.Г. Гак, В.В. Виноградов, А.Г. Назарян, Х. Мачидов ва як қатор олимони дигар такя намудаем.

Қайд кардан лозим аст, ки дар забоншиносии тоҷикӣ оид ба ибораҳои рехтаи романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ Ҳасанов И. бо номи "Лексика ва фразеологияи романи "Духтари оташ"-и Ҷ.Иқромӣ (1966) таҳқиқот анҷом додааст. Вале оид ба муқоисаи воҳидҳои фразеологияи романи мазкур бо дигар забонҳо, аз ҷумла забони фаронсагӣ ҳанӯз таҳқиқот анҷом напазируфтааст.

Мақсад ва ҳадафҳои таҳқиқ. Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур муайян намудани хусусиятҳои лексикӣ, семантикӣ ва сохтори воҳидҳои

фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ва тарҷумаи онҳо мебошад. Мақсади таҳқиқот ҳамчунин аз таҳқиқи мавқеи воҳидҳои фразеологӣ дар романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю ва тарҷумаи онҳо иборат аст. Вобаста ба вазифаҳои асосии таҳқиқот хангоми таълифи диссертатсия ба ҳалли чунин масъалаҳо таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст:

- баррасии мафҳуми воҳидҳои фразеологӣ;
- баррасии назариявии воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- муқоисаи воҳидҳои фразеологии романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю аз рӯи семантика;
- мавқеи воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ, махсусан дар романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю;
- тарҷумаи фаронсавии воҳидҳои фразеологии романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва таҳлили муқоисавии онҳо;
- таҳлили муқоисавии зарбулмасалу мақолҳои романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ;
- тарҷумаи тоҷикии воҳидҳои фразеологии повести "Бегона"-и Албер Камю ва таҳлили муқоисавии онҳо;
- хусусияти мувофиқат ва фарқияти тарҷумаҳои воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ;
- таҳлили воҳидҳои фразеологии романи "Духтари оташ" ва повести "Бегона" ва тарҷумаи онҳо.

Объекти таҳқиқот. Объекти диссертатсияи мазкур таснифоти воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи семантика дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ ва инчунин таҳлили муқоисавии онҳо дар забонҳои мазкур мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот. Мавзӯи кор таҳқиқ ва таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар асоси романи

«Духтари оташ»-и Чалол Икромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю мебошад.

Масъалаҳои таҳқиқот. Масъалаҳои асосии таҳқиқот ба таъйини хусусиятҳои лексикӣ, семантикӣ ва сохтори воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ, ҳамчунин мушкилоти тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ дар ин забонҳо дар намунаи асл ва тарҷумаи романи «Духтари оташ»-и Чалол Икромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю иртибот дорад.

Усулҳои таҳқиқот. Ҳангоми таълифи диссертатсияи мазкур зимни омӯзиши васеи воҳидҳои фразеологӣ асосан аз усули таҳқиқотии таҳлили семантикӣ ва таҳлили муқоисавӣ истифода шудааст. Тавассути усули таҳлили семантикӣ тобиши маъноии калимаҳо ошкор ва муайян гардидааст. Ба воситаи методи таҳлили муқоисавӣ мувофиқат ва фарқи воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ муқаррар карда шудааст.

Соҳаи таҳқиқот. Таҳқиқ дар заминаи забоншиносии муқоисавӣ сурат гирифта, тавсияҳои методӣ ва амалии дар диссертатсия асоснокшуда дар раванди таълим дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ бо фанҳои «Типологияи муқоисавӣ», «Ибора ва иборасозӣ» ва «Ибораҳои фразеологӣ» мувофиқат мекунад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила гузаронида шуд:

Марҳилаи якум (солҳои 2015-2016) омӯзиши омилҳои илмӣ-назариявӣ ва амалӣ оид ба масъалаҳои воҳидҳои фразеологӣ, таснифоти семантикии онҳо ва мавқеи воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеиро фаро гирифт, ки барои ташаккул додани фарзияи умумии таҳқиқот замина гузошт.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2016-2017) ба масъалаи баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ романи «Духтари оташ»-и Ч.Икромӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ ва таҳлили муқоисавии зарбулмасалу мақолҳои асари мазкур бахшида шуд.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2017-2018) ба баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣ повести «Бегона»-и Албер Камю дар муқоиса ба тарҷумаи тоҷикӣ он бахшида шуд, ки дар он воҳидҳои фразеологӣ асари номбурда аз

рӯи семантика таҳлил карда шудааст. Инчунин дар марҳилаи мазкур монандӣ ва гуногунии воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ баррасӣ гардид.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоиши таҳқиқот. Дар диссертатсия ба ғайр аз ҳар ду асари мавриди таҳқиқ асарҳои донишмандони тоҷик – «Ибораҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ»-и Ғаффоров Р.; «Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик»-и Мачидов Ҳ.; «Роҳҳои асосии истифодабарии ибораҳои фразеологӣ дар романи «Духтари оташ»»-и Ҳасанов И.; «Оид ба воҳидҳои фразеологӣ ва вазифаҳои синтаксисии онҳо»-и Мақсудов Т., Зикриёев Ф.К., Чалилов Ҳ.; «Фразеологияи забони тоҷикӣ дар асарҳои тарҷумавӣ»-и Бачаев М.; «Оид ба сарчашмаҳои пайдоиши воҳидҳои фразеологӣ»-и Азимова М.Н. ва асарҳои илмии муҳаққиқони рус – «Фразеологияи забони фаронсавии муосир»-и Назарян А.Г.; «Семантикаи ибораҳои фразеологӣ»-и Жуков В. П.; «Фразеологияи забони фаронсавӣ»-и Соколова Г.Г. инчунин таҳқиқотҳои муҳаққиқони аврупоӣ – «Масъалаҳои забоншиносии умумӣ»-и Эмил Бенвенист; «Рисолаи услубшиносии фаронсавӣ»-и Шарл Балли ва ғайра истифода бурда шуданд.

Ҳамчунин хулосаву пешниҳодоти диссертатсияи мазкур дар конференсияҳои илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ ироа гардидаанд.

Этимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ бо таҳлили амиқи назариявии масъалаи мавриди назар таъмин гардидааст ва ба нуктаҳои мушаххаси методологиву маводҳои гуногунҷанбаи озмоишӣ дар мувофиқат бо ҳаҷму ҳадаф, вазифа ва мантиқи таҳқиқ асос ёфта, барои таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ имкони мусоид фароҳам меорад.

Навгониҳои илмии таҳқиқот. Навгониҳои таҳқиқот пеш аз ҳама дар ин зоҳир мешавад, ки дар ин диссертатсия бори нахуст таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар асоси романи «Духтари оташ» -и Ҷалол Иқромӣ ва повести «Бегона» -и Албер Камю ва тарҷумаҳои онҳо мавриди таҳқиқ қарор дода мешавад.

Ҳамчунин наовариҳои кор аз инҳо иборатанд:

– дар диссертатсияи мавриди назар дар хусуси омӯзиши ҷанбаҳои назариявии фразеологияи забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мулоҳизаҳо пешкаш гардид;

– аҳаммият ва мавқеи воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ, махсусан дар романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ва дар повести "Бегона"-и Албер Камю мушаххас гардид;

– доир ба тарҷумаҳои воҳидҳои фразеологияи романи "Духтари оташ" ба забони фаронсавӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю ба забони тоҷикӣ таҳлилу муқоисаҳо анҷом дода шуд. Таҳлилу муқоисаҳо аз мушкилоти тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ аз як забон ба забони дигар шаҳодат медиҳанд;

– дар хусуси мувофиқат ва фарқи тарҷумаҳои воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ тариқи таҳлилу муқоисаҳо ҳулосаҳои дақиқ ва фарзияҳо пешниҳод гардид.

Аҳаммияти назарии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки дар заминаи таҳқиқоти воҳидҳои фразеологӣ дар намунаи асл ва тарҷумаи романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Иқромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю баъзе паҳлуҳои норавшани воҳидҳои фразеологӣ, бахусус зимни тарҷума аз як забон ба забони дигар ошкор карда шуд, мусоидат мекунад.

Аҳаммияти амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки маводи диссертатсия имкон дорад ҳангоми омӯختани ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ, хондани курсҳои махсус оид ба фразеологияи тоҷик, тайёр кардани дастуру лексияҳо барои фанни «Ибораҳои фразеологияи забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» мавриди истифода қарор дода шавад. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро ҳамчунин ҳангоми коркарди масъалаҳои муқоисавии фразеология метавон истифода намуд. Маводи диссертатсияро дар таҳқиқотҳои минбаъда оид ба масъалаҳои фразеология, услубшиносӣ ва тарҷумашиносӣ, инчунин барои тайёр

намудани монографияҳо дар ин соҳаи илм метавон мавриди истифода қарор дод.

Нуктаҳои Ҳимояшавандаи Диссертатсия:

1. Таҳқиқот дар ин замина ба исбот мерасонад, ки воҳидҳои фразеологӣ ё фразеологизмҳо дар забонишиносӣ қисми аз ҳама муъҷаз, рехтаву устувор ва пуробуранги воҳидҳои забониро ташкил медиҳанд ва дар забон барои нишонрас ва боз ҳам таъсирбахш шудани сухани гӯянда хизмат мекунад.

2. Мафҳуми илмии фразеология дар забоншиносӣ бори нахуст аз ҷониби муҳаққиқи фаронсавӣ Ш.Балли чорӣ гардида, дар таҳқиқоти муҳаққиқони минбаъда рушду такмили бештар пайдо кард ва ба сифати соҳаи алоҳидаи забоншиносӣ эътироф гардид.

3. Омӯзиши муқоисавии воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи воҳидҳои фразеологии романи “Духтари оташ”-и Чалол Иқромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю барои таҳқиқоти минбаъда дар заминаи омӯзиши муқоисавии воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ ва забонҳои дигар роҳ боз мекунад.

4. Воҳидҳои фразеологӣ дорои вижаи ҳар як забон буда, ҳангоми тарҷума ба забони дигар то андозае мушкилот эҷод мекунад.

Саҳми шахсии муҳаққиқ дар он зоҳир мешавад, ки мавзӯи мазкур бори нахуст дар забоншиносии муқоисавӣ мавриди таҳқиқу баррасии илмӣ қарор мегирад ва вижаҳои қорбурди воситаҳои алоқаи нахвӣ дар асоси асарҳои бадеӣ низ ошкор шуданд.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он.

Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи забони франсавии ДДОТ ба номи Садриддин Айни (суратчаласаи №10 аз 08.06.2018) ва сексияи забоншиносии ДДОТ ба номи Садриддин Айни (суратчаласаи №18 аз 25.06.2019) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 7 мақола ҷоп шудааст, ки 4-тои он ба ҚОА ФР ва ҚОА назди Президенти ҶТ мансуб буда, рӯйхати онҳо дар охири автореферат оварда шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷлаи конфаронсҳои илмии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (2015-2018) инъикос ёфтаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ зербоб, хулосаи бобҳо, хулосаи умумӣ ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми рисола бо назардошти ҷопи компютерӣ аз 163 саҳифа иборат аст.

БОБИ I. ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЦИКӢ ВА ФАРОНСАВӢ

1.1. Маълумоти мухтасар дар бораи воҳидҳои фразеологӣ

Воҳидҳои фразеологӣ ё ки фразеологизмҳо - таносуби устувори калимаҳои дорои таркибу маъноӣ доимӣ мебошанд, ки дар нутқ ҳамчун воҳиди тайёр ифода карда мешаванд. Воҳидҳои фразеологӣ маъмулан на дар бахши синтаксис, балки дар лексикология омӯхта мешаванд, зеро дар аксари ҳолатҳо воҳидҳои фразеологӣ назар ба ибора дида ба калима қаробати бештар доранд, яъне дар аксари ҳолатҳо воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи маъноӣ худ ба калима баробар буда, муодили он ба шумор мераванд. Бояд таъкид кард, ки дар таркиби ибора ё ҷумлаи муқаррарӣ ҳар як калима маъноӣ худро нигоҳ медорад. Воҳидҳои фразеологӣ бошанд аз таркиби дорои маъноӣ доимӣ фарқ мекунанд ва дар нутқ ҳамчун василаи тайёри ифода истифода мешаванд. Воҳидҳои фразеологӣ ҳамчун калима аз рӯи маъноӣ худ ба якмаъно ва сермаъно тақсим мешаванд. Аксари калимаҳо сермаъно ҳастанд, вале воҳидҳои фразеологӣ баръакс танҳо дорои як маъно мебошанд, воҳидҳои фразеологӣ сермаъно ниҳоят кам ба назар мерасанд.

Дар илми забоншиносӣ солҳои охир ба омӯзиши масъалаҳои марбут ба фразеология ва воҳидҳои фразеологӣ тавачҷуҳи хос зоҳир карда мешавад. Масъалаи марказии фразеология муайян кардани фразеологизм мебошад. Таҳлили адабиёти назариявӣ нишон медиҳад, ки дар айни замон оид ба воҳиди фразеологӣ ягонагии нисбӣ дар андешаҳои муҳаққиқон ба миён омадааст. Дар аксари таърифҳои марбут ба воҳиди фразеологӣ як қатор махсусиятҳои ВФ, ки онро ҳам аз калима ва ҳам аз иборати озод фарқ мекунад, таъкид карда шудаанд. Ба сифати воҳиди мустақили забон таркиби фразеологӣ бо аломатҳои махсуси маъноӣ, сохторӣ ва вазифавии худ фарқ мекунад. Ба ҳайси аломати асосӣ аз ҷумла, аломати маъноӣ таъкид карда мешавад, зеро маҳз дигаргунии маъноӣ имкон медиҳад, воҳидҳои фразеологӣ ҳам аз воҳидҳои озод ва ҳам аз воҳидҳои устувори ғайрифразеологӣ фарқ

карда шаванд. Илова бар ин, аломати маъноӣ устуворӣ, яклухтӣ ва ифоданокии воҳидҳои фразеологиро таъмин мекунад.

Яклухтии воҳидҳои фразеологӣ дар бисёр ҳолатҳо бо дарки метафорӣ ва метаномии таркиби калимаи мустақил муайян карда мешавад. Сохтори маъноӣ, ки ба фразеологизм хос аст, махсусияти маъноӣ воҳиди фразеологиро, ки дорои сифати хос буда, аз маъноӣ луғавӣ фарқ мекунад ва категорияи лингвистии махсусро ифода мекунад, муайян менамояд. Махсусияти ин ифода пеш аз ҳама дар тарзи махсуси инъикоси воқеияти атроф, ки тавассути чунин ифода муайян карда мешавад, зоҳир мегардад.

Фразеология аз назари решашиносӣ аз калимаи юнонии *phrasis* - ифода ва *logos* – таълимот гирифта шуда, як қисми забоншиносӣ мебошад, ки таркиби фразеологии забонро дар ҳолати имрӯза ва инкишофи таърихӣ он, маҷмӯи фразеологияи ин забон, иборати устувори нутқ, яъне воҳиди фразеологӣ ва таркиби фразеологиро меомӯзад [59, 5].

Мавзӯи фразеология ҳамчун як қисми забоншиносӣ тадқиқи табиати воҳидҳои фразеологӣ ва аломати категориявии онҳо, ҳамчунин муайян кардани қонуниятҳои вазифавии онҳо дар нутқ мебошад.

Фразеология дар робита ба гуногунии фразеологизмҳо-идиомаҳо, таркибҳои фразеологӣ ва ибораҳои устувор (зарбулмасал, мақол, ва дигар ҷумлаҳои фразеологӣ) аз нуқтаи назари муҳаққиқон ба ду бахш тақсим мешавад. Фразеология ба маъноӣ васеъ, яъне омӯзиши ибораҳои рехтаи навҳои сохтори гуногун, ки вазифаҳои гуногуни маъноӣ доранд (воҳиди фолклорӣ, пораи матнҳои бадеӣ, қолабҳои суханронӣ ва ғайра) ва фразеология ба маъноӣ маҳдуд, яъне омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ-идиомаҳо ва таркибҳои фразеологӣ бо тавачҷуҳ ба маънии луғавии онҳо.

Маълум аст, ки воҳиди асосии забонро калимаҳо ташкил медиҳанд. Маҳз дар калимаҳо таърихи инсоният, илм, фарҳанг, техника, ҳамаи тағйирот дар ҳаёти ҷомеа инъикос меёбад. Таркиби луғавии забон пайваста тағйир меёбад: баъзе калимаҳо аз сабаби қатъ шудани воқеа ё дигар вучуд надоштани чизе аз байн мераванд; баъзе калимаҳо барои ифода кардани ашё

ё ҳодисаи нав ба вучуд меоянд. Воҳидҳои фразеологӣ ба воситаи калимаҳои ифода карда мешаванд ва калимаҳои дар таркиби воҳиди фразеологӣ гоҳе маънои асосии худро аз даст медиҳанд.

Масъалаи муҳимме, ки имрӯз ба он бештар тавачҷуҳ зоҳир мегардад - масъалаи назарияи умумии фразеология мебошад. Таҳияву тарҳрезии масъалаи фразеология таърихи худро дорад, ки дар ин масъала чанд насли забоншинос хизмат кардаанд. Ба андешаи баъзе муҳаққиқони забоншинос ташаккул ва тақомули фразеологияи забон ҳамчун як соҳаи мустақили илм ба ду омил вобастагии бештар дорад. Аз як тараф, то пайдоиши асарҳои махсуси назариявӣ ва аввалин маҷмӯи маводи фразеологӣ аллакай анъанаи тавсифи фразеологизм дар луғатҳои умумӣ мавҷуд буд, ки то ба ин рӯз ин анъана қатъ нашудааст. Аз тарафи дигар, пеш аз он, ки далелҳои андӯхтаи лексикографӣ, ки ба фразеологизмҳои тааллуқдоранд, шарҳи илмии худро пайдо намоянд, дар Русия ва дигар кишварҳои Аврупо таълимот оид ба ибора тарҳрезӣ гардид, ки бо таърихи ташаккули мафҳумҳои асосии фразеология робитаи мустақим ва ногусастанӣ дорад.

Истилоҳи "фразеология" чунонки дар боло ишора рафт, соли 1905 аз ҷониби забоншиноси маъруф Шарл Балли қорӣ карда шуд, ки дар мулоҳизарониҳои назариявии худ ба асоси фразеология ҳамчун илм наздик омад. Вай дар китоби "Рисолаи услубшиносии фаронсавӣ" (*Traité de stylistique française, 1909*) аз аввалинҳо шуда мақсад ва вазифаи услубшиносиро ҳамчун як соҳаи мустақили илми забоншиносӣ муайян намуд. Зимнан дар ҳамин китоб фразеологизм низ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Мафҳуми фразеология дар фаҳмиши васеи илмии имрӯза дар таҳқиқоти забоншиносии рус В.В. Виноградов баррасӣ шудааст. Ба ибораи дигар, асоси фразеология, мавзӯ ва вазифаҳои таҳқиқотии он дар асарҳои илмии академик В.В. Виноградов муайян карда шудааст. Гурӯҳбандии семантикии калимаҳои устувор, ки ин забоншинос пешниҳод кардааст, ба

андешаи аксари муҳаққиқон нахустин кӯшиши муваффақонаи таҳлил ва тавсифи низоми фразеологии забон ба ҳисоб меравад.

Ба ақидаи В.В. Виноградов се навъи воҳидҳои фразеологӣ аз ҳам фарқ карда мешаванд:

1) Пайвастшавии фразеологӣ - иборайи устувор, асоснок набудани доҳили калима: сафсата гуфтан, гапфурӯшӣ кардан, бе шакку шубҳа, ҳеч шубҳа накарда.

2) Умумияти фразеологӣ - устувори ибора ё ки таркиби калима бо шакли доҳилии шаффоф: ба оташ равған рехтан.

3) Иборайи фразеологӣ - ибораяе, ки дар он яке аз калимаҳо ба маъноӣ муқаррарӣ ва дигаре ба маъноӣ иборайи рехтаи устувор, яъне фразеологӣ истифода мешаванд: асли бадӣ, чора дидан, ғолиб омадан (шудан), ғалаба додан, зафар ёфтан.

Гурӯҳбандии воҳидҳои фразеологии В.В.Виноградов дар рушди илми фразеология марҳилаи нав – марҳилаи ҷустуҷӯҳои нахустини назариявиро ибтидо гузошт ва дар навбати худ пайравони зиёде пайдо кард. Вале аксари муҳаққиқон камбудии муҳимми ин гурӯҳбандиро қайд кардаанд, ки дар мавҷуд набудани усули ягона, ҳамчунин дар дақиқ набудани таърифи воҳидҳои фразеологӣ ва ҳудуди онҳо ифода меёбад. Дар андешаи ин муҳаққиқон се равия ба мушоҳида мерасад: фаҳмиши маҳдуди лексикографии фразеология, ки тарафдорони ин равия фразеологияро ба таркиби лексикология дохил мекунанд ва фразеологизмро ба сифати эквиваленти калима баррасӣ менамоянд; фаҳмиши васеи фразеология, ки тарафдорони ин равия фразеологияро ҳамчун як соҳаи мустақили илми забоншиносӣ арзёбӣ мекунанд ва онро ба таркиби воҳидҳои устувор дар шаклҳои гуногуни синтаксисӣ, ҳатто то ҷумлаи мураккаб дохил мекунанд. Чунин нуқтаи назар мушкилоти сохторию грамматикӣ ва функционалию семантикии воҳидҳои фразеологиро ба назар мегирад.

Инкишофи пуравчи фразеология дар солҳои 60-уми асри ХХ ба падидаи омадани равияи сеюм дар тафсири семантикии фразеология оварда расонд.

Намояндагони ин равия пешниҳод мекунанд, ки ҳама гуна таносуб ва пайвастшавии калимаҳо ба фразеология марбут доништа шуда, фразеология илми пайвастшавии калимаҳо ҳисобида шавад. Ҳамин тариқ тарафдорони ин равия ҳудуди фразеологияро ҳамчун илм васеъ намуда, дурнамои тадқиқи фонди фразеологиро таъкид мекунанд.

Бояд таъкид кард, ки фразеология ҳамчун фанни алоҳидаи забоншиносӣ дар забоншиносии Русия ва собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар солҳои 60-уми асри XX ба миён омад. Вале асосҳои муқаддамотии назарияи фразеология дар асарҳои А.А.Потебня, И.И.Срезневский, А.А.Шахматов ва Ф.Ф.Фортунатов гузошта шудааст. Ҳарчанд дар асарҳои илмии Е.Д.Поливанов, С.И.Абакумов, Л.А.Булаховский дар масъалаи омӯзиши ибораҳои рехтаву устувор сухан равад ҳам, чунонки дар боло гуфта гузаштем, мафҳумҳои асосии фразеология дар асарҳои илмии В.В.Виноградов тавзеҳи кофии илмӣ ёфтаанд.

Дар масъалаҳои ҷудоғонаи марбут ба фразеология, аз ҷумла тавсифи сохторию маъноии воҳидҳои фразеологӣ А.И.Смирнский, О.С.Ахманова, методҳои фразеологии таҳқиқоти фразеологӣ Н.Н.Амосова, В.Л.Архангелский, В.П.Жуков, М.Т.Тагиев, тартиби низомманди таркиби фразеологӣ И.И.Чернишева, Н.М.Шанский, инкишофи таърихии фразеология Р.Н.Попов, В.М.Мокиенко, А.И.Фёдоров, омӯзиши муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ Ю.Ю.Авалиани, А.Д.Райхштейн, Л.И.Ройзензон, тавсифи воҳидҳои фразеологӣ дар фарҳангу луғатҳо А.М.Бибкин, А.И.Молотков, усулҳои нави таҳқиқи марбут ба таъйини фразеология ҳамчун илми пайвасти калимаҳо М.М.Копиленко, З.Д.Попова, таҳқиқи раванди ба вучуд омадани фразеологизмҳо С.Г.Гаврин, В.Г.Гак ва дигарон таҳқиқоти арзишманд анҷом додаанд.

Забони миллӣ ҳамаи маҷмӯи воситаҳои забони халқ, аз ҷумла лаҳҷаҳоро дар бар мегирад. Бинобар ин, воҳидҳои фразеологӣ, амалан, дар ҳамаи қабатҳои забон ва лаҳҷаҳо ба назар мерасанд. Лексикаи адабӣ ва

фразеология асоси забони адабии муосирро ҳамчун шакли олии забони миллат ташкил мекунад.

Фразеология махсусияти воҳидҳои фразеологиро ҳамчун аломатҳои ташкили дубора, аз ҷумла ҳамчун маҳсули нави маҳсули дубораи номинатсия ва ташаккули маънои нави таносуби аввала ё ки калимаи алоҳида меомӯзад. Фразеология ҳамчунин маънои воҳидҳои фразеологӣ, махсусияти сохторию семантикии онҳо, табиати компонентҳои лексии воҳидҳои фразеологӣ, сохтори синтаксисӣ ва морфологии воҳидҳои фразеологӣ, хусусияти алоқаи синтаксисӣ бо дигар воҳидҳои забон ва шаклҳои ифодаи онҳо дар нутқ ва ғайраро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Вазифаи маҳсули фразеология омӯзиши алоқаи системавӣ ё низомманд ҳам дар байни ҳуди воҳидҳои фразеологӣ (ки ба масъалаи "зерсистемаи фразеологӣ" мувофиқат мекунад) ва ҳам дар байни воҳидҳои фразеологӣ ва системаи умумизабони воҳидҳои маънодор - маҳсусан калимаҳо мебошад.

Аломатҳои муҳимми воҳидҳои фразеологӣ инҳо мебошанд:

1. Дорои таркиби мураккаб будан;
2. Дорои семантикаи ҷудонопазир будан;
3. Дорои тавсифи таркиби доимӣ будан (зеро аксаран воҳидҳои фразеологӣ гунаи худро доранд, мисол: аз таҳти дил, аз самими қалб - от всего сердца, от всей души);
4. Такрор шудан дар нутқ (мисол, калимаи "қадрдон" ба калимаи "дӯст" наздик аст);
5. Дорои сохти ягона будан (ягон унсури ибора ҳазф ё ба ибора чизе илова карда намешавад);
6. Дорои шакли грамматикӣ устувор будан (ҳар як аъзои ҷумла шакли муайяни грамматикӣ дорад, ки набояд иваз кард);
7. Дорои таркиби устувори калима будан.

Фразеологизм ҳамчун калима дорои ҷунин хусусиятҳо мебошад:

1. Услуби нейтралӣ (бетарафӣ) ё ки истифодаи умумӣ (дар услуби илмӣ бе ягон маҳдудият истифода бурда мешаванд) ва нигоҳ доштани калима;

2. Намуди услубӣ (ба ягон услуби нутқ тавсиф мешавад) мисол, услуби гуфтугӯӣ, услуби илмӣ, услуби сиёсӣ ва услуби расмӣ ё корӣ.

Хулоса воҳидҳои фразеологӣ яке аз воситаҳои хеле муҳимми забон ба шумор мераванд. Онҳо дурдонаҳои эҷодияти халқ мебошанд ва ба сухан обуранги хос мебахшанд. Ҳар гӯянда ва ё нависанда воҳидҳои фразеологиро дар шакли калима ва ибораҳо дар шакли тайёр аз анбори луғавии забон гирифта дар гуфтугӯӣ хамарӯзаӣ худ истифода мебарад.

1.2. Ибораҳои рехта дар забони тоҷикӣ

Чунонки аз таҳқиқоти муҳаққиқони тоҷик, ба хусус профессор Ҳ.Маҷидов бармеояд, ҳарчанд тадқиқи ҷиддии масъалаҳои ҷудоғонаи марбут ба фразеологияи тоҷик дар асри бист шурӯъ шуда бошад ҳам, вале ин соҳаи забоншиносӣ таърихи хеле қадима дорад. Воҳидҳои фразеологӣ - ибораҳои рехтаи гуногун, идиомаҳо, таркибҳои устувор дар аксари фарҳангу луғатномаҳо, аз ҷумла дар фарҳангҳои "Кашф-ул-луғот", "Бурҳони қотей", "Ғиёс-ул-луғот" каму беш ба назар мерасанд. Қайд кардан лозим аст, ки фарҳангҳои "Мусталаҳот-уш-шуаро"-и Вораста ва "Чароғи ҳидоят"-и Алихони Орзу бештар воҳидҳои фразеологиро дар бар мегиранд, дар онҳо луғот - калимаҳои сода, сохта ва мураккаб нисбатан кам оварда мешавад.

Дар баъзе фарҳангҳо, аз ҷумла дар "Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ" воҳидҳои фразеологӣ дар охири фарҳанг оварда шудаанд ё ин ки дар "Фарҳанги Рашидӣ" ибораҳои фразеологӣ дар фаслҳои алоҳида эзоҳ ёфтаанд. Дар ин ҷо нисбат ба аввалин фарҳангҳо, ки онҳо асосан ибораҳои фразеологиро дар бар мегиранд, лозим медонем изҳори назар намоем. Дар фарҳангҳои "Луғати фурс"-и Асадии Тусӣ, (асри XI), "Мусталаҳот-уш-шуаро"-и Муҳаққиқ Вораста (охири асри XVII - аввали асри XVIII), "Чароғи ҳидоят"-и Сирочиддин Алихони Орзу (миёнаи асри XVIII), "Баҳори Аҷам" таълифи

Текчанд Баҳор (соли 1739), "Фарҳанги Сурурӣ"-и Ҳоҷӣ Муҳаммад Кошонии Сурурӣ (соли 1599-1600) воҳидҳои фразеологӣ каму беш тавсир ёфтаанд. Қадимтарин луғати тафсирий, ки то замони мо маҳфуз мондааст, "Луғати фурс"-и шоири маъруф Асадии Тусӣ (асри XI) мебошад. "Луғати фурс" тафсири калимаҳои нодиреро, ки дар осори шоирони Осиёи Миёна ва қисми шарқии Хуросони асри X ва ибтидои асри XI вомехӯранд, фаро мегирад. Ин калимаҳо ғолибан бо намунаҳо аз ашъори Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Мунҷик, Фирдавсӣ, Унсурӣ, Фаррухӣ ва дигарон оварда шудаанд [85, 6].

Дар ин Фарҳанг таркибу ибораҳои рехтаву устувор ё ки воҳидҳои фразеологӣ ба мушоҳида мерасанд, ки дар моддаҳои алоҳидаи луғавӣ оварда шуда, чун воҳидҳои мустақили луғавӣ шарҳ дода шудаанд. Масалан:

"Чашми олус" - нигаристан бувад ба гӯшаи чашм;

"Чашми оғил" - нигаристан бувад ба як сӯе ва монанди ин.

Яке аз беҳтарин фарҳангҳои қадима фарҳанги "Чароғи ҳидоят" мебошад, ки аз тарафи Сирочиддин Алихони маъруф ба таҳаллуси Орзу таълиф карда шудааст. Ин фарҳанг асосан эзоҳи фразеологияи душвори асарҳои назмиро дар бар мегирад. Бояд гуфт, ки дар ин фарҳанг бештар воҳидҳои фразеологӣ, идиомаҳо, таркибҳо, маҷозот ва киноёт, ки аз асарҳои назмӣ гирифта шудаанд, эзоҳ дода шудааст. Дар фарҳанг бисёр мисолҳои манзум аз асарҳои шоирони машҳур ҳамчун Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Ҳучандӣ, Муҳаммад Исҳоқи Шавкат, Соиб ва дигарон оварда шудааст. Барои мисол якчанд воҳиди фразеологиро аз фарҳанги "Чароғи ҳидоят" намуна меорем: "Рӯбоҳ дар тала дорад" - тала (ба фавқонӣ), ба маънии доми маҳсус, яъне кораш хотирхоҳ аст [72, 115];

"Сабз шудани сухан" - ба вуқӯъ омадани он чӣ гуфта шуд [72, 123];

"Косаи гармтар аз ош" - масалест дар ҳаққи шахсе, ки барои кори дигаре, ки соҳиби муомила бошад, аз ӯ гармтар бувад гӯянд [72, 167].

Яке аз фарҳангҳои дигаре, ки дар он асосан воҳидҳои фразеологӣ бештар шарҳ ва эзоҳ меёбанд, фарҳанги маъруфу машҳури калонҳаҷми "Баҳори Аҷам" муаллифаш Рой Текчанд, ки бо таҳаллуси Баҳор машҳур аст,

мебошад. Барои таснифи ин фарҳанг муаллиф зиёда аз 20 сол заҳмат кашидааст. "Баҳори Аҷам" сарчашмаи бисёр ғанӣ ва муҳимми фарҳангшиносии тоҷикӣ махсуб мешавад. Дар ин фарҳанг зиёда аз 25 ҳазор воҳиди луғавӣ дарҷ шудааст. Муаллиф кӯшиш кардааст, ки фарҳанги худро бар асоси мисолҳо таълиф намуда, мисолҳои зиёде аз назм ва аз наср намуна оварад.

Чуноне ки маълум аст, то солҳои 60-уми асри XX дар забони тоҷикӣ фарҳанги фразеологӣ махсус мавҷуд набуд. Дар фарҳангҳои дар боло зикршуда дар баробари фразеология калимаҳои алоҳида, истилоҳот, калимаҳои сода, сохта ва мураккаб низ бисёр дида мешаванд. Сабаб шояд дар он аст, ки мафҳуми "фразеология", яъне ибораҳои рехта дар он вақт ба дараҷаи илмӣ имрӯза муайян набуд. Вале имрӯз масъалаи омӯختани фразеология - ҳамчун қисми муҳимми луғот ва забоншиносӣ маркази диққати олимони соҳаи филология воқеъ гардидааст. Қобили қайд аст, ки дар таърихи фарҳангшиносии тоҷик аввалин китоби луғат, ки комилан ба фразеологияи тоҷик бахшида шудааст, "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" -и узви вобастаи Академияи илмҳои Тоҷикистон Муллоҷон Ҷозилов мебошад.

Дар фарҳанги мазкур муаллиф кӯшиш кардааст, ки қисми асосии фразеологияи имрӯзаи тоҷикро ба тартиби лексикографии муосир ҷамъ оварда, онҳоро шарҳу эзоҳ диҳад. Дар муқаддимаи ин фарҳанг як қатор масъалаҳои муҳимми фразеологияи тоҷик таҳқиқ низ шудааст. Дар "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" аз асарҳои нависандагони тоҷик С. Айнӣ, М. Турсунзода, С. Улуғзода, Р. Ҷалил, Ҷ.Иқромӣ, А. Деҳотӣ, Ҳаким Карим, Ф. Ниёзӣ, инчунин ҳикояву очеркҳои нависандагони дигар ва аз мақолаҳои илмию оммавӣ мисол оварда шудааст.

Ибораҳои рехтае, ки дар фарҳанги мазкур оварда шудаанд ҳоси забон ва адабиёти ҳозираи тоҷик мебошанд. Баъзе тавсир ва ё шакли воҳидҳои фразеологӣ "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" аз фарҳангҳои пештара каму беш фарқ мекунанд. Чунончи, иборҳои фразеологӣ

"гургоштӣ" дар фарҳанги "Чароғи ҳидоят" чунин шарҳу эзоҳ ёфтааст, яъне "сулҳи ба иттифоқ ба оштии зоҳирӣ" мебошад [72, 180]. Дар "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" ибораи фразеологияи "гургоштӣ" ҳамчун ба маънои "ду касро рӯякӣ ба муросо овардан" омадааст [30, 81]. Дар мисолҳои овардашуда тарзи баён фарқ дошта бошад ҳам, вале маъно тафовути чиддӣ надорад.

Дар фарҳангҳои пештара мисолҳо асосан аз назм оварда шуда, вале мисолҳои наср кам ба назар мерасид. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик аз фарҳангҳои тоҷик бо он фарқ мекунад, ки ба ибораҳои рехтаи асарҳои насрӣ бахшида шудааст. Фарҳанги ибораҳои рехта барои таҳқиқоти минбаъдаи соҳаи фразеология сарчашмаи муҳими лексикографӣ ва лексикологӣ ба ҳисоб меравад.

Гуфтан лозим аст, ки воҳидҳои фразеологӣ дар луғатҳои пешина бо истилоҳоти гуногун ном бурда мешаванд. Аз ҷумла, истилоҳоти "киноёт", "истиорот", "мураккабот", "таркибот", "истилоҳот", "мусталаҳот" барои ифодаи навъҳои гуногуни воҳидҳои фразеологӣ ба кор рафтаанд. Одатан дар ин луғатҳо ибораҳои устувор бо номҳои "истилоҳот" ва "мусталаҳот", ифодаҳои пуробуранги рехта бо калимаҳои "киноёт" ва "истиорот", таркибҳои ҷудонашаванда бо унвонҳои "таркибот" ва "мураккабот" ном бурда мешаванд [30, 64].

Таҳқиқи масъалаҳои ҷудогонаи фразеологияи забони адабии ҳозираи тоҷик дар заминаи таълимоту таҳқиқоти донишмандони шӯравии собиқ, бахусус асару мақолаҳои забоншиноси маъруф В.В. Виноградов шурӯъ мегардад. Дар омӯзиши фразеологияи тоҷик забоншиносони тоҷик Абдулғанӣ Мирзоев, Д.Т. Тоҷиев, Ш. Ниёзӣ, Н. Масъумӣ, С.В. Хушенова, Ю.А. Рубинчик, М. Фозилов, Ҳ. Мачидов саҳми арзанда гузоштаанд. Масалан, А. Мирзоев дар мавриди таҳлили забони асарҳои Сайиди Насафӣ, дар хусуси ибораҳои рехтаи "сар додан", "қад-қад паридан", "пешпо хӯрдан", "бе ресмон бастан", "пушти даст гузидан", "ба дари касе фона сик кардан" барин ибораҳои халқиро тавзеҳ додааст.

Дар асарҳои профессор Д.Т. Тоҷиев ва Ш. Ниёзӣ масъалаҳои чудоғонаи фразеология, ки дар алоқамандӣ бо масъалаҳои лексика ва синтаксис аз назар гузаронида мешаванд, дидан мумкин аст. Дар охири асри ХХ забоншиноси маъруфи тоҷик Н. Масъумӣ "Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик"-ро ба таъб расонд. Муаллиф аввалин бор дар забоншиносии тоҷик кӯшиш кардааст, ки табиати махсуси воҳидҳои фразеологии забони тоҷикиро ҳаматарафа кушода, гурӯҳҳо ва мақоми услубии онҳоро муайян созад. Дар ин асар воҳидҳои фразеологӣ ба ибораҳои феълӣ ва ибораҳои номӣ тақсим шудаанд. Дар дохили ин таснифот боз гурӯҳҳои хурд низ мушоҳида мешаванд.

Дар солҳои 70-ум тадқиқи масъалаҳои чудоғонаи фразеологияи тоҷик давом кард. Забоншиносони тоҷик нафақат бо масъалаҳои фразеологияи забони адабии ҳозираи тоҷик, инчунин бо масъалаҳои фразеологияи осори гузаштагон, шеваҳои чудоғона, фразеологияи муқоисавӣ низ машғул шудаанд. Дар ин солҳо аз тарафи забоншиносони С.В. Хушенова, Ю.А. Рубинчик низ асарҳо ба нашр расидааст, ки ин асарҳо ба яке аз типҳои воҳидҳои фразеологии забон тоҷикӣ - ибораҳои изофӣ бахшида шудааст. Дар асари Ю.А. Рубинчик "Асосҳои фразеологияи забони форсӣ", нафақат масъалаҳои муҳимми воҳидҳои фразеологии забони форсӣ тадқиқ гардидаанд, балки муваффақият ва дастовардҳои эроншиносон низ дар ин бобат то андозае ҷамъбаст шудаанд.

Дар илми забоншиносӣ фразеология ҳамчун боби мустақили забоншинохта шудааст. Ибора ва ифодаҳои таркибан рехтаву устувор бо номҳои воҳидҳои фразеологӣ, фразеологизмҳо, таъбироти фразеологӣ ва амсоли инҳо машҳуранд. Аз байни ин ҳама истилоҳи воҳидҳои фразеологӣ нисбатан бештар ба кор бурда мешавад.

Фразеология то солҳои наздик қисми таркибии лексикологияро ташкил медиҳад. Ҳоло ҳам баъзе муҳаққиқон онро як қисми лексикология медонанд. Бо вучуди он, бояд таъкид кард, ки ин соҳа ҳамчун соҳаи махсуси забоншиносӣ аз доираи лексикология хориҷ шуда, ба илми мустақил табдил ёфтааст.

Махсусан, хеле зиёд будани захираи фразеологии забони тоҷикӣ, гуногунӣ ва қонуниятҳои хоси инкишофи он торафт ҳамчун соҳаи махсуси забоншиносӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтани фразеологияро талаб мекунад. Мустақилияти фразеологияро ҳамчун соҳаи алоҳидаи забон чунин далел низ собит мегардонад, ки он бо як қатор соҳаҳои дигари забоншиносӣ, инчунин, бо илмҳои адабиётшиносӣ, таърих, мардумшиносӣ ва монанди инҳо ҳамбастагии қавӣ дорад. Хусусан, аз илмҳои забоншиносӣ фразеология пеш аз ҳама бо синтаксис ва лексикология алоқаманд аст.

Фразеология ва лексикология як қатор масъалаҳои муштаракро фаро мегиранд. Ба ин масъалаҳо, пеш аз ҳама, инкишофи маъноӣ калимаҳо ҳамчун чузъи воҳиди фразеологӣ, ҳаммаъногии калима ва воҳиди фразеологӣ, умумияти вазифаҳои синтаксии онҳо ва масъалаҳои ба ин монанд дохил мешаванд.

Воҳидҳои фразеологӣ бо воҳидҳои синтаксисӣ низ робитаи қавӣ доранд. Воҳидҳои фразеологӣ дар заминаи таркиб, ибора ва ҷумлаҳои синтаксисӣ ба вучуд меоянд. Дар асоси фразеологизмҳо қолабҳои муайяни синтаксисии забон, ки дар тӯли асрҳо шакл гирифтаанд меистанд, яъне тағир намеёбанд. Аз рӯйи ин қолабҳои мавҷуда ҳоло ҳам гоҳо воҳидҳои фразеологии нав ба вучуд меоянд. Дар шаклгирии воҳидҳои фразеологӣ ва соҳаҳои синтаксисӣ ҳам ҷиҳатҳои умумии зиёдеро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар байни фразеология ва морфология низ баъзе ҷиҳатҳои умумиро метавон мушоҳида кард. Воҳидҳои фразеологӣ мумкин аст, ки шаклу категорияҳои морфологӣ дошта бошанд. Махсусан, масъалаи алоқаи фразеология бо қисмати калимасозӣ ҷолиби диққат аст. Дар асоси воҳидҳои фразеологӣ имкон дорад калимаҳои нав ба вучуд оянд.

Фразеология илмест, ки дар ҳудуди як силсила илмҳои нафақат филологӣ - забоншиносию адабиётшиносӣ, балки илмҳои дигар - таърих, мардумшиносӣ, равоншиносӣ ва монанди инҳо ба вучуд омадааст. Дар воҳидҳои фразеологии ҷудогона баробари ҷиҳатҳои маъноӣ обуранги

махсус гоҳо таърих, урфу одат ва психологияи ҳар як халқу миллат инъикос меёбад.

Ҳар як воҳиди фразеологӣ таркибан аз ду ва ё зиёда калимаҳо ташаккул ёфта, сохти устувор ва маънои томи ба қисмҳо чудонашаванда дорад. Воҳидҳои фразеологӣ чунонки дар боло ёдовар шудем, монанди ибора ва ҷумлаҳои синтаксисӣ дар чараёни нутқ ташкил намеёбанд, балки чун воситаи омода ва тайёри забонӣ дар қолаби рехтаи маъмул истифода мешаванд. Аксаран ибораҳои фразеологӣ муодили образноки калимаҳои алоҳида мебошанд. Шоиру нависандагон барои нишонрас ва таъсирбахш гардидани сухани худ аз воҳидҳои фразеологӣ истифода мебаранд [30, 65].

Ба андешаи аксари муҳаққиқон воҳидҳои фразеологӣ дар шакли ифодаҳои ниҳоят мухтасар таҷрибаи ҳаётии бисёрсолаи одамон, таъбу кайфият ва урфу одати онҳоро инъикос мекунад. Онҳоро ҳангоми офаридани образҳои дилчаспи бадеӣ, портрет ва лавҳаҳои чудогонаи зиндагӣ, баҳодиҳӣ ба ҳодисаю воқеаҳои ҳаёт ҳамчун воситаҳои муҳимми тайёри забон ба қор мебаранд.

Бояд таъкид кард, ки рехтагиро устувории воҳидҳои фразеологӣ дар тағйирнопазирии сохту таркиб ва маъниву мазмуни онҳо ифода меёбад, яъне воҳидҳои фразеологӣ сохти устувор дошта, унсурҳои таркибии онҳоро бидуни асос тағйир додан мумкин нест. Агар ягон унсури таркибии воҳиди фразеологиро тағйир диҳем, воҳиди фразеологӣ хусусияти фразеологӣ худро гум мекунад. Масалан, ибораи фразеологӣ "гурги борондида" - ро мо наметавонем дар шакли "гурги барфдида" ё "гурги жоладида" тағйир диҳем. Зеро маъно дигар мешавад. Аз ҳамин як мисол маълум мешавад, ки ҷузъҳои таркибии воҳидҳои фразеологӣ ивазнашаванда мебошанд.

Вижагии дигари устувории воҳидҳои фразеологӣ дар он зоҳир мегардад, ки калимаҳои таркибии онҳо ҷойи худро иваз карда наметавонанд, яъне дучори инверсия намешаванд. Дар сурати ҷойи худро иваз кардани калимаҳои таркибии воҳиди фразеологӣ аксар вақт маънои мазмуни онҳо умуман вайрон шуда, ба ифодаҳои бемантики дар забон вучуднадошта

табдил меёбанд. Аксар вақт дар натиҷаи ҷойивазкунии ҷузъҳояшон воҳидҳои фразеологӣ ба ибораҳои одии синтаксисӣ табдил меёбанд. Чунончи, ибори "рости гап" воҳиди фразеологӣ мебошад, вале "гапи рост", "ҳақиқати гап", "рости гап" ибори одии синтаксисиро ташкил медиҳанд. Дар вақти ивазшудани калимаҳои таркиби воҳидҳои фразеологӣ, онҳо хусусияти фразеологиашонро гум мекунанд.

Гуфтан лозим аст, ки баъзе воҳидҳои фразеологие низ ҳастанд, ки онҳо бо худ муродиф ё синоним доранд ё ки баъзе ҷузъҳояшон тағйир меёбанд. Масалан, воҳидҳои фразеологии "аз дилу ҷон", "бо ҷону дил", "аз ҷону дил", ҳамчун шаклҳои гуногуни як воҳидҳои фразеологӣ ба як маъно истифода мешаванд.

Бояд таъкид намуд, ки воҳидҳои фразеологӣ дар ҳамаи забонҳо, аз ҷумла забони тоҷикӣ дорои гурӯҳи семантикӣ мебошанд. Аз ин ҷост, ки ду вазиёда калимаҳои мустақилмаъноӣ ба ҳам марбут, ки семантикаи том ва аксар вақт образнокро ифода мекунанд, воҳиди фразеологӣ номида мешаванд. Семантика ё маъношиносӣ асосан як қисми илми забоншиносӣ мебошад, ки маънои воҳидҳои забонро, пеш аз ҳама калимаро меомӯзад. Истилоҳи семантика аз калимаи юнонии "semantikos" гирифта шуда маъноаш "ифодакунанда" мебошад.

Воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи семантика, яъне аз рӯи ифода ва маъно дар забони тоҷикӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд.

1. Ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо;
2. Ифодаи фразеологӣ ё фраземаҳо;
3. Ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ [64, 60].

1. Ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо қисми аз ҳама муъҷаз, рехтаву устувор ва пуробуранги воҳидҳои фразеологии забони тоҷикиро ташкил медиҳанд. Рехтаву устувор ва пуробурангии ибораҳои рехтаи фразеологӣ дар он аст, ки семантикаи ибораҳои рехта аксар вақт бо маънои калимаҳои онро ташкилдиҳанда мувофиқат намекунад. Аз ҷумла, семантикаи

ибораҳои "аз касе дил кандан" - хомӯш шудани муҳаббати касе, "ба чашми худ нигоҳ карда роҳ рафтан" - дуруст, ба пеши худ нигоҳ карда роҳ рафтан, "гули сари сабад" - азиз, сара, "ҳар чӣ бодо бод" - таваккал, "нури дида" - фарзанд, "гӯш ба қимор" - хушёр, "арақи чабин рехтан" - меҳнати саҳт кардан ва ибораю ҷумлаҳои зиёди ба ин монанд ба гурӯҳи ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки ифодаи идиоматикӣ дохил мешаванд [51, 24].

Аз ин мисолҳо маълум мешавад, ки семантикаи ибораҳои дар боло зикркардашуда, аз калимаҳои таркибии онҳо барнамеояд. Масалан, дар иборай "ба чашми худ нигоҳ карда роҳ рафтан" сухан дар бораи дуруст, ба пеши худ нигоҳ карда роҳ рафтан меравад. Дар ин ҷо иборай фразеологӣ ба маънои маҷозӣ омадааст. Хусусияти фарқкунандаи ин гурӯҳ аз дигар гурӯҳҳо дар он зоҳир мешавад, ки ҷузъҳои таркибии онҳо пурра ба маънои маҷозӣ меоянд ва ба маънои аслии худ омада наметавонанд. Дар гурӯҳи дигари воҳидҳои фразеологӣ баръакс, яъне ифодаҳои фразеологӣ ё худ фраземаҳо яке аз ҷузъҳои таркибӣ ҳатман ба маънои аслии худ меоянд.

Хусусияти хоси ибораҳои рехта ё воҳидҳои фразеологӣ ё ки идиомаҳо дар он зоҳир мешавад, ки онҳо ба забонҳои дигар айнан тарҷума карда намешаванд. Ба ин маънӣ дар китоби "Забони адабии ҳозираи тоҷик" чунин таъкид шудааст, ки "дар сурати ибораҳои рехтаи фразеологӣ забони тоҷикӣ дараҷаи олиӣ абстраксияи фразеологиро мушоҳида кардан мумкин аст. Онҳо ниҳоят пуробуранг ва таъсирбахш буда, ба дигар забонҳо тарҷума намешаванд" [30, 65].

2. Ифодаи фразеологӣ ё ки фраземаҳо низ ба монанди идиомаҳо мундариҷаи яқлухт ва сохту таркиби доимӣ дошта, пуробуранг ва таъсирбахш мебошанд. Вале бо вучуди ин дар ташаккули маънои яқлухт ва сохтори онҳо баъзе дигаргунӣҳо ба назар мерасад, танҳо хоси ҳамин гурӯҳ мебошанд. Фраземаҳо аз гурӯҳҳои дигари семантикӣ маҳз бо тарзи махсуси ташаккули маънои яқлухти худ фарқ мекунанд. Дар боло гуфта гузаштем, ки маънои яқлухти ифодаҳои ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки идиоматикӣ дар натиҷаи тағирёбии куллии маънои ҳамаи ҷузъҳои таркибӣ ба вучуд меояд.

Дар мундариҷаи яклухти фразема заминаи маҳдудшавӣ, дигар шудан, тағйирёбӣ, вобаста шуда мондани маъно ва ё доираи истифодаи як ё якчанд ҷузъи таркибӣ ифода меёбад.

Хусусияти хос ва фарқкунандаи ифодаҳои фразеологӣ ё фраземаҳо аз ибораҳои рехтаи устувор ё идиомаҳо дар забони тоҷикӣ дар он зоҳир мегардад, ки яке аз ҷузъҳои таркибии онҳо ҳатман ба маънои аслии худ меояд. Аз ҷумла, "ғам хӯрдан", "афсӯс хӯрдан", "савганд хӯрдан", "чаши касеро тарсондан", муштро гирех додан" ва монанди инҳо. Дар ибораҳои зикршуда калимаҳои "ғам", "афсӯс", "тарсондан" ба маънои аслии худ истифода шудаанд. Пас аз баррасии дақиқи илмӣ дар ин замина гуфтан мумкин аст, ки ифодаҳои фразеологӣ ё ки фраземаҳоро воҳидҳои устувори забон номидан чандон дуруст нест. Дар онҳо одатан ҳам аз ҷиҳати семантика ва ҳам аз ҷиҳати сохту таркиб бештар тағйирот ба назар мерасад. Вале ибораҳои рехтаи устувор ё ки идиомаҳо ба тағйирот дучор намешаванд. Устувори онҳо низ дар ҳамин ифода меёбад.

3. Аз ду гурӯҳи аввалаи воҳидҳои фразеологӣ гурӯҳи сеюми онҳо, яъне ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ҳам бо сохту таркиб ва ҳам бо семантикаи хоси худ пурра фарқ мекунанд.

Ифодаҳои устуворе, ки маънои яклухти онҳо дар асоси маъноҳои луғавии калимаҳои таркибиашон ба вуҷуд меоянд, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ё ки ибораҳои тасвирии фразеологиро ташкил медиҳанд [47, 35]. Дар ибораҳои тасвирии фразеологӣ ашё, аломат, ҳолат ва амал дар шакли тасвирӣ, яъне на дар шакли калима, балки дар шакли ибораҳои алоҳида ифода мегардад. Одатан ҳамаи ҷузъҳои таркибии ибораҳои тасвирӣ ба маънои таҳтуллафзии худ ба кор бурда мешаванд, вале хусусияти фарқкунандаи ибораҳои тасвирӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо таркибан рехтаву устуворанд ва ҳар бор дар ҳамон шаклу қолаб ба кор бурда мешаванд. Ибораҳои тасвирии фразеологӣ ҳаргиз ба маънои маҷозӣ омада наметавонанд. Онҳо баръакси ду гурӯҳи дар боло зикршуда, аз обуранги бадеӣ ва образнокӣ маҳруманд. Аксаран ба забонҳои дигар айнан тарҷума

мешаванд. Ибораҳои тасвирии "ба гӯш расидан", "ба сахна гузоштан", "аз ҳуқуқ маҳрум кардан", "афту андом", "худ ба худ", "доруо дармон", "хатти никоҳ", "ангушти шаҳодат", "соли нав", "роҳ рафтан", "ба камол расидан", "давра нишастан" ва монанди инҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи мо васеъ истифода мешаванд, яъне серистеъмол ҳастанд. Қайд кардан зарур аст, ки баъзе ибораҳои тасвирии фразеологӣ вобаста ба давру замон серистеъмол ё камистеъмол мешаванд. Масалан, имрӯз ибораҳои тасвирии "Кумитаи марказӣ", "Шӯрои вазирон", "Шӯрои Олӣ" қариб истифода бурда намешаванд. Ба ҷойи инҳо дигар ибораҳои тасвирӣ, аз ҷумла "Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон", "Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон", "Маҷлиси Олӣ" истифода бурда мешаванд. Бо гузашти давру замон баъзе ибораҳои тасвирӣ аз истеъмол дур шуда, ибораҳои нави тасвирӣ ба миён меоянд. Чунин хусусият дар гурӯҳҳои яқум ва дуввум дида намешавад.

Воҳидҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати сохт низ ба гурӯҳҳои зерин гурӯҳбандӣ мешаванд:

1. Таркибҳои фразеологӣ;
2. Ибораҳои фразеологӣ;
3. Ҷумлаҳои фразеологӣ [31, 28].

1.Таркибҳои фразеологӣ. Таркибҳои фразеологӣ чунин таркибҳои синтаксисии шахшуда ва ба ҳукми ифодаҳои рехтаву устувори забон табдилёфта мебошанд, ки ба мисли гурӯҳҳои дигари воҳидҳои фразеологӣ маънои яқлукту бутунро ифода мекунанд. Таркибҳои фразеологӣ монанди таркибҳои синтаксисӣ калимаи асосии тобеъкунанда надоранд. Онҳо аз пайвасти ду калимаи мустақилмаъно ё ки пайвасти калимаи ёридиҳандаву мустақилмаъно ба вучуд омадаанд. Чунончи, ифодаҳои рехтаи "ҳавою ҳавас" - орзу, "хоҳам нахоҳам" - дудила, "пага фардо" - ба наздикӣ, "дар ба дар" - овора, "дар дил" - ҳаёлан, "дар ҳақиқат" - ҳақиқатан ва монанди инҳо таркиби фразеологиро ташкил медиҳанд [47, 37-38].

2. Ибораҳои фразеологӣ. Ибораҳои фразеологӣ қисмати аз ҳама бузурги воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикиро ташкил медиҳанд. Ибораҳои фразеологӣ аз рӯи сохти зоҳирии худ ба ибораҳои фразеологӣ озои синтаксисӣ монандӣ доранд. Онҳо низ аз ду ва зиёда калимаҳои мустақилмаъно ташкил ёфтаанд, алоқаи байни ин калимаҳо низ зоҳиран тобеъ аст, чун ибораи озод дар ин гуна ибораҳои устувор низ яке аз ҷузъҳои таркибӣ калимаҳои дигарро ба худ тобеъ кардааст [47, 40-41]. Ибораҳои фразеологӣ баръақси ибораҳои синтаксисӣ дар қолаби воҳидҳои рехтаи забон як мафҳуми тодро ифода мекунанд. Ин нуқтаро, махсусан, мавриди муқоисаи онҳо бо калимаҳои ҳаммаънояшон равшан мушоҳида намудан мумкин аст. Чунончи, "нуқтаи назар" - ақида, назария, "чашми танг" - хасисӣ, "лаб фурӯ бастан" - хомӯш будан, "аз дилу чон", "бо як овоз", "ягон вақт", "нӯги нохун барин", "ба дил гирифтани", "забон баровардан" - гап задан, "кути лоямут" - кам, "бедарди миён" - муфт ва амсоли инҳо.

3. Ҷумлаҳои фразеологӣ. Дар захираи фразеологӣ забони тоҷикӣ як қатор ҷумлаҳои фразеологӣ низ ба мушоҳида мерасанд. Ҷумлаҳои фразеологӣ аз рӯи намуди зоҳирии худ аз ҷумлаҳои одии синтаксисӣ тафовути кам доранд ва дар асоси қолабҳои гуногуни онҳо ба вучуд омадаанд, бо сохти устувор ва семантикаи яқлухти худ аз онҳо ба кулӣ фарқ мекунанд. Ҷумлаҳои фразеологӣ дар қолабҳои таркибии рехта маъноҳои яқлухтро ифода мекунанд, яъне аз ҷиҳати ифодаҳои маъно ҷумлаҳои фразеологӣ ба гурӯҳҳои дигари фразеологӣ монандӣ доранд [47, 43-44]. Масалан, ҷумлаҳои фразеологӣ "дили касе пур шудан" - ба маънои дилпур шудан, "димоғи касе сӯхт" - хафа шудан, "чашми касе бечо" - бадният, "шарташ рафта, фарташ мондагӣ" - пири фартут шудан, "имрӯзро ёбад, фардору намеёбад" – камбағал будан ва ғайра.

Мисол аз повести "Одина" - и С.Айнӣ:

"Одина, ки аз сад гул як гулаш нашукуфта буд, ба машаққат ҷӣ гуна тоқат мекард". Дар мисоли мазкур ҷумлаи фразеологӣ "аз сад гулаш як

гулаш нашукуфта буд" истифода шудааст, ки маънои хеле ҷавон буданро дорад.

Бинобар таҳқиқи профессор Ҳ.Мачидов ҷумлаҳои фразеологии забони тоҷикиро аз рӯи сохту таркиб ба чанд гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

а) Ҷумлаҳои фразеологии яктаркиба "аз сарат гардам", "рӯятро набинам", "зинда бод" ва монанди инҳо.

б) Ҷумлаҳои фразеологӣ дар қолаби ҷумлаҳои содаи дутаркиба: "хоби касе бурд", "хонаи касе сӯхт", "чеҳраи касе турш", "забони касе кӯтоҳ", "худо подшоҳ", "гап ҳамин" ва ғайраҳо.

в) Ҷумлаҳои фразеологии нотамои: "худо хоҳад", "ба ман монад", "сода карда гӯем" ва ғайра.

г) Ҷумлаҳои фразеологии мураккаб "осмон омада ба замин намечаспад ё дунё вайрон намешавад" - ҳеҷ гап намешавад, "корд ёбанд, ҳамдигарро намеёбанд"- душман ҳастанд, "ман гуфтаму шумо шунидед" - ҳамин тавр аст ва монанди инҳо [47, 46].

Мавҷудияти низоми муайяни маъноҳо дар воҳидҳои фразеологӣ алоқаи байни онҳоро аз ҳар ҷиҳат таъмин мекунад. Ин ҳолатро на фақат дар байни маъноҳои худӣ ё он фразеологизм, балки дар байни ду ва зиёда фразеологизмҳои гуногун низ дидан мумкин аст. Ба ин сабаб, дар мавриди муайян намудани муносибатҳои маъноӣ, синонимӣ, антонимӣ, паронимӣ, омонимӣ ва вариантҳои фразеологӣ ҳам аз назар гузаронида мешаванд.

Фразеология ҳамчун як соҳаи мустақили забон, аз рӯи вазифа ба як чанд навъ ҷудо мешавад:

1. Фразеологияи умумӣ;
2. Фразеологияи таърихӣ;
3. Фразеологияи муқоисавӣ;
4. Фразеологияи тасвирӣ [40, 30].

Дар қисми фразеологияи умумӣ қонуниятҳои умумии инкишофи воҳидҳои фразеологии забонҳои гуногун дунё омӯхта ва ҷамъбаст карда мешаванд. Умумияти тарзи зиндагӣ, тафаккур, шароити зиндагӣ ва муҳити

чуғрофии халқҳои гуногун, ки гоҳе соҳиби забонҳои дорои меъёри дигар мебошанд, боиси он мешавад, ки воситаҳои ифодаи забони онҳо, аз ҷумла, захираи фразеологиашон аз сарчашмаҳои якхела об меҳӯранд. Омӯхтани ҷиҳатҳои умумии захираи фразеологии забонҳои мухталиф ба зиммаи фразелогияи умумӣ дохил мешавад.

Дар қисмати фразеологияи таърихӣ шароити таърихии ташаккули воҳидҳои фразеологӣ, манбаъҳои пайдоиш, ҷараёни тағироти таърихии онҳо ва масъалаҳои ба ин монанд мавриди тадқиқ қарор мегиранд. Ҷунонки гуфтем, аввалин фарҳанге, ки дар нимаи дуюми асри XI дар Озарбойҷони ҷанубӣ таълиф шудааст, фарҳанги "Луғати ғурс" мебошад, ки ба паҳн шудани лексикаи хоси Осиёи Миёна дар сарзаминҳои дигари форсизабон - Озарбойҷон ва Эрон ёрӣ мерасонад.

Ё "Муайид-ул-ғузало", ки дар асри XVI аз тарафи Муҳаммад ибни Лоди Деҳлавӣ таълиф карда шудааст, дар баробари калимаҳои душворфаҳме, ки дар ашъори Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳоконӣ, Низомӣ, Ҳофиз ва дигар шоирони намоёни ҳамон давра ба назар мерасанд, ибораҳои рехта ва идиомаҳоро низ дар бар мегирад. Масалан, ибораи рехтаи "се навбат", ки дар фарҳанги мазкур оварда шудааст, се давраи ташаккули инсон, яъне "кӯдакӣ, ҷавонӣ ва пирӣ" -ро ифода мекунад.

Фарҳангҳо, ки ҳам лексика ва ҳам фразеологияи таърихиро дарбар мегиранд, аз инҳо иборатанд: "Баҳори Аҷам", "Кашф-ул-луғот", "Бурҳони қотей", "Ғиёс-ул-луғот", "Ҷароғи хидоят", "Мусталаҳот-уш-шуаро" ва ғ. «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик», ки дар ду ҷилд солҳои 1963-1964 аз тарафи забоншиноси тоҷик Ҷозилов М. таълиф шудааст, асосан ибораҳои фразеологии таърихӣ ва имрӯзаро дар бар мегирад.

Дар фразеологияи таърихӣ масъалаҳои асолати таърихии ҳар як забон омӯхта мешавад. Қайд кардан ба маврид аст, ки аксари ибораву ифодаҳое, ки имрӯз мустақиланд, ҳазор сол пеш аз ин дар ҳамин шаклу маъно ба қор мерафтаанд. Вале баробари ин як миқдор воҳидҳои фразеологӣ аз ҷиҳати

шакл ва маъно тағйир ёфтаанд ва қисми дигари онҳо тамоман аз истифода баромадаанд.

Навъи дигари фразеология, фразеологияи муқоисавӣ мебошад, ки дар он воҳидҳои фразеологии забонҳои ба ҳам хеш ё бегона ва ё забонҳои халқҳои, ки дар тӯли асрҳои зиёд дар ҳамсоғӣ зистаанд, муқоиса карда мешаванд. Дар фразеологияи муқоисавӣ қонуниятҳои ташаккули чунин воҳидҳои фразеологӣ, сабабҳои таърихӣ, ҷиҳатҳои этнографӣ, ба вучуд омадани онҳо ва масъалаҳои ба ин монанд тадқиқ мешаванд.

Халқи тоҷик аз қадим бо як қатор халқҳои туркзабон, хусусан бо халқи ўзбек муносибати хуби ҳамсоғӣ ва ҳамҷаворӣ дорад. Калимаҳои забонҳои туркӣ дар сарчашмаҳои адабӣ ва таърихии асри XI ва ҳатто пештар аз он низ мушоҳида мешаванд. Дар адабиёти ба забони тоҷикӣ навишташуда як қатор калимаҳои туркӣ, аз қабилҳои хон, ҳокон, тамғо, элхон ва ғайраро дучор кардан мумкин аст. Ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтани калимаҳои туркӣ ба қувват гирифтани муносибатҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданияти халқҳои ин сарзамин вобаста аст. Хусусияти муҳими иқтибоси калимаҳои туркӣ дар он аст, ки қисми асосии онҳо ба забони тоҷикӣ ба воситаи забони гуфтугӯии халқ ворид шудаанд. Умумияти шароит ва дар бисёр маҳалҳо дузабона будани аҳоли барои дар забонҳои якдигар аз худ шудан ва ба омма фаҳмо гардидани калимаҳо мусоидат кардааст. Чунончи, калимаҳои йигит, қилич, аралаш, қавок, қош, қавурма, қавурдоқ, келин, ирим, бой, пеш аз он, ки дар осори хаттӣ қайд шаванд, мусаллам аст, ки дар забони гуфтугӯии халқ қор фармуда шудаанд ва то ҳол ин калимаҳоро аз даҳони мардум шундан мумкин аст.

Тамоман аз худ шуда рафтани калимаҳои иқтибосии ўзбекиро ба воситаи аз назар гузаронидани таркиботи як қатор ибораҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо низ дидан мумкин аст. Аз ҷумла, "аспи қашқа", "аспи қалони тӯруқ", "чакмани қоқма", "давои қурут - оби ҷӯш", "кӯҳро занад талқон мекунад", "сир бой надодан", "ба аспӣ бад сад қамчин", "ба оши тайёр

баковул", "баъд аз тӯй нағора", "дузд ро қарақчӣ задааст" ва монанди инҳо [30, 44].

Ин қабил ибораҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо ба воситаи тарҷума ба забони тоҷикӣ дохил шуда бошанд ҳам, унсурҳои луғавии ўзбекистон нигоҳ дошта шудаанд ва онҳо тамоман аз худ шуда рафтаанд.

Навӣ охири фразеологияро фразеологияи тасвирӣ ё ки синхронӣ (ҳамзамон) ташкил медиҳад. Дар қисмати фразеологияи синхронӣ вазъияти захираи фразеологии забон дар давраи алоҳидаи инкишофи он тасвир карда мешавад. Тасвири захираи фразеологияи забони имрӯзаи тоҷик ба зиммаи фразеологияи синхронӣ вогузор шудааст.

Хулоса мавзӯи баҳси муҳими фразеологияи синхронӣ – ин муайян намудани аломатҳои фарқкунанда, ҳаҷм, гурӯҳҳо, категорияҳои маъноӣ ва қабатҳои услубии воҳидҳои фразеологӣ, манбаъҳои пайдоиш ва принципҳои тартиби фарҳангҳои фразеологӣ мебошанд. Баробари ин дар боби фразеологияи тасвирӣ масъалаҳои истеъмоли, гурӯҳҳои услубӣ, мавқеи услубии воҳидҳои фразеологӣ низ омӯхта мешаванд. Таъин кардани меъёрҳои истифодаи фразеологизмҳо аз масъалаҳои муҳими услубиёти забони имрӯзаи адабии тоҷик аст.

1.3. Ибораҳои рехта дар забони фаронсавӣ

Дар забони фаронсавӣ дар заминаи фразеология ва махсусиятҳои он таҳқиқоти зиёд сурат гирифтааст. Чунонки ёдовар шудем, асосгузори таҳқиқот дар бораи фразеологияи забони фаронсавӣ донишманди фаронсавитабори женевагӣ Шарл Балли ба шумор меравад. Бори нахуст Шарл Балли дар заминаи муайян кардани аломатҳои воҳидҳои фразеологӣ таҳқиқи густурда анҷом додааст. Баъдан дар соҳаи фразеология муҳаққиқони фаронсавӣ, аз ҷумла Морис Ра, Пиер Оиро, Ален Рей, Софи Шант, Ж.Марузо ва дигарон таҳқиқоти ҷиддӣ ва қобили мулоҳиза анҷом дода, ба таҳқиқоти минбаъда дар ин соҳа роҳ кушодаанд.

Чунончи, Морис Ра воҳидҳои фразеологиро «*expression, façon de parler* (ибора, тарзи суҳангӯӣ)» муаррифӣ намуда, онҳоро ба таври васеъ тафсир кардааст [59, 8]. Ж.Марузо воҳидҳои фразеологиро «*locution phraséologique* (ибораи фразеологӣ)» – яъне якҷо шудани якҷанд калимае, ки як воҳиди лексикӣ муайянро ташкил мекунад, таъриф додааст. П.Гиро тафсири нисбатан муфассали воҳидҳои фразеологиро пешниҳод кардааст. Ба ақидаи ӯ воҳиди фразеологӣ – ин ибораи иборат аз якҷанд калима мебошад, ки дорои умумияти синтаксисӣ ва лексикӣ мебошанд. Ӯ нишонаҳои махсуси фразеологизмро чунин зикр кардааст:

- а) дорои умумияти шакл ва маъно будан (*unité de forme et de sens*);
- б) аз меъёри грамматикӣ ё лексикӣ дур будан (*écart de la norme grammaticale ou lexicale*);
- в) маънои ҷудогонаи маҷозиро доро будан (*valeurs métaphoriques particulières*)

Дар таҳқиқи фразеологияи забони фаронсавӣ забоншиносони рус низ саҳми сазовор гузоштаанд. Асарҳои илмии З.Н. Левит, Р.Л. Ляндю, А.Г. Назарян, Я.И. Ретскер, Г.Г. Соколова, И.Н. Тимескова ба масъалаҳои гуногуни фразеологияи забони фаронсавӣ, таҳқиқ ва коркарди масъалаҳои назарияи умумӣ ва хусусии онҳо бахшида шудааст. Олимони зиёд, аз ҷумла Л.И.Ройзензон, А.Г.Назарян, Казар, Китард ва Рей таъкид намудаанд, ки маҳз фразеология ҳамчун “падидаи ба худ хос” хусусияти хоси забони миллиро ифода мекунад.

Таърихи фразеологияи забони фаронсавиро муҳаққиқи арманитабори рус А.Г. Назарян ба се давра тақсим кардааст: "Давраи аз ҳама бармаҳал (аввал), ки аз вақти ба вучуд омадани забони фаронсавӣ то асри XVI-ро дар бар гирифта, ба давраи забони фаронсавии қадим ва асрҳои миёна мувофиқат мекунад. Давраи дуюм аз асри XVI то аввали асри XX идома ёфта, забони фаронсавии ибтидоӣ (асри XVI), забони нави фаронсавӣ (асрҳои XVII-XVIII) ва забони муосири фаронсавиро (асри XIX) дар бар мегирад. Давраи сеюм аз

аввали асри XX то имрӯзи забони фаронсагии муосирро фаро мегирад [60, 19].

Асрҳои миёна дар таърихи фразеологияи забони фаронсагӣ давраи ҳукумронии паремиялогия, яъне даврае, ки таърихи фразеологияи забони фаронсагӣ бо таърихи омӯзиши зарбулмасал зич алоқаманд аст, шинохта шудааст. Такрори зиёди истеъмоли воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои нависандагони барҷастаи охири асри миёнагӣ - Ф.Рабле, К.Маро, П.Барантом, А.д'Обине ва дигарон ба назар мерасад. Ин нависандагон ба инкишоф ва ғайи гардонидани фразеологияи забони фаронсагӣ саҳми арзанда гузоштаанд.

Чунонки гуфтем, фразеологияи муқоисавӣ як қисми фразеология буда, фразеологияи муқоисавӣ ё ки муқоисавӣ-типологияи ду ва зиёда забонро бо мақсади ошкор кардани асоси монандӣ ва тафовути онҳо меомӯзад. Забоншиноси маъруф Ш. Балли ҳамчунин асосгузори омӯзиши фразеологияи муқоисавии забони фаронсагӣ бо дигар забонҳо ба шумор меравад. Вай соли 1909 дар китоби худ "Traité de linguistique française" ("Рисола оид ба забоншиносии фаронсагӣ") забони фаронсавиро бо забони олмонӣ муқоиса кардааст. Вале тадқиқи муқоисавии нисбатан амиқ ва ҳаматарафа дар китоби "Linguistique générale – linguistique française" ("Забоншиносии умумӣ ва забоншиносии фаронсагӣ") анҷом дода шудааст. Дар асарҳои дар боло овардашуда забоншиносон оид ба ошкор кардани хусусияти фразеологияи забони фаронсагӣ дар муқоиса бо дигар забонҳо кӯшиш ба ҳарч додаанд.

Қобили зикр аст, ки омӯзиши масъалаҳои марбут ба маънои аслии фразеологияи забони фаронсагӣ дар асарҳои илмии Р.А. Будагов, В.Г. Гак, А.Р. Назарян, Ю.С. Степанов ва дигарон дида мешавад. Чандин мақолаи В.Г. Гак ба прагматика ва фразеологияи муқоисавӣ бахшида шудааст. "Фарҳанги фразеологии фаронсагӣ-русӣ", ки дар зери таҳрири Я.И. Ретскер нашр шудааст, ба ғайи гардидани фонди фразеологии забонҳои фаронсагӣ ва русӣ саҳми назаррас гузоштааст.

Дар забони фаронсагӣ ибораҳои барои ифодаи мафҳумҳои зиёд истифода мешавад, ки дар забони тоҷикӣ ҳамин мафҳумҳо гоҳе бо як калима ифода

карда мешаванд. Масалан, воҳиди фразеологии фаронсавии "**de bonne heure**" ба забони тоҷикӣ "**барвакт ё субҳи барвакт**" тарҷума мешавад. Дар баробари ин, дар фразеологияи забони фаронсавӣ чун забони тоҷикӣ маъмулан маънои маҷозии калима нисбат ба маънои аслии он бештар истифода мешавад.

Фразеологизмҳои забони фаронсавӣ одатан аз рӯи хусусият ба шакли перифразаи (ифодае, ки маънои ягон ифодаи дигарро бо шарҳ ва эзоҳи маъмулӣ таъбир мекунад. Чунончи, ба ҷойи "шер" "подшоҳи ҳайвонот" гуфтан ё навиштан) синтаксисӣ наздик мебошанд, ки махсусияти онҳо дар имконияти маҳдуди такмили лексии онҳо ифода меёбад. Хусусияти дигари фразеологияи забони фаронсавӣ дар гунаҳои фаровони онҳо зоҳир мегардад, ки ҷузъҳои ҷудоғонаи ибораи фразеологӣ метавонанд ба муродифи худ ҷойи худро иваз намоянд.

Таркибҳои фразеологӣ дар забони фаронсавӣ бо сохтор, таркиби луғавӣ ва маънои худ тавсиф меёбанд. Ҳар яке аз ин тарафҳо хусусияти худро доранд, ки ин хусусиятҳо бо як қатор вижагиҳои умумии ин ё он забон алақаманд мебошанд.

1. Дар забони фаронсавӣ як қатор хусусиятҳо ва моделҳои сохтори ибораҳо мавҷуданд, ки ба махсусиятҳои сохти грамматикӣ ин забон вобаста мебошанд. Дар ин замина хусусиятҳои зеринро қайд кардан зарур аст:

а) ифодаҳое, ки аз феъл ва ҷонишини объектии наздифеълӣ иборат мебошанд: "**les mettre**" - ғойб шудан, рафтани (гурехтани) шудан, "**у voir clair**" - аз хирагии чашм. Ибораҳои мазкур хусусияти махсуси ҳамон забонҳое мебошанд, ки ҷонишини наздифеълӣ доранд.

б) ифодаҳое, ки аз феъл ва исми беартикл ва бепешоянд иборат мебошанд: "**rebrousser chemin**" - "ба ақиб гардондан". Чунин сохтор дар забоне хусусият пайдо мекунад, ки дар он пурқунандаи бевосита одатан ба худ артикл мегирад.

в) ифодаҳое, ки аз феъли каузатив (**laisser, faire** ва ба монанди инҳо) масдари феъли маънӣ "**se laisser aller**" – ба ҳар ҷо, ки рост ояд рафтани;

замонасозӣ кардан, "**faire danser**" – ташвиш додан, заҳмат расондан иборат аст [16, 9].

г) ифодаҳое, ки дар таркиби худ конструксияи муайянкунандаи масдарӣ доранд: "**laid à faire peur**" - "хунукбашара, бадафт".

ғ) ифодаҳое, ки аз конструксияи мутлақ иборат мебошанд: "**la main haute**" - "дасти рост".

Ҳамаи ин навъҳои сохтори фразеологизмҳо бо навъҳои махсуси ибораҳо дар забони фаронсавӣ алоқаманд мебошанд. Масалан, дар забони фаронсавӣ иборайи навъи пешоянд+сифат+исм мавҷуд аст, ки барои ба вучуд омадани воҳидҳои фразеологӣ ба сифати замина хизмат мекунад. Мисол, "**à toute volée**" – қулоч кашида. Илова бар ин, дар забони фаронсавӣ чунин навъи иборабандӣ нисбатан бештар истифода мешавад, зеро бо сабаби нисбатан кам будани калимасозии зарф дар ин забон чунин навъ воситаи ягонаи тавсифи амалу ҳолат ба ҳисоб меравад.

Таркиби навъи феъл+пешоянд+исм, масалан: "**mettre en œuvre**" – “ба кор даровардан (андохтан), кор фармудан, ба ҳаракат даровардан” низ дар забони фаронсавӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Вале ҳангоми тарҷума ба забони тоҷикӣ ҷойи ҳиссаҳои нутқ тағйир меёбад, яъне пешоянд+исм+феъл. Дар забони фаронсавӣ чунин навъи таркиб бисёртар ҳамчун воситаи таҳлилии маъноӣ ибора истифода мешавад, масалан: "**mettre à la raison**" – “панд додан, ҳидоят кардан, ақли касеро ба ҷояш овардан”, "**porter aux nues**" – “то ба осмони ҳафтум баровардан, аз ҳад зиёд таъриф (мадҳ) кардан”. Равияҳои таҳлилии забони фаронсавӣ дар истифодаи васеи фразеологизмҳо бо калимаҳои нимёридиҳандаи навъи "**coup** – зарба", "**mise** – манзил, хона; ҷобачокунӣ", "**prise**– забт, истило, ишғол", "**homme**– мард, одам" ифода меёбад.

2. Махсусияти фразеологияи забони фаронсавӣ дар баҳши таркиби луғавии воҳидҳо ҳарчанд чандон назаррас нест, вале вежагиҳои хос дорад.

а) Баъзе навъи калимаҳо дар забони фаронсавӣ ҳамчун асоси семантикӣ барои ба вучуд омадани воҳидҳои фразеологӣ хизмат мекунанд.

Дар забони фаронсавӣ таркибҳои озод бо калимаҳои ифодакунандаи аъзои бадан, бештар барои тавсифи амалу ҳолат ё ашё истифода мешаванд. Масалан, "**écrire d'une main hative**" – саросема навиштан, "**regarder d'un œil fixé**" – бо диққат нигоҳ кардан, чашм нақанда назар андохтан. Ин равиҷи умумии нутқ дар забони фаронсавӣ барои падида омадани миқдори зиёди фразеологизмҳо сабаб мешавад, ки асоси онро калимаи ифодакунандаи узви бадан ташкил медиҳад. Муодили тоҷикии калимаҳои "**cheville** – бучули пой, шитолинг", "**pouce** – нарангушт, сарангушт", "**cil** – мижгон" ва ғайра, ки дар забони тоҷикӣ маъмулан дар бунёди воҳидҳои фразеологӣ иштирок намекунанд, вале бояд таъкид намуд, ки чунин калимаҳо дар сохтани бисёр воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ ширкат менамоянд.

Ба андешаи муҳаққиқон аксари ибораҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ бо сифат ифода карда мешаванд, ки ифодакунандаи ранг ҳастанд. Масалан: **jaune** – зард ("**rire jaune**" – (тарҷумаи таҳтуллафз: “зард хандидан”) маҷбуран хандидан), **blanc** – сафед, **noir** – сиёҳ, **rouge** – сурх, **bleu** – кабуд ("**peur bleue**" – (тарҷумаи таҳтуллафз: “тарси кабуд”) тарси воҳиманок) ва ғайра.

б) Дар доираи як дараҷаи мафҳуми забонҳои гуногун ба сифати маркази фразеология калимаҳои гуногун интиҳоб карда мешаванд.

Барои ташкили таркиби фразеологизмҳо дар дохили як гурӯҳи лексикӣ-семантикӣ дар забони фаронсавӣ лексемаҳои гуногун интиҳоб карда мешаванд. Дар забони фаронсавӣ воҳидҳои фразеологӣ бо калимаи "**quatre** – чор" зиёд ба назар мерасад, ки шумораи машҳури фразеологӣ забони фаронсавӣ мебошад: Мисол, "**dire ses quatre vérités** – (тарҷумаи таҳтуллафз: чор ҳақиқаташро гуфтан) ҳамаи ҳақиқатро гуфтан".

Дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ ибораҳои фразеологӣ ҳам ба назар мерасанд, ки бо мева ифода карда мешаванд. Мисол, "**entre la poire et le fromage** – (тарҷумаи таҳтуллафз: дар байни нок ва панир) дар охири хӯрок, ҳангоми ширинихӯрӣ", "**garder une poire pour la soif** – (тарҷумаи таҳтуллафз: як нокро барои рафъи ташнагӣ нигоҳ доштан)

чизеро барои рӯзи хочат ё ки барои рӯзи мабодо нигоҳ доштан", **"faire sa poire** – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: нодонӣ кардан) шиква кардан, нолидан".

Номгӯӣи ҳайвонҳои хонагӣ, растанӣ, филизот ва ашё низ аз хусусиятҳои фарқкунандагии фразеологияи забони фаронсавӣ шаҳодат медиҳанд. Мисол, **"muet comme une carpe** – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: мисли моҳӣ гунг будан) ба даҳонаш об гирифтагӣ барин, даҳонаш мум кардагӣ барин хомӯш аст".

Антитеза (санъати тазодӣ) хусусияти ба худ хоси нутқи забони фаронсавӣ буда, дар воҳидҳои фразеологияи ин забон инъикос меёбад. Дар забони фаронсавӣ воҳидҳои хеле зиёд мавҷуданд, ки дар асоси мафҳумҳои антонимӣ сохта шудаанд: Мисол, **queue**-дум, **tête**-сар, **miel**-асал, **fiel**-заҳр, кина, сафро, **semer**-кишт кардан, коридан, тухм пошидан, **cave**-таҳхона, **grenier**-болои сақфи хона дар зери боми дупушта ва ғайра. Баъзан ба сифати асоси семантикии фразеология мафҳумҳои истифода мешаванд, ки дар алоқаи муайяни метонимӣ қарор дошта, робитаи воқеии ашёро ифода мекунанд. Ҳамин тавр, дар забони фаронсавӣ як қатор ибораҳои мавҷуданд, ки дар асоси мафҳумҳои бо ҳам муносибатдошта таркиб ёфтаанд: Мисол, **chat-souris** – гурбаву муш, **eau-moulin** – обу осиеб ва ғайра.

Дар забони фаронсавӣ аз нуқтаи назари муносибати шакл ва маъно махсусияти зерини фразеологизмҳои метавон номбар кард:

а) Дар ҳар забон, аз ҷумла забони фаронсавӣ фразеологизмҳои бемуодил мавҷуд аст, яъне воҳидҳои фразеологияе, ки маънои онҳо дар дигар забон дар шакли иборати рехта вучуд надорад. Мисол, **"il vaut mieux tendre la main que le cou"** – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: даст дароз кардан хубтар аст аз гардан ҳам кардан).

б) Ибораҳои фразеологияе мавҷуд ҳастанд, ки маънои умумӣ доранд, вале дорои шакли сохти гуногун мебошанд: Мисол, **"être sur les dents"** – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: дар болои дандонҳо будан) аз по монда, бисёр шалпар шуда".

в) Фразеологизмҳо бо доштани маъноӣ якхела метавонанд аз рӯйи шакл, сохт монанд бошанд, вале аз рӯйи таркиби лексикӣ аз ҳамдигар фарқ мекунанд: Мисол, "**faute de grives on mange des merles**" – аз беамакӣ хара амак, аз бенамакӣ санга намак", "**faire le jeu de...**" – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: найрангбозӣ кардан) ба осиеби касе об рехтан", "**apporter de l'eau au moulin**" – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: ба осиеб об андохтан) ба осиеби касе об сар додан".

г) Фразеологизмҳои дорои таркиби лексикӣ якхела метавонанд аз рӯйи маъно фарқ кунанд. Мисол, "**les mains m'en tombent**" – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: дастонам фуруд омаданд) худро гум кардам, ба худ омада наметавонам (аз таачҷуб, хайронӣ), дасту дилам хунук шудаст (аз ноумедӣ, маъюсӣ).

Таснифоти воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ

Яке аз масъалаҳои ниҳоят муҳимми назариявии воҳидҳои фразеологӣ муайян кардани мавзӯи онҳо мебошад. Ба андешаи В.М. Мокиенко “фразеологизм чунин пайваस्तшавии калимаҳои мебошад, ки маъноӣ устувор ва том дорад ва дар қолаби тайёр истифода бурда мешавад” [53, 4]. Якҷанд таснифоти воҳидҳои фразеологӣ дар забони фаронсавӣ мавҷуд аст, ки асоси онҳоро меъёрҳои гуногун ташкил медиҳанд. Масалан, вобаста ба моделҳои синтаксисӣ, ки дар заминаи онҳо воҳидҳои фразеологӣ сохта шудаанд, се навъи сохтори онҳоро аз ҳам фарқ мекунанд: воҳидҳои фразеологӣ нохабарӣ (непредикативӣ), чӯзъан хабарӣ ва хабарӣ. Воҳидҳои фразеологӣ нохабарӣ қисми зиёди фонди фразеологияи забони фаронсавиро ташкил мекунанд ва дар навбати худ онҳоро ба ду навъ ҷудо мекунанд: воҳидҳои фразеологӣ яктаркиба ва фраземаҳо [59, 59]. Воҳидҳои фразеологӣ яктаркиба аз як калимаи мустақилмаъно ва аз як ва ё якҷанд калимаҳои ёрирасон иборатанд. Мисол, **en un mot** – бо як калима, **à fond** – устувор; амиқан, комилан. Дар мисолҳои фавқуззикр калимаҳои **mot, fond** калимаҳои мустақилмаъно ва калимаҳои **en, un, à** калимаҳои ёрирасон мебошанд. Фраземаҳо аз ду ва ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно иборат ҳастанд ва

ибораҳои тобеъ, пайваст ё ки тобеъи пайвастро ифода мекунанд. Мисол, “**être aux anges**” – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: дар камолот будан) дар осмони ҳафтум будан, яъне хурсанд, хушбахт будан. Дар воҳидҳои чузъан хабарӣ сараъзо ба монанди ҷумлаи пайрав пуркунандаи бевосита ва бавосита, ҳол ва муайянкунанда дорад. Мисол “**attendre que les alouettes vous tombent toutes rôties**” – ба умеди рӯзи “ҳафтшанбе” шудан. Вале миқдори чунин воҳидҳои фразеологӣ зиёд нест. Воҳидҳои фразеологӣ хабарӣ ибораҳои дорои таркиби хабариро ифода мекунанд ва ду навъи чунин воҳидҳои фразеологӣ чудо карда мешаванд, яъне воҳидҳои фразеологӣ бо сохтори маҳдуд ва номаҳдуд. Воҳидҳои фразеологӣ хабарӣ бо сохтори маҳдуд фикри томо ифода мекунанд ва ҳамчун ҷумлаи сода ва мураккаб қолаби синтаксисӣ доранд. Мисол, “**comme on fait son lit, on se couche** – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: чӣ тавре чоға мепартоянд ҳамин тавр хоб мекунанд) чав корӣ чав медаравӣ, гандум корӣ – гандум” [59, 60]. Воҳидҳои фразеологӣ хабарӣ бо сохтори номаҳдуд баръақс фикри нотамоиро ифода мекунанд ва дар нутқи истифодаи калимаҳои тағйирёбандаро талаб мекунанд: “**force lui est de...** – вай маҷбур аст, ки...”.

Таснифоти воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ аз рӯи семантика

Таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологӣ яке аз масъалаҳои муҳими фразеология ба ҳисоб меравад. Аксари муҳаққиқони забонҳои романӣ дар ин масъала ба Шарл Балли ва В.В. Виноградов такя карда, аз ақидаҳои типологии онҳо пайравӣ мекунанд ва воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавиро аз рӯи дараҷаи пайвандшавии қисматҳо ва дараҷаи далелнокии маънои онҳо гурӯҳбандӣ мекунанд. Бо назардошти махсусияти воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ муҳаққиқон дараҷаи вобастагии маъноии чузъҳои онро меёри асосии таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологӣ арзёбӣ мекунанд ва ду навъи онро таъкид менамоянд: идиомаҳо ва воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд.

Идиомаҳо вобастагии дутарафаи маъноии таркибҳо ва тағйироти куллии семантикиро ифода мекунад. Онҳо маъноӣ яклухт ва том дошта, ба таҷдиди назар кардани маъноӣ ҳамаи таркибҳо асос ёфтаанд. Ба идиомаҳо чунин воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ дохил мешаванд: “**tirer sa poudre aux moineaux**” – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: ба гунчишкҳо тир андохтан) зӯри беҳуда миён мешиканад; аз барои як кайк гилемро сӯхтан, “**sonder le terrain**” – бо вазъият ошно кардан, огоҳӣ пайдо кардан. Забони фаронсавӣ аз ибораҳои рехта, яъне идиомаҳо хеле ғанӣ аст, зеро ба шумурди Дюнетон ва Клавал миқдори идиомаҳои фаронсавӣ зиёда аз се ҳазору дусад ададро ташкил мекунад [108, 34].

Ибораи идиоматикӣ метавонад бо воҳиди одии лексикӣ ё бо воҳиди мураккаби лексикӣ мувофиқат кунад. Чунончи, идиомаи “**tomber dans les pommes**” – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: ба себҳо афтидан) воҳиди лексикӣ оддиро ифода мекунад ва маъноӣ “беҳуш шудан, аз ҳуш рафтани; аз чашм ғойб шудан”-ро дорад. Вале “**chercher une aiguille dans une botte de foin**” (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: аз даруни қабзаи ҳасбеда сӯзан кофтан) бошад, ба воҳиди лексикӣ мураккаб дохил мешавад ва маъноӣ **réfère** “чустанӣ он чизе ки ёфтаниш дар ҳақиқат имконнопазир аст” ифода менамояд ва дар забони тоҷикӣ ҳаммаъноӣ “сӯзани ба даруни ҷувол афтидаро чустан” -ро дорад [103, 45].

Аксари ибораҳои идиоматикӣ маъноӣ муайян доранд, яъне ҳам ба маъноӣ аслий ва ҳам ба маъноӣ маҷозӣ меоянд, аз ҷумла “**tirer la couverture vers soi**” маъноӣ аслиаш “**кӯрпаро ба болои худ кашидан**” бошад, маъноӣ маҷозиааш “**унвоне, ки ба худ тааллуқ надорад аз онҳо худ кардан**” аст. Бинобар ин, онҳо ибораҳои идиоматикӣ думаънодор мебошанд. Баъзе ибораҳои идиоматикӣ ҳастанд, ки дорои як маъно мебошанд. Мисол, “**Pierre qui roule n'amasse pas mousse**” – (тарҷумаи таҳтуллафзӣ: санге, ки ғелида меравад мағор ҷамъ намекунад) касе бисёр саёҳат мекунад молу мулк ҷамъ намекунад.

Воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд. Воҳидҳои дорои вобастагии маъноии якҷониба мебошанд. Дар онҳо ҳадди ақал як таркиб ба маъноии аслии худ ё ки ба маъноии маҷозӣ баромад мекунад. Мисол: **promettre monts et merveilles** – (тарҷумаи тахтуллафзӣ: кӯҳ ва муъҷизаро ваъда додан) домани касеро бо чормағзи пуч пур кардан, аз осмон ситора кандан. Бояд қайд кард, ки ҳангоми муайян кардани идиомаҳо ё ки воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд калимаҳои ёридиҳанда, муайянкунандаҳо ва ҷонишинҳо дар назар дошта намешаванд, зеро онҳо вазифаи мустақили исмиро иҷро намеkunанд.

Дар маҷмӯъ бояд қайд кард, ки забони фаронсавӣ яке аз забонҳои ғанӣ ва зебову шевои ҷаҳони имрӯза ба ҳисоб меравад. Ин забон аз воҳидҳои фразеологӣ саршор аст, ки онҳо ба забонҳои дигар айнан тарҷума намешаванд. Дар сурати ба забонҳои дигар тарҷума кардани ин воҳидҳои фразеологӣ онҳо фасоҳатеро, ки дар забони фаронсавӣ доранд, аз даст медиҳанд.

Хулосаи боби I

Аз баррасии боби I-уми рисола мо ба чунин хулоса омадем, ки воҳидҳои фразеологӣ яке аз воситаҳои хеле муҳимми забон ба шумор мераванд. Воҳидҳои фразеологӣ ҳам дар забоншиносӣ ва ҳам дар асарҳои бадеӣ нақши асосӣ мебозанд. Онҳо дурдонаҳои эҷодиёти халқ буда, ба суҳан зебӣ ва обурангии махсус мебахшанд. Истифодаи ибораҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ ба маҳорати нависанда вобаста аст. Ҳар як гӯянда ва ё нависанда воҳидҳои фразеологиро ба мисли калимаҳо дар шакли тайёр аз ҳазинаи луғавии забон гирифта истифода мебарад ва аз ҳамин ҷиҳат воҳидҳои фразеологӣ бо калимаҳои ҷудоғона умумият пайдо мекунанд.

Маълум аст, ки забони тоҷикӣ захираи ғании воҳидҳои фразеологӣ дорад, ки мардум ҳангоми муоширати ҳамарӯза ва адибони тоҷик дар асарҳои худ аз онҳо ба таври васеъ истифода мебаранд. Солҳои охир тавачҷуҳи забоншиносони тоҷик ба омӯзиши масъалаҳои марбут ба воҳидҳои фразеологӣ хеле зиёд шудааст. Дар ин замина чанд таҳқиқоти ҷиддии илмӣ ба анҷом расонидааст, ки боиси пешрафти ин соҳаи илми

забоншиносии тоҷик гардид. Мавзӯи баҳси ин таҳқиқот асосан муайян намудани аломатҳои фарқкунанда, ҳаҷм, гурӯҳҳо, категорияҳои маъноӣ ва кабатҳои услубии воҳидҳои фразеологӣ, манбаъҳои пайдоиш ва принципҳои тартиби фарҳангҳои фразеологӣ мебошад. Дар баробари ин, дар бобати фразеологияи тасвирӣ, масъалаҳои истеъмол, гурӯҳҳои услубӣ, мавқеи услубии воҳидҳои фразеологӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Ҳамчунин таъин кардани меъёрҳои истифодаи фразеологизмҳо аз масъалаҳои муҳимми услубиёти забони имрӯзаи адабии тоҷик аст.

Забони фаронсавӣ ҳам аз забонҳои сарватманд ва зебои ҷаҳони муосир ба ҳисоб меравад ва захираи ғании воҳидҳои фразеологӣ дорад. Воҳидҳои фразеологӣ ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ таснифоти гуногун ва хусусияти ба худ хос доранд. Ин ҳар ду забон воҳидҳои фаровони фразеологӣ доранд, ки онҳо ба забонҳои дигар айнан тарҷума намешаванд. Дар сурати ба забонҳои дигар тарҷума кардани ин воҳидҳои фразеологӣ онҳо зебӣ, шевоӣ ва фасоҳатеро, ки дар забони асл доранд, аз даст медиҳанд.

БОБИ II. БАРАССИИ МАЪНОИИ ВОҲИДҶОИ ФРАЗЕОЛОГИИ РОМАНИ "ДУХТАРИ ОТАШ"-И ЧАЛОЛ ИКРОМӢ ДАР МУҚОИСА БА ТАРҶУМА ВА НАШРИ ФАРОНСАВИИ ОН

2.1. Таърихи навишта шудани романи "Духтари оташ"-и Чалол Икромӣ

Солҳои сиёми асри 20 дар таърихи адабиёти муосири тоҷик воқеан як давраи муҳим ва марҳилаи асосии зуҳури анвои ҷадидаи адабӣ ва навҷӯиҳою кашфиёти тозаии адабӣ маҳсуб мешавад. Бояд қайд кард, ки романнависи ин давра бо номи устод С.Айнӣ зич алоқаманд аст. Зеро дар ҳамин марҳила навҷӯиҳою тозакориҳои дар насри бадеӣ анҷомдодаи устод С. Айнӣ устувор гардида, ба раванги мактаби адабии ӯ мусоидат намуд. Ба нашр расидани романи "Ғулумон" паҳнои фароҳии ин навъи ҳамосаи адабиёро боз кард, ки он на танҳо дар адабиёти тоҷик, балки ба рушди навъи роман дар адабиёти аксари халқҳои Осиёи Миёна роҳи васеъ кушод ва ғолибан романнависони маъруфи халқҳои мазкур С.Айниро дар ин ҷодаи ҳунари барҳақ устоди хеш меҳисобанд [78, 248-249].

Бояд таъкид кард, дар китоби "Диди эстетикӣи халқ ва насри реалистӣ"-и Муҳаммадҷони Шакурии Бухороӣ идомаи романнависи тоҷикӣ ба номи Чалол Икромӣ марбут доништа шудааст: "Услуби Чалол Икромӣ нисбат ба дигар нависандагони маъруфи муосири тоҷик ба услуби С.Айнӣ наздик аст. Дар сабки эҷодии Чалол Икромӣ баъзе равиҳои услубие, ки дар осори устод Айнӣ шакл гирифта буд, давом ва инкишоф ёфта, равиҳои наве пайдо шудааст" [58, 38]. Аз ин гуфтаҳо чунин бармеояд, ки Чалол Икромӣ анъанавии романнависи С.Айниро бо рангу ҷилои тоза идома бахшидааст.

Ёдоварӣ мебояд, ки нависандаи машҳури адабиёти муосири тоҷик Чалол Икромӣ соли 1909 дар шаҳри Бухоро ба дунё омадааст. Аз айёми кӯдакӣ шавқи ӯ ба адабиёт баланд буд. Аввал Ҷ.Икромӣ таҳсилро дар мактаби куҳна сар карда, баъдан вақте ки дар Бухоро Инқилоб сар мешавад, Ҷ. Икромӣ таҳсилро дар яке аз мактабҳои усули нав давом медиҳад. Соли 1922 Ҷ.Икромӣ ба Дорулмуаллимини шаҳри Бухоро дохил мешавад. Соли 1928 Дорулмуаллимини номбурдаро хатм намуда, ба касби муаллимӣ

пардохтааст. Соли 1930 ба шаҳри Душанбе меояд ва чанд муддат корманди кумитаи тоҷикшиносӣ (баъдҳо ба Донишкадаи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ табдил меёбад) будааст. Сипас, вазифаи котиби масъули як маҷалла ва бахши адабии театри Лохутиро ба уҳда доштааст. Дар нашриёти давлатии Тоҷикистон фаъолият кардааст [10, 351].

Бояд гуфт, ки шавқу ҳаваси Иқромӣ нисбат ба сухани бадеӣ гуфтан хеле барвақт сар шудааст. Қалол Иқромӣ дар оғоз шеър эҷод мекард ва нахустин намунаҳои он дар рӯзномаҳои девории Дорулмуаллимини шаҳри Бухоро рӯйи нашро дидаанд. Аз соли 1927 ӯ ба ҳикоянависӣ шурӯъ кард. Маҷмӯаи аввалини ӯ бо номи "Ҳаёт ва ғалаба" соли 1934 ба чоп расидааст. Аввалин романи Қ. Иқромӣ соли 1940 таҳти унвони "Шодӣ" ба таърифи расид. Асарҳои барҷастаи Иқромӣ аз ҷумла "Зухро", "Ман гунаҳгорам", "Тори анкабут", "Духтари оташ", "Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро", "Таҳти вожгун" ва дигар асарҳои ӯ дар дили хонандаи нуктасанҷ ҷо гирифтаанд.

Фаъолияти эҷодии Қ. Иқромӣ пас аз панҷ-шаш соли ба ҷодаи адабиёт қадам гузоштани мавриди таваҷҷуҳи адабиётшиносон қарор гирифт ва нахустин тадқиқотро метавон китобе бо номи "Эҷодиёти Қалол Иқромӣ" шинохт, ки соли 1934 таълиф гардидааст. Солҳои 60-и асри ХХ адабиётшинос Бобо Худойдодов дар мавриди "Духтари оташ"-и Қ. Иқромӣ рисолаи номзадӣ таълиф кард. Забоншинос Ҳасанов И. низ дар мавриди "Лексика ва фразеологияи романи "Духтари оташ"-и Қалол Иқромӣ" таҳқиқот анҷом додааст. Осори ин нависанда ҳамчунин аз ҷониби А.Сайфуллоев, С.Табаров, Ю.Бобоев, З.Г.Усмонова, М.Н.Пархоменко, М.Шукуров, Г.Ломидзе, Л.Демидчик, Қ. Боқизода, А.Набиев, Н.Салимов ва дигарон мавриди нақду баррасӣ қарор гирифтааст. Вале ба қавли профессор Асозода Х. аз ҷама бештар осори Қ.Иқромиро академик М.Шукуров баррасӣ кардааст [10, 352].

Қалол Иқромӣ бо мақсади назари таърихӣ андохтан ба мавзӯи асосиву дӯстдоштааш - сарнавишти зани тоҷик ва таҳқиқи решаҳои таърихии рушду такомули ҳозираи шахсияти зан романи якуми сегонаи "Духтари оташ"-ро

таълиф кард. Дар бораи ин роман худ Ҷ.Иқромӣ чунин менависад: "Ба ин асар ман меҳнати бисёр сарф кардам: пеш аз навиштан қариб якуним сол аз пайи материал, аз пайи чустуҷӯи қаҳрамон гаштам. Боқимонда гузарҳои Бухороро вачаб ба вачаб тафтиш кардам, материалҳои архивро дидам, бо қуҳансолон суҳбатҳо доштам ва баъд ба навиштан сар кардам" [78, 263].

Дар ҳақиқат Ҷ. Иқромӣ бо бисёр занони номдори минтақа суҳбатҳо доштааст, тарҷумай ҳоли онҳоро ёддошт карда, сари маънову моҳияти зиндагии аҷибу ибратомӯзи ҳар кадоме андеша рондааст. Ӯ ниҳоят, бо Саломат Ҷаҳонгирова ном зан шинос шуд ва рӯзгору сарнавишти вай нависандаро саҳт мутаассир соҳт.

Саломат Ҷаҳонгирова аз аввалин намояндаи занони тоҷик буд, ки дар Бухоро аз ҳама пеш соҳти навро пазируфтааст. Аммо дар асл аҷдоди Саломат Ҷаҳонгирова ғуломзода буда, модаркалони ӯ Дилором-кампир канизи ҳавлии Қароқӯлибой будааст.

Воқеан, саргузашти ин зани фидокор ва доно, меҳнатдӯст ва хунарманд, ки бисёр шавқовар ҳикоят карда буд, ҳаёлотии бадеии Ҷалол Иқромиро ба парвоз овардааст, ки ӯ мегӯяд: "Ман фаҳмидам, ки ҳикояти Саломат Ҷаҳонгирова асоси китоби ман хоҳад шуд" [10, 362].

Ҳамин буд, ки Иқромӣ ба омӯхтану мутолиаи шароити таърихии замони зиндагии Дилором-каниз ва набераи ӯ мепардозад ва аз ин тариқ ҳаёти иҷтимоиву сиёсии нимаи дувуми асри 19 ва ибтидои асри 20 ва давраи Инқилоби халқи Бухороро мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Ба ин мақсад, нависанда пеш аз ҳама асарҳои бадеӣ ва илмии устод Айниро аз нав ба диққат мутолиа менамояд. Ҳамчунин мақолаҳои илмии муаррихон, шарқшиносони рус, рӯзномаву маҷаллаҳоро аз назари таҳқиқ мегузаронад. Ҳатто, ҳарчанд, ки Бухоро зодгоҳи нависанда аст ва онро аз айёми бачагӣ боз хуб медонад, боз чанд маротиба ба таври махсус ба ин шаҳр раҳти сафар мебандад ва рӯзҳои дароз кӯча ба кӯча гашта, ба қавли худаш, "боқимонда гузаргоҳи Бухороро вачаб ба вачаб тафтиш карда", солҳои кӯдакиву ҷавонии худро ба хотир меоварад, ёддоштҳоро гаштаву баргашта фикр мекунад ва ин

шаҳри қадимаи пурасрорро аз назари нав мебинад. Ҳамзамон ба ин нависанда бо пиронсолони пурдидае мулоқот мекунад, ки бо ҳикоятҳои шавқангези худ ӯро ба муҳити таърихии замон бештар мутаваҷҷеҳ месозанд.

Дар натиҷа таълифи романҳои сегонаи таърихӣ инқилобӣ, ки ҳоло бо номи "Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро" машҳур аст, оғоз меёбад. Асари номбурда аз се романи калонҳаҷм бо номҳои "Духтари оташ" (1960), "Воқасин амир" (ки аввал низ "Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро" ном гирифта буд, 1967) ва "Тахти вожгун" (1973) иборат буда, таълифи онҳо тақрибан 15 сол давом кардааст.

Худи Чалол Иқромӣ дар бораи романи "Духтари оташ" чунин қайд кардааст: "Дар романи "Духтари оташ" бисёр воқеаҳои аз ҳаёти худам, аз ҳаёти оилаи худамон ва ёру ошноҳо тасвир шудааст". Романи "Духтари оташ" бо тасвири шаҳри қадимаи Бухоро оғоз меёбад ва нависанда бо муҳаббати хос гузаштаи пурифтихор, ҳолатҳои ҳузнангези сарнавишти он, рисолати мазҳабӣ фарҳангӣ ва симои имрӯзаашро ба қалам додааст.

Романи "Духтари оташ" як давраи калони таърихӣ ҳаёту муборизаи мардуми аморати Бухороро инъикос менамояд. Роман аз се китоб иборат аст. Китоби якум воқеаҳои солҳои арафаи Инқилоби халқии Бухороро дар бар мегирад. Китоби дуюму сеюми роман "Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро" ва "Тахти вожгун" доир ба воқеаҳои баъди солҳои бистум бахшида шудааст. Дар асар бедоршавии шуури синфӣи тоҷикони меҳнаткаш тасвир ёфтааст. Тақдири зани тоҷик - Фирӯзаи собиқ дар маркази асар қарор дорад.

Аҳамияти романи "Духтари оташ" аз он иборат аст, ки масъалаҳои гузаштаи таърихӣ дар он аз нуқтаи назари замони ҳозира нишон дода шудааст. Роман аҳамияти тарбиявӣ ва маърифатӣ дошта, моро ба урфу одат ва расму оинҳои халқи тоҷик дар замони гузашта шинос мекунад.

Қобили қайд аст, ки аз қадим тавачҷуҳи хонандагони ҳоричӣ, хусусан Аврупо ба адабиёти тоҷик беандоза бузург буд. Зеро ҳам адабиёти классикӣ ва ҳам адабиёти муосири тоҷик бо ганҷинаҳои нотакрори худ тавачҷуҳи аҳли завқи дунёро ба худ ҷалб кардааст. Аз ин рӯ адабиёти тоҷикро дар Аврупо бисёр меҳонанд ва меомӯзанд. Фаронсавиён ба омӯзишу тарҷумаи адабиёти

муосири тоҷик аз солҳои 50-и асри XX, пеш аз ҳама ба эҷодиёти С.Айнӣ рӯй овардаанд. Ба ин қор нахустин бор нависандаи маъруф Луи Арагон машғул шуда, дар китоби "Адабиёти тоҷикӣ" фаслери ба адабиёти тоҷик, аз ҷумла ба эҷодиёти С. Айнӣ бахшид ва аз "Ёддоштҳо" порчаеро бо унвони "Тантанаи адолат" тарҷума кард. Тарҷумаи фаронсагии якҷанд асарҳои С. Айнӣ шарқшиносону тарҷумонони фаронсавиро ба таҳрир оварданд ва шавқи онҳоро ба омӯзиши адабиёти муосири тоҷик зиёд карданд. Аз ҷумла, ба эҷодиёти нависандаи муосири тоҷик Ҷ. Иқромӣ низ дар Аврупо аҳамияти ҷиддӣ дода мешавад ва ҷанд асари ин адиб ба забонҳои ҳориҷӣ тарҷума шудааст.

Романи машҳури Ҷ.Иқромӣ "Духтари оташ" аз ҷониби В.Смирнов, Л.Бат, М.Явич ба забони русӣ ва аз ҷониби Антуанет Маззи ба забони фаронсагӣ тарҷума шуда, дастраси хонандагон гардидааст.

Баъд аз нашри фаронсагии романи "Духтари оташ"-и Ҷ. Иқромӣ, (М., 1966) Ҷон Були ба директори нашриёт мактуб навиштааст, ки дар он аз ҷумла омадааст: "Асар ба ман бағоят маъқул шуд. Шодам, ки чунин китоб дастрасам гардид. Муаллиф муваффақ шудааст, ки қаҳрамонони худро барҷаста тасвир кунад" [54, 196]. Чунон ки дар боло ёдовар шудем, услуби Ҷалол Иқромӣ нисбат ба дигар нависандагони маъруфи муосири тоҷик ба услуби Айнӣ наздиктар аст. Шояд рози маҳбубияти асарҳои ин нависанда ҳам дар ҳамин нуҳуфтааст. Дар сабки эҷодии Ҷалол Иқромӣ ба мисли осори устод Айнӣ истифодаи фаровони воҳидҳои фразеологӣ ба назар мерасад.

Дар боло қайд карда гузаштем, ки қорбасти зиёд ва бомавриди воҳидҳои фразеологӣ шуҳрату эътибори асари бадеиро баланд мебардорад, ҷӣ тавре ба мо маълум аст, воҳидҳои фразеологӣ нисбат ба калима таркиби мукамал ва сохтори наҳвии мураккаб дошта, дар қолаби таркиб, ибора ва ҷумла воқеъ мегарданд. Вале аз лиҳози маъно мисли воҳидҳои ҷудогонаи луғавӣ як мафҳуми ашё, аломат, хусусият, амал ё ҳолатро ифода мекунанд. Ин маънои умумӣ ва ягонаи воҳидҳои фразеологӣ монанди воҳидҳои озоди

наҳвӣ аз маъноӣ чузъҳои ибора ё ҷумла ҳосил намегардад, балки аз маъноӣ маҷмӯи чузъҳо ва сохтори устувор ё рехтаи наҳвӣ бармеояд.

Дар асари бадеӣ корбасти воҳидҳои фразеологӣ аҳамияти ҷиддӣ доранд ва ба асар фасоҳати баланд мебахшанд. Калимаҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ аксар ба маъноӣ маҷозӣ меоянд ва мавфҳумро як дараҷа пӯшида, вале равшану дилнишин ифода мекунанд. Дар онҳо як лаҳзаи воқеият инъикос меёбад. Ба воҳидҳои фразеологӣ зерин, ки дар романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ истифода шудааст, назар меандозем: "чашм дар роҳ шудан", "чашмгурӯснаҳои ноида", "оими хурдӣ-дила бурдӣ", "об баҳонаю дидор ғанимат", "рӯ турш кардан", "гурғи борондида", "гӯш ба кимор", "нури дида" ва ба монанди инҳо. Нависанда ба воситаи ин воҳидҳои фразеологӣ кимати асари худро боз ҳам баланд мебардорад. Чунин лавҳаҳо инъикоскунандаи муҳити зиндагӣ, фарҳанг ва тахайюлотӣ қаҳрамонҳои асар ба шумор мераванд. Фаҳмидани маъноӣ чунин суҳанон барои мардуми хориҷӣ ба осонӣ муяссар намегардад. Аз ин рӯ онҳоро аз забони тоҷикӣ ба забонҳои дигар айнан тарҷума кардан, на ҳамеша муяссар мегардад.

Ҷӣ тавре ки дар қисмати аввали рисола қайд карда гузаштем, зарбулмасалу мақолҳо ба гурӯҳи чоруми семантикӣ воҳидҳои фразеологӣ дохил мешаванд. Дар вақти мутолиаи кардани романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ мо ба бисёр зарбулмасалу мақолҳо дучор шудем, аз ҷумла: "Нимтаи нон роҳати ҷон", "Об баҳонаю дидор ғанимат", "Хушдоманам дӯст медоштааст?", "Ба умеди Худо нашаву, бутгаро маҳкам дор", "Ҳеҷ гӯсфанд ғаи гурғро нахӯрдааст", "Соҷи ҷароғ шудан", "Туро теша додам, ки хезум шикан, нагуфтам, ки девори масҷид бикан", "Ҳеҷ кас бо думи шеру бо дами шамшер бозӣ накардааст", "Аз як гиребон сар бароварда кор кардан", "Дар тағи коса нимкоса", "Ду пойро ба як маҳсӣ ҷо кардан", "Даст ба даст намерасад", "Мурғи ба об афтадагӣ барин", "Дузд ҳам меноладу соҳиби хона ҳам", "Аз даҳонатон асал мерезад", "Дузд дуздуро дар торикӣ мешиносад", "Як тиру ду нишон", "Дузд бош, боинсоф бош", "Тути моро хурдӣ пила те", "Аз қавақат барф меборад", "Кулол дар мунди об хӯрдааст", "Аз шаф-шаф

гуфтан, шафтолу гуфтан хубтар аст", "Поёни шаби сияҳ сафед аст", "Дарвозаҳои шаҳро баста мешавад, даҳони мардумро не", "Офтобро бо доман пӯшондан намешавад", "Ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранҷад", "Ҳам ба наъл мезаду ҳам ба пошна", "Хӯрдагем дар пешам, нахурдагем ба пасам" ва амсоли инҳо. Дар зарбулмасалу мақолҳои мазкур мукаммалии ғайриодии ақлу хиради халқ ба назар мерасад, ки он ҳама чиз: истехзо, тамасхур, аёният, маҳорати тасвири рангинро силоҳи худ карда тавонистаанд, то ки сухани муҳими ҳаётиро ба вучуд оварад. Маҳз зарбулмасал ва мақолҳо тафаккури махсусан пандомези оммаи халқро пурра ифода менамоянд ва ба ҳар як нависанда зарур меояд, ки бо зарбулмасалу мақолҳо аз наздик шинос шуда, онҳоро бояд ба маврид истифода барад.

Дар вақти мутолиаи кардани асарҳои Чалол Иқромӣ мо ба маҳорати баланди нависандагии ӯ боз як бори дигар иқрор мешавем. Аз ҷумла, дар романи "Духтари оташ" нависанда аз зарбулмасалу мақолҳо ба маврид истифода бурда, сухани худро боз ҳам равшану дилнишин ифода кардааст. Дар ҳар як ҷумла, дар ҳар як саҳифа воҳидҳои фразеологӣ ё ки зарбулмасалу мақол ба назар мерасад.

Бояд таъкид намуд, ки дар романи "Духтари оташ" такрор омадани воҳидҳои фразеологӣ ё ки зарбулмасалу мақолҳо ба назар намерасад. Дар баъзе ҳолатҳое, ки ба истифодаи як зарбулмасалу мақол ниёз пеш омадааст, нависанда аз синонимҳои зарбулмасалу мақол ва воҳидҳои фразеологӣ истифода бурдааст. Қобили қайд аст, ки воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳо ҳам мисли дигар ҳамаи унсурҳои луғавӣ хусусияти сермаъноӣ, муродифӣ, антонимӣ зоҳир мекунанд. Мисол, "чашм дар роҳ шудан", "интизор шудан", "чашм дӯхтан", "нигоҳ кардан"; "Аз забонат шаҳду шакар мерезад", "Аз даҳонат шакар мерезад", "Аз суҳбати ӯ роҳат кардан" ва ба монанди инҳо, ки дар романи мазкур зиёд ба назар мерасанд.

Дар фаслҳои минбаъда муқоисаи мухтасари воҳидҳои фразеологӣ аз рӯйи семантика ва тарҷумаи он дар забони фаронсавӣ дар заминаи маводи

романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю баррасӣ карда мешавад.

2.2. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологӣи романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ

Дар ин фасли рисола мо тасмим гирифтаем, ки як қатор воҳидҳои фразеологӣи романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣро, ки ба забони фаронсавӣ тарҷума шудааст, муқоиса ва баррасӣ намоем.

Пӯшида нест, ки фразеологӣи муқоисавӣ – як қисми ояндадор ва зуд таракқӣбандаи илми фразеологӣ буда, бахши муқоисавӣ ё ки муқоисавӣ-типологӣи фразеологӣи ду ва зиёда забонҳоро бо мақсади ошкор кардани асосҳои мувофиқат ва тафовути онҳо меомӯзад. Доираи масъалаҳои фарогирандаи он мунтазам васеъ гардида, бештари забонҳои мавриди муқоиса қарор дода мешаванд.

Муҳимтарин масъалаи фразеологӣ ба сифати як шоҳаи илми забоншиносӣ аз муайян намудани ҷойи воҳидҳои фразеологӣ дар забон, таҳқиқи пайвастиҳои калимаҳои устувор дар забонҳои гуногун, таҳқиқи пайдоиши онҳо, таснифоти воҳидҳои фразеологӣ, тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ аз як забон ба забони дигар ва ғ. иборат мебошад.

Маълум аст, ки воҳидҳои фразеологӣ аз рӯйи сохт ва аломатҳои услубию грамматикӣ худ гуногунанд. Онҳо аз рӯйи аломатҳои семантикӣ, грамматикӣ, услубӣ ва ғайра тасниф ва гурӯҳбандӣ карда мешаванд [18, 94].

Тавре дар боло зикр намудем, воҳидҳои фразеологӣ дорои гурӯҳи семантикӣ мебошанд. Аз ин ҷост, ки ду ва зиёда калимаҳои мустақилмаъноӣ ба ҳам марбут, ки семантикаи том ва аксар вақт образнокро ифода мекунанд, ибораҳои фразеологӣ ё худ воҳиди фразеологӣ номида мешаванд. Воҳидҳои фразеологӣ таркибан рехтаву устувор буда, мундариҷаи яклухту аксаран пуробурангро ифода мекунанд. Семантика як қисми илми забоншиносӣ аст, ки маъноии воҳидҳои забон, пеш аз ҳама калимаро меомӯзад. Асли истилоҳи

семантика аз калимаи юнонии "semantikos" гирифта шуда, маънояш "ифодакунанда" мебошад.

Воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ аз рӯи семантика, яъне аз рӯи ифода ва маъно ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

- а) Ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо
- б) Ифодаҳои фразеологӣ ё фраземаҳо
- в) Ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайри идиоматикӣ.

Бояд гуфт, ки дар романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ ҳамаи навъи воҳидҳои фразеологӣ, яъне ҳам ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо, ҳам ифодаҳои фразеологӣ ё фраземаҳо ва ҳам ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайри идиоматикӣ ба мушоҳида мерасанд. Вале чунон ки гуфтем, тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ аз як забон ба забони дигар мушкилоти зиёд ба бор меорад. Бинобар ин, ҳангоми ба забони фаронсавӣ тарҷума шудани романи "Духтари оташ" мутарҷим ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ гоҳе ба тарҷумаи хуб ва муодилёбӣ муваффақ шуда, гоҳе камтар муваффақ гардидааст ва гоҳе тамоман аз тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ сарфи назар кардааст. Барои исботи гуфтаҳои боло дар зер намунаҳо оварда мешавад. Масалан:

- Худо ба шукр! - гуфт. - Ба якҷоя ягонаам, ба нури дидаам омадани хостгорро ҳам меидаам [37, 101].

Дар ҷумлаи мазкур воҳиди фразеологии "нури дида" истифода шудааст, ки аз рӯи семантика хеле пуробуранг буда, ба гурӯҳи ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо дохил мешавад. Ибораи рехтаи фразеологии мазкур дар "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" чунин тавзеҳ дода шудааст: "**Нури чашм (дида)** - аз нури дида ҳам киромитар; ниҳоят азиз; фарзанди азиз, меҳрубон, дӯстдошта" [86, 727]. Ибораи рехтаи фразеологии "нури дида" дар забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

— Dieu soit béni! Je vois enfin le jour où l'on viendra demander ma petite fille en mariage. La marieuse vient ici pour mon trésor, pour la prune de mes yeux! [115, 122]

Чунон ки ба мушоҳида мерасад, тарҷумон хангоми тарҷума кардани ибораи рехтаи фразеологии “нури дида” кӯшиш ба ҳарч додааст, ки барои пурратар ифода кардани он дар забони фаронсавӣ аз якчанд ибораи фаронсавӣ истифода барад. Аз ҷумла “**ma petite fille** – набераи ман, **mon trésor** – ганчинаи (дурдонаи) ман ва **la prune de mes yeux** – гавҳараки чашмони ман” тарҷума кардааст. Аз тарҷума чунин бармеояд, ки ҳар се ибора ҳам метавонанд маънои ибораи рехтаи фразеологии “нури дида”-ро ифода кунанд. Қобили зикр аст, ки дар забони фаронсавӣ воҳиди фразеологии “**comme la prune de l’œil**”, яъне “ҳамчун гавҳараки чашм” вучуд дорад. Дар мисоли дар боло овардашуда зимни тарҷума воҳиди фразеологии мазкур дар шакли ҷамъ “*la prune de mes yeux*”, ба ҷойи калимаи “**œil**” шакли ҷамъи он “**yeux**” истифода шудааст. Дар мисоли дигаре низ аз ин китоб, ки дар зер оварда мешавад, ибораи рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаи “нури дида”-ро дидан мумкин аст, ки ба забони фаронсавӣ айнан тарҷума шудааст:

“— Илоҳӣ саломат бошед, муллоҷон! - гуфт кампир. - Ба ин меҳрубонии шумо ҷонамро фидо кунам, меарзад. Агар ин нури дидаи ман босавод шавад, ман боз сад соли дигар умр мебинам” [37, 29].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Que Dieu vous accorde la santé! s’écria la vieille femme. Pour votre bonté, je vous donnerai mon âme! Si la lumière de mes yeux, ma Firouza, peut aller à l’école, moi je vivrai encore cent ans, rien que pour voir cela” [115, 25].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ идиомаи “нури дида” ба шакли “*la lumière de mes yeux*” тарҷума шудааст. Калимаҳои фаронсавии “*la lumière*” ба забони тоҷикӣ “нур” ва “*mes yeux*” “чашмони ман” тарҷума мешаванд. Аз тарҷума маълум мешавад, ки “*la lumière de mes yeux*”, яъне “нури чашмони ман”-ро ифода мекунад. Дар порчаи зикршуда ибораи рехтаи тоҷикии “нури дида”

нисбат ба қахрамони асосии романи “Духтари оташ” Фирӯза гуфта шудааст ва дар тарҷумаи фаронсавӣ баъд аз ибораи рехтаи тоҷикии “нури дида” “la lumière de mes yeux” ибораи “ma Firouza” ба мушоҳида мерасад, ки нисбат ба Фирӯза гуфта шудааст ва шояд мутарҷими фаронсавӣ барои дарки зудтари хонанда ибораи “ma Firouza”, яъне “Фирӯзаи ман”-ро бо мақсади тавзеҳи матлаб илова кардааст.

Дар мисоли зерин низ ибораи рехтаи “нури дида” истифода шудааст:

“Агар онҳо хоҳанд ҳам, хостгор фиристанд ҳам, Дилором ягона нури дидаи худро ба хонадони серғавго, пурмочаро ва фалокатбори онҳо додан намехоҳад. Вай медонад, ки дар хонадони давлатмандон, мансабдорон ва ҳокимон Фирӯза як умр бадбахт мешавад. Ба болои палонҷ меафтад, ё ки ба болои ӯ палонҷ меояд, мехӯрдагеш захр, менӯшидагеш зуқум мешавад, рӯзу рӯшноиро намебинад, зинда дар гӯр мешавад” [37, 14].

Дар порчаи мазкур воҳидҳои фразеологӣ “нури дида” ва “рӯзи равшанро дидан” ба назар мерасанд. Дар боло ибораи рехтаи фразеологӣ “нури дида”-ро тавзеҳ дода гузаштем. Воҳиди фразеологӣ “рӯзи равшанро дидан” аз рӯи таснифоти семантикӣ ба гурӯҳи аввал, яъне ба ибораҳои рехтаи фразеологӣ, ё ки идиомаҳо дохил мешавад. Ибораи рехтаи фразеологӣ “рӯзи равшанро дидан” дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин маънидод карда шудааст; “**рӯзи равшанро дидан** – ба айёми озодӣ, беҳбудӣ, фаровонӣ ва хушбахтӣ расидан” [86, 918].

Тарҷумаи порчаи болоӣ ба забони фаронсавӣ чунин омадааст:

“Et même s’ils avaient demandé sa main, jamais Dilorom n’aurait consenti à la laisser entrer dans ces familles où régnait le scandale. Elle savait bien que chez les riches et les nobles, Firouza n’aurait jamais été heureuse. En effet, elle n’aurait pas été l’unique épouse de son mari, elle serait toujours venue après les autres, ou bien après elle, il y aurait encore eu une autre femme, elle serait comme enterrée vivante, condamnée à ne jamais voir la lumière”. [115, 16]

Дар порчаи зикршуда ибораҳои рехтаи фразеологӣ “нури дида” ҳамчун ҷонишини шахсии “**la**”, яъне “ӯро” тарҷума шудааст. Ибораи рехтаи

фразеологии “**рӯзи рӯшноиро намебинад**” бошад чун “condamnée à ne jamais voir la lumière”, яъне “ба ҳеч вақт нодидани рӯшноӣ маҳкум кардашуда”, яъне вобаста ба маъно тарҷума шудааст ва ҳамин тарҷума метавонад иборайи рехтаи “**рӯзи рӯшноиро намебинад**”-ро ифода кунад.

Дар порчаи фавқуззикр ба ғайр аз ибораҳои рехтаи “нури дида” ва “**рӯзи рӯшноиро надидан**” боз дигар ибораҳо ба назар мерасанд, аз ҷумла “ба болои палонҷ меафтад”, “мехӯрдагеш захр, менӯшидагеш зуқум”, “зинда гӯр мешавад”, ки дар навбати худ ҷолиби диққат ҳастанд. Дар ин ҷо маҳорати баланди нависанда ҳис карда мешавад, зеро вай пеш аз истифодаи иборайи рехтаи “**рӯзи рӯшноиро надидан**” ба воситаи ибораҳои “ба болои палонҷ меафтад”, “мехӯрдагеш захр, менӯшидагеш зуқум”, “зинда гӯр мешавад” ба хонанда шарҳи “**рӯзи рӯшноиро надидан**” додааст гӯем, хато намекунем. Ибораҳои мазкур ҳаммаъноӣ иборайи “**рӯзи рӯшноиро надидан**” буда, маъноӣ ба хушбахтӣ нарасиданро доранд.

Иборайи “ба болои палонҷ афтидан” ба забони фаронсавӣ “elle n’aurait pas été l’unique épouse de son mari, elle serait toujours venue après les autres, ou bien après elle, il y aurait encore eu une autre femme”, яъне “вай зани ягонаи шавҳараш нахоҳад шуд, вай баъд аз занони дигар ба занӣ меафтад ва ё шавҳараш баъд аз вай боз як зани дигар мегирад” тарҷума шудааст.

Иборайи “зинда гӯр мешавад” бошад ба забони фаронсавӣ чунин “elle serait comme enterrée vivante”, яъне “ҳамчун зинда гӯр мешавад” тарҷума шудааст. Мушоҳидаҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки мутарҷим ба ибораҳои “ба болои палонҷ афтидан” ва “зинда гӯр мешавад”-ро хуб дарк намуда, ба тарҷумаи хуб муяссар шудааст. Бояд қайд намуд, ки дар тарҷума тарҷумаи фаронсавӣ иборайи “мехӯрдагеш захр, менӯшидагеш зуқум” ба назар намерасад.

Мисол:

— Дар айни долу зарби кор мани кампири навадсоларо ба ин болохона бароварда, яккаю ягона нури дидаи маро гирёнда мондан нағз не! [37, 141]

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— J’ai beaucoup de travail, vous m’avez obligée, moi, une vieille femme de quatre-vingt-dix ans, à monter ici sur le balcon; de plus, vous avez offensé ma petite fille, vous l’avez fait pleurer, ce n’est pas bien! [115, 170-171]

Дар порчаи фавкуззикр идиомаи “нури дида” ҳамчун “ma petite fille”, яъне “набераи ман” тарчума шудааст. Дар чумлаи зикршуда боз иборайи “айни долу зарби кор” низ ба назар мерасад, ки онро метавон “айни серкорӣ, хангоми серкорӣ” шарҳ дод. Иборайи мазкур ба забони фаронсавӣ чунин “j’ai beaucoup de travail” яъне “ман кори зиёд дорам” тарчума шудааст.

Мисоли дигар:

“— Ба яккаю ягона нури дидаатон гӯед! — гуфт рост ба чашми кампир нигоҳ карда” [37, 141].

“— Vous feriez mieux d’apprendre à votre petite fille comment il faut se conduire! dit-elle en regardant la vieille femme droit dans les yeux” [115, 171].

Дар чумлаи мазкур низ иборайи рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаи “нури дида” чунин “petite fille”, яъне “набера” тарчума шудааст. Дар тарчумаи фаронсавӣ иборайи “**comment il faut se conduire**” ба мушоҳида мерасад, ки ба забони тоҷикӣ “чӣ тавр бояд муомила кард” тарчума мешавад, вале дар порчаи асл ин ибора ба назар намерасад. Аз ин маълум мегардад, ки мутарҷим барои ба тарчумаи хуб ноил гаштан аз ин ибора истифода бурда, тарчумаи худро боз зеботар гардонидаст.

Тавре мебинем, иборайи рехтаи фразеологӣ “нури дида” дар чандин порчаҳо бо як маъно истифода шудааст, вале як хел тарчума нашудааст. Дар баъзе ҳолат, агар вобаста ба маъно гоҳе тарчумаи тахтуллафзӣ шуда бошад, вале баъзан умуман тарчума нашудааст.

Гуфтем, ки ибораҳои рехта қисми чудонашавандаи муоширати ҳаррӯзаи ҳаёти инсон буда, ҳам ба нутқи гуфтугӯӣ ва ҳам ба нутқи хаттӣ фасоҳати комил медиханд. Дарки ибораҳои рехта хеле мушкил аст ва бисёр вақт хангоми тарчума ибораҳои рехта маъно ва фасоҳати худро гум мекунамд. Бинобар ин, барои тарҷумон хеле муҳим ва шартӣ заруриаст,

ибораҳои рехтаро, ки дар матни асл дарк мекунад, ҳамчунон дар тарҷума низ маънои онҳоро тасвир карда тавонад.

Мисол:

“— Ҳа, - гуфт Бибизағора ҳам, - надонам ман барои чӣ ин қадар аллону азиз шудам. Ба ҳар хонадон ки равам, **гули сари сабад** ман мешавам, дар ҳар ҷо ки ягон домоди нағз бошад, талабгори ман мешавад” [37, 22].

Воҳиди фразеологии тоҷикии **"гули сари сабад"** аз рӯи семантика ба гурӯҳи якуми воҳидҳои фразеологӣ, яъне ба ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаҳо дохил мешавад. Хусусият ва аломати асосии ин гурӯҳ он аст, ки маънои умумии ибора ба маънои ҷузъҳои дохили он вобаста нест. Ибора ба ҷузъҳои маънодор ҷудо намешавад, ҷузъҳои ибораро тағйир додан ва ё иваз кардан имконнопазир аст, зеро ҳангоми тағйир додани ҷузъҳо ибора ҳам аз ҷиҳати маъно ва ҳам аз ҷиҳати сохт барҳам меҳӯрад.

Нисбат ба иборҳои рехтаи **"гули сари сабад"** дар фарҳанги "Ғиёс-ул-луғот" чунин таъриф дода шудааст: "Киноя аз сармояи раванқ, чизе ки аз амсоли худ беҳтар ва муаззиз ва мумтоз бошад: чӣ маъмули гулфурӯшон ва боғбонон аст, ҳар гуле, ки аз ҷумлаи гулҳо калон ва беҳтар бошад, онро бар сари сабаде, ки аз гулҳо пур бошад, мениҳанд", яъне азиз, сара [57, 195].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Oui, répondit Bibizagora, je n’arrive pas à comprendre pourquoi tout le monde m’aime tant. Je suis toujours bien accueillie. Je suis la bienvenue, où que j’aie; lorsqu’apparaît un fiancé enviable, il essaie aussitôt de me demander en mariage” [115, 34].

Иборҳои рехтаи фразеологии "гули сари сабад" ба забони фаронсавӣ чунин "bien accueillie - ё ки "la bienvenue – меҳмони азиз" тарҷума шудааст. Қайд кардан лозим аст, ки тарҷумаи фаронсавии иборҳои рехтаи фразеологии "гули сари сабад" маънои иборҳои рехтаи фразеологии тоҷикиро ифода карда метавонад.

Истифодаи иборҳои рехтаи фразеологии **"гули сари сабад"** дар порчаи дигар:

“Лекин баъзан аз байни он бибихалифаҳо, якто-дуто босаводҳо, шоираҳо ва хуштабъҳо ҳам баромада мемонданд, ки дар муддати андак ба тамоми шаҳр машҳур мегаштанд ва **гули сари сабади** ҳар маҷлиси занона онҳо мешуданд, ба тӯйҳо, ба маъракаҳо, ба маросимҳои мушкилкушо, бибисешанбе, ошибибихон ва ғайра фақат ҳамонҳоро таклиф мекарданд” [37, 15-16].

Ибораи рехтаи фразеологии “гули сари сабад” дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин маънидод карда шудааст: “**гули сари сабад** – беҳтарин, писандидатарин, зинатбахши чамъият ё ягон маҷлис” [86, 234].

Дар тарҷумаи фаронсавии “Духтари оташ” порчаи боло чунин омадааст:

“Parmi les directrices d'écoles pour jeunes filles, il y avait parfois des personnes cultivées, des femmes de talent, des poétesses. Elles étaient célèbres dans toute la ville, animatrices des réunions féminines. Elles étaient invitées à toutes les fêtes, aux noces et même aux cérémonies religieuses” [115, 17-18].

Дар ин порча ибораи рехтаи фразеологии “гули сари сабад” чун “**animatrices des réunions féminines**”, яъне “баранда (ё роҳнамои) маҷлисиҳои занон” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

" – Оимҳо дар хона? – пурсид Дилором".

" – Дар хона, – гуфт кайвонии калон, ки зани солхӯрда ва қадбаланд буд, - навакак ҳар ду палонҷ як ҷанги дастакундал карда гирифтанду баъд ҳар дуяшон ҳам ба хонаҳояшон рафтанд" [37, 19].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

" – Vos maîtresses sont - elles chez elles?"

" – Oui, répondit la cuisinière, une grande femme assez âgée: elles sont disputées et se sont ensuite retirées chacune chez - elles, fort et colère" [115, 21].

Дар ин ҷо ибораи рехтаи "**зани солхӯрда**" ва "**ҷанги дастакундал**" истифода бурда шудааст. Ибораи рехтаи "**зани солхӯрда**" дар ин ҷумла

нисбат ба кайвонии калон истифода бурда шудааст, ки маънои куҳансол буданро дорад. Ибораи мазкур ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст, "une grande femme assez âgée". Тарҷумаи фаронсавии ибораи фразеологӣ мазкур чунин омадааст: "**une grande femme assez âgée**", яъне "як зани калони хеле солхӯрда", дар ин ҷо калимаи фаронсавии "âgée" маънои "солхӯрда, куҳансол" -ро дорад ва калимаи "assez" ба забони тоҷикӣ "хеле, як қадар" тарҷума мешавад. Тарҷумаи фаронсавии "une grande femme assez âgée" метавонад ибораи фразеологӣ "зани солхӯрдари" ифода кунад.

Ибораи фразеологӣ "**чанги дастакундал**" зиддияти ҷиддӣ ва чанги саҳти тарафайнро ифода мекунад. Тасдиқи ин гуфтаҳоро аз "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" дида мумкин аст, яъне "чанги дастакундал - чанги саҳт, калон [87, 631].

Дар порчаи фавқуззикр, кайвонии калон "чанги дастакундал" гуфта, чанги саҳти ду зани Ғаниҷонбойро мегӯяд. Агар ба тарҷумаи фаронсавии ин ибораи фразеологӣ диққат диҳем, чунин тарҷума шудааст: "**elles sont disputées**", яъне "онҳо чанг карданд". Ҷӣ тавре ки мебинем, дар тарҷумаи фаронсавии ибораи мазкур вобаста ба маъно ҳамчун ҷумлаи одии синтаксисӣ тарҷума шуда, тарҷумаи ибораи фразеологӣ дида намешавад.

Ибораи дигар:

" – Не, ҳошо меҳмони ман ба хонаи ман. – гуфта, ду пояшро ба як маҳсӣ ҷо карда гирифт" [37, 19].

Дар ҷумлаи мазкур ибораи рехтаи фразеологӣ "**ду пояшро ба як маҳсӣ ҷо кардан**" истифода шудааст. Ин ибораи рехтаи фразеологӣ нисбат ба шахсоне, ки дар зиндагӣ бисёр якрав ҳастанд, меҳоханд, ҳама вақт гапи онҳо дар ҳама ҷо гузарад ва намехоханд, ки фикри дигаронро ба назар гиранд, тааллуқ дорад.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

" – Non, dit – elle, c'est mon invitée et doit venir chez moi. Elle s'entetait comme si deux pieds peuvent entrer dans la même botte" [115, 22].

Гуфтан мумкин аст, ки ин иборай рехтаи фразеологӣ ба забони фаронсавӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ шудааст. Дар тарҷумаи фаронсавӣ "**comme si deux pieds peuvent entrer dans la même botte**", яъне "гӯё ду пой дар як мӯза медаромада бошад". Агар ба тарҷумаи иборай фразеологӣ "ду пояшро ба як маҳсӣ чо кардан" диққати чиддӣ диҳем, мебинем тарҷумон кӯшиш кардааст, ки дар вақти тарҷума кардан, ба мувафакқият ноил гардад ва дар тарҷума ба мувафакқият ноил гардидааст, гӯем ҳам хато намекунем.

Мисоли дигар:

“ – Ин тавр нагӯй! – гуфт. – Ҳар чӣ ҳам бошад, модар аст, аз инҳо як курта пештар дарронидааст ва ҳурматаш ба ҷавонҳо фарз аст” [37, 64].

Дар ин ҷумла иборай рехтаи «як курта пештар даррондааст»-ро дидан мумкин аст, ки хеле пуробуранг мебошад. Иборай рехтаи мазкур дар «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик»-и Фозилов М. чунин тавсиф шудааст: “Аз касе курта (чома)-е пештар (зиёдтар) даррондан” - нисбат ба касе дар синну сол калон будан, таҷрибаноктар, кордонтар будан [86, 575].

Ин воҳиди фразеологӣ тоҷикӣ нисбат ба одамони синну солашон калонтар истифода бурда мешавад. Дар контексти мазкур ин иборай рехта ба маъно, ки дар боло гуфта гузаштем, омадааст. Дар ин ҷо нависанда метавонист, ба ҷойи иборай рехтаи мазкур «аз инҳо синну солаш калон аст» гӯяд, вале нависанда ба иборай рехта така карда, суханашро бо фасоҳат ифода кардааст. Порчай мазкур ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

“ – Ne parle pas ainsi! quoiqu’il en soit, elle est quand même plus âgée et comme on dit, elle a porté plus de chemises, aussi les jeunes doivent-ils la respecter” [115, 80].

Агар ба тарҷумаи мазкур диққат диҳем, мебинем, ки тарҷумаи иборай рехтаи забони тоҷикии дар боло овардашуда ба забони фаронсавӣ «elle a porté plus de chemises», яъне «вай бисёртар курта пӯшидааст» тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

"Кайвонии гузар даст ба дасташ намерасид, ба хизматгорҳо фармонҳо дода, аз болои дастурхон роҳ гашта, бо баъзеҳо шӯхию мутоибаҳо карда, ба баъзеҳо пичинг партофта, кор карда мегашт" [37, 30].

Дар ин порча нависанда иборои фразеологии **"даст ба дасташ намерасид"**-ро истифода бурдааст, ки маънои бисёр банд буданро дорад ва аз рӯи гурӯҳбандии семантикии воҳидҳои фразеологӣ ба гурӯҳи ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо дохил мешавад. Ин порча ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

"La maîtresse de cérémonie prenait les plateaux, qu'apportaient les sermantes, elle les praisantait à chacun tout en plaisantant" [115, 37].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ иборои фразеологии забони тоҷикӣ **"даст ба дасташ намерасид"** умуман тарҷума нашудааст. Дар тарҷума танҳо бо ҷӣ кор машғул будани кайвонии гузар гуфта шудааст. Ҷӣ тавре ки мебинем, маънои ҷумлаи тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ вобаста ба мазмун тарҷума шудааст, вале иборои рехтаи **"даст ба дасташ намерасид"** тарҷума нашудааст. Гап дар сари он меравад, ки дар ҷумлаи тоҷикӣ ин ибораро мо нахонем ҷасеҳиву бадеияти ҷумла хеле коста мегардад. Пас, бо сарфи назар кардани ин ибора метавон гуфт, ки моҳияти асар ҳангоми тарҷума каме коста гардидааст.

Боз дар порчаи дигар низ иборои рехтаи фразеологӣ **"даст ба даст нарасидан"** – ро дидан мумкин аст, ки ҳамчунон ба маънои серкор ё ки хеле банд будани касро ифода мекунад.

"Ҳайдаркул ҳам дар он миён, дасту остин бар задагӣ, гоҳо биринҷ тоза мекард, гоҳо ба таи дегҳо, ки ҳоло дар онҳо фақат об буд, оташ мемонд, гоҳо чой кашида худааш менӯшид ва ба баковвули калонӣ медод... дасташ ба дасташ намерасид" [37, 130].

Тавре мебинем дар ҷумлаи зикршуда иборои рехтаи фразеологии **"дасташ ба дасташ намерасид"** истифода шудааст. Порчаи мазкур ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

“Khaïdarkoul lui aussi se trouvait là. Les manches retroussées, il nettoyait le riz, il mettait du bois sous les chaudrons remplis d’eau ou bien il buvait du thé, ou encore il en tendait une tasse au cuisinier en chef... Et il y avait beaucoup de travail” [115, 157].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ ибораи рехтаи фразеологӣ “дасташ ба дасташ намерасид” чун “il y avait beaucoup de travail”, яъне “вай кори зиёде дошт” тарҷума шудааст. Тарҷумаи фаронсавӣ “вай коре зиёд дошт” тарҷума шуда, метавонад ибораи рехтаи фразеологии тоҷикӣ “дасташ ба дасташ намерасид”-ро ифода кунад.

Дар дигар ҳолат, ибораи рехтаи фразеологӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст. Аз ҷумла:

"Кампири пурдида ягон бор ҳавас карда, ба назди тирезаи хонаи калон ҳам нарафт, меҳнат мекарду арақи чабин мерехт" [37, 32-33].

Дар ин ҷумла ибораҳои рехтаи фразеологии **"кампири пурдида"** ва **"арақи чабин рехтан"**-ро дидан мумкин аст, ки бисёр пуробурангу устувор мебошанд. Ин ҳар ду ибораҳои рехтаи фразеологӣ ба яке аз қаҳрамони романи "Духтари оташ" -и Ҷ. Икромӣ, яъне ба Дилором кампир тааллуқ доранд. Устувори ин идиомаҳо дар он аст, ки аз хондани ин ибораҳои рехтаи фразеологӣ мо метавонем ҳолати Дилором кампирро тасаввур кунем. Бояд гуфт, ки ибораҳои фразеологӣ метавонанд ҳарактери шахс ва дар қадом ҳолат қарор гирифтани онро ифода кунанд. Идиомаи “арақи чабин рехтан” дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” – Фозилов М. чунин маънидод шудааст: **“арақи чабин рехтан** – меҳнат кардан, меҳнати ҳалол кардан; азобу машаққат кашидан” [86, 30].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ чунин омадааст:

"La vieille femme qui avait vu beaucoup de choses au cours de sa longue vie, ne s'approcha même pas de la fenêtre pour regarder ce qui se passait. Son visage était couvert de sueur" [115, 40].

Ибораи фразеологии **"кампири пурдида"** ба шахсе тааллуқ дорад, ки дар зиндагӣ бисёр мушкилиро аз сар гузарондааст, пасту баландии зиндагиро

дидааст ва аз ин пасту баландиҳои зиндагӣ таҷрибаи зиёд ба даст овардааст. Дар ҳақиқат Дилором кампир як шахси доно, маслиҳатчӣ ва дорои таҷрибаи зиндагии душвор буд. Вай ба пириҳои худ нигоҳ накарда меҳнат мекарду арақи чабин мерехт. Ибораи фразеологӣ мазкур, яъне **"кампири пурдида"** ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст: **"la vieille femme qui avait vu beaucoup de choses au cours de sa longue vie"**, яъне "зани пир дар зиндагии дарози худ бисёр чизҳоро дида буд". Ин тарҷумаи фаронсавӣ метавонад ибораи фразеологӣ забони тоҷикии "кампири пурдида" -ро ифода кунад. Аз муқоисаи тарҷумаи фаронсавӣ бармеояд, ки тарҷума метавонад ибораи рехтаи фразеологӣ забони тоҷикиро ифода кунад, вале дар ин тарҷумаи фаронсавӣ ибораи фразеологӣ ҳамчун ҷумлаи синтаксисӣ тарҷума шудааст.

Ибораи фразеологӣ тоҷикии **"арақи чабин рехтан"** маънои меҳнати ҳалол ва кори саҳт карданро дорад. Дар ибораи рехтаи мазкур калимаи **"чабин"** мавҷуд буда, ба ин калима дар фарҳанги "Ғиёс-ул-луғот" чунин таъриф дода шудааст: **"Чабин** - пешонӣ; лафзи арабист ва ба каср (чибин) хатост (аз "Мадор" ва "Кашф" ва "Мунтахаб"), яъне "арақи пешонӣ рехтан" [57, 228]. Ибораи фразеологӣ **"арақи чабин рехтан"** ба забони фаронсавӣ қариб тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст, яъне **"son visage était couvert de sueur"** "рӯи вай бо арақ пӯшида буд". Дар тарҷумаи фаронсавӣ ба ҷойи калимаи "чабин - пешонӣ" калимаи "рӯй" истифода бурда шудааст.

Азбаски романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ аз забони русӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума шудааст, шояд тарҷумаи фаронсавӣ бо тарҷумаи русӣ монандӣ дошта бошанд, вале аз асл то андозае фарқ мекунад. Бинобар ин мо бо мақсади ба таҳлили хуби ибораҳои рехтаи дар порчаи мазкур буда ноил гаштан, лозим донистем, ки тарҷумаи русии порчаи фавқуззикрро дида бароем.

Тарҷумаи русӣ:

«Старуха, много повидавшая на своем веку, даже не подошла к окну посмотреть на той. Пот градом лил с ее лица» [36, 23].

Дар тарҷумаи русӣ иборай рехтаи тоҷикӣ “кампири пурдида” «старуха, много повидавшая на своем веку», яъне «кампир, дар умри худ бисёр чизҳоро дидааст» тарҷума шудааст. Аз муқоисаи тарҷумаи ин иборай фразеологӣ бармеояд, ки тарҷумаҳои русӣ ва фаронсавӣ метавонанд иборай фразеологии забони тоҷикиро ифода кунанд, вале дар тарҷумаҳо иборай рехтаи “кампири пурдида” ҳамчун ҷумлаи синтаксисӣ тарҷума шудааст. Дар тарҷумаи русии иборай рехтаи тоҷикӣ **“арақи чабин рехтан”** «пот градом лил с ее лица», яъне «аз рӯи вай арақ мерехт» тарҷума шудааст. Тавре дида баромадем, тарҷумаҳои русӣ ва фаронсавии иборай рехтаи “арақи чабин рехтан” монандӣ доранд ва тарҷумонони ҳам забони русӣ ва ҳам забони фаронсавӣ кӯшиш кардаанд, ки моҳияти иборай фразеологии мазкурро ба хонанда расонанд, вале иборай фразеологии «арақи чабин рехтан» ба забонҳои русӣ ва фаронсавӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ шуда, моҳияти худро гум кардааст. Шояд дар ин ҷо мутарҷим ба моҳияти иборай рехтаи забони тоҷикии «арақи чабин рехтан» нарасидааст. Ва ё шояд дар забони русӣ ва фаронсавӣ ба ҷойи иборай «арақи чабин» иборай «арақи рӯй»-ро истифода баранд.

Чӣ тавре ки дар боло қайд карда гузаштем, шоирону нависандагон барои нишонрас, дилчасп ва таъсирбахш гардидани сухани худ аз воҳидҳои фразеологӣ истифода мебаранд. Барои ба маврид истифода бурдани ибораҳои фразеологӣ маҳорати бисе баланд лозим аст. Ин маҳорат дар эҷодиёти нависандаи муосири тоҷик Қ. Иқромӣ дида мешавад. Аз ҷумла нависанда дар романи худ "Духтари оташ" воҳидҳои фразеологиро дар мавриди худ истифода бурдааст. Ибораҳои фразеологӣ метавонанд характер ва симои шахсро муайян кунанд. Ибораҳои фразеологии "кампири пурдида" барои Дилором каниз, "қиматбаҳо", “нури дида” ва "гавҳари шабчароғ" барои Фирӯза ва монанди инҳо.

Мисол:

“Лекин бой хандиду гуфт, ки ин хобашро ба об гӯяд, вай ин васиқахоро дар қозихона бо шаҳодати ду нафар шоҳид ва муҳри қозию раис нависонда гирифтааст” [37, 86].

Дар ҷумлаи фавқуззикр ибораи рехтаи “хоби худро ба об гӯй” истифода шудааст, ки маънои “ин ҳаёли хом аст, ин хоҳиши беасос ва иҷронашаванда” – ро дорад [87, 276-277].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Le baï possédait un papier qui avait été certifié conforme dans le cabinet de juge, il avait été visé par deux témoins et portait le sceau du juge. Et puisque ce papier existait, pourquoi en discuter l’authenticité?” [115, 105]

Ибораи рехтаи дар боло зикршуда дар тарҷумаи фаронсавӣ ба назар намерасад. Барои исботи гуфтаи мазкур ҷумлаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ баргардон мекунем: “Бой дар даст қоғазеро дошт, ки дар ҳучраи қозӣ тасдиқ карда гирифтааст, вай ду шоҳид доштааст ва муҳри қозиро монда гирифтааст. Бо вучуди ин қоғазҳо вучуд дошт, чаро дар бораи ҳақиқӣ будани он баҳс кард”. Тавре аз тарҷума маълум гардид, ки тарҷумаи фаронсавии “хоби худро ба об гӯй” ба назар намерасад.

Мисол:

“Инок, ки гурги борондида ва асабҳояш осуда буд, аз ин сухани Замонбек чандон хафа нашуда хост, ки аввал мақсади Замонбекро фаҳмад, фаҳмад, ки барои чӣ ӯ сӯҳбатро ин хел бурда истодааст?” [37, 506]

Дар ҷумлаи дар боло қайд кардашуда ибораи рехтаи фразеологӣ “гурги борондида” ба назар мерасад. Ибораи рехтаи мазкур дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин маънидод карда шудааст: “**гурги борондида** – одами гарму сардии ҳаётро чашида, пуртаҷриба, кордида, пухта; маккор” [86, 342].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Inok écoutait d’un air assez calme. Il était rusé et il n’était pas si facile de le mettre hors de lui, il se demandait plutôt pourquoi Zamonbek aurait engagé cette conversation” [115, 567].

Ибораи рехтаи фразеологӣ “гурги борондида” чунин “*il était rusé*”, яъне “вай маккор (айёр, хилагар) буд” тарчума шудааст. Чӣ тавре мебинем ибораи рехтаи тоҷикӣ “гурги борондида” вобаста ба маъно тарчума шудааст. Аз ин тарчума маълум мешавад, ки тарчумон ба замири ибораи рехтаи мазкур расидааст ва вобаста ба маъно бошад ҳам ба тарчумаи дуруст ноил гаштааст.

Ба порчаи дигар таваҷҷуҳ менамоем:

" – Машкоб – гурги борондида! – гуфта сухани миршабро тасдиқ кард оқсақол. – Агар забони ӯро кушода тавонед, ба ҳамаи муаммоҳоятон ҷавоб дода метавонед" [37, 179].

Қайд кардан лозим аст, ки ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаҳо ҳамавақт ба маънои маҷозӣ меоянд. Чунончи, ибораҳои рехтаи фразеологии "гурги борондида" ва “забони касеро кушодан” низ ба маънои маҷозӣ омадааст. Ибораи рехтаи фразеологӣ “гурги борондида” нисбат ба одамоне, ки дар зиндагии худ таҷрибаи зиёд доранд, яъне шахси ботаҷриба ва боақл ҳастанд, гуфта мешавад. Ба нисбати ибораи рехтаи фразеологии "гурги борондида" дар фарҳанги "Ғиёс-ул-луғот" чунин таъриф оварда шудааст: "Ба маънии озмудакор ва гарму сарди рӯзгор дида (аз "Мусталаҳот")" [57, 192].

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

" – Oui, c'est un sacré renard, ce porteur d'eau. Si vous arrivez à lui délier la langue, tout deviendra clair" [115, 218].

Ба тарчумаи фаронсавии назар афканем, чунин тарчума шудааст "**un sacré renard**", яъне "рӯбоҳи маккор" омадааст. Дар тарчумаи фаронсавӣ ибораи рехтаи мазкур калимаи "**борондида**" ба мушоҳида намерасад. Дар ин порча ибораи фразеологии "гурги борондида" нисбат ба машкоб, яъне ба Аҳмад гуфта шудааст. Дар романи "Духтари оташ"-и Ҷ. Иқромӣ машкоб Аҳмад яке аз қаҳрамони меҳнаткаши ҳамон давра ба шумор меравад. Вай ҳамсоия Дилором кампир ва Фирӯза буда, аз баски вай фарзанд надошт ба Фирӯза мисли духтари худ нигоҳубин мекард. Дар порчаи дар боло додашуда машкоб Аҳмадро дар гум шудани Фирӯза айбдор карда, ӯро ҳабс мекунанд.

Дар порчаи дар боло зикршуда идиомаи “забони ўро кушода тавонед” – ро дидан мумкин аст, ба нисбати идиомаи мазкур дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик”- и М. Фозилов чунин таъриф дода шудааст: “**забони касеро кушодан** – касеро ба гап задан водор кардан, касеро ба гап даровардан” [86, 447]. Дар забони фаронсавӣ низ идиомаи “*délier la langue*”, яъне “ба гап даровардан” мавҷуд буда, метавон гуфт, ки идиомаи фаронсавии мазкур ҳаммаъноии ибораи рехтаи фразеологии тоҷик “забони касеро кушодан” аст. Дар порчаи фавқуззикр ибораи рехтаи фразеологӣ “забони ўро кушода тавонед” ба забони фаронсавӣ “*si vous arrivez à lui délier la langue*”, яъне “агар шумо ба гап даровардани ӯ муваффақ шавед” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“— Исто, ки писарам, — гуфт вай айёрони ба Асо чашм дӯхта, — дар ҳақиқат ту ба Фирӯза дил бастагӣ барин, ба ман росташа гӯй, шарм надор!” [37, 278]

Дар ҷумлаи мазкур ибораи рехтаи фразеологӣ “ту ба Фирӯза **дил бастагӣ**” - ро дидан мумкин аст. Ба нисбати идиомаи “дил бастан” дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин тавсиф карда шудааст: “**дил бастан** – ба касе меҳр мондан, касеро нағз дида мондан, дӯст доштан; қарор додан; розӣ шудан, тан додан [86, 362].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Ah, voilà! Il me semble que tu es sérieusement épris de Firouza, bon, bon, bon... Ne te gêne pas, dis-moi la vérité” [115, 333].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ чунин тарҷума ба назар мерасад “Tu es sérieusement épris de Firouza”, яъне “ту ҳақиқатан ба Фирӯза ошиқ ҳастӣ”. Тарҷумони фаронсавӣ кӯшиш ба ҳарч дода, ба хонанда тарҷумаи дурусти воҳиди фразеологии “дил бастан” – ро расонда тавонистааст.

Мисоли дигар:

“Дар ин байн духтарҳо-дугонаҳои келин шӯхию бозиҳо карда суҳанҳои хандаовар гуфта, Мағфиратро хеле аз ҷаҳл фароварда буданд ва ӯ ҳатто

мачбур шуд, ки дар қатори дигарон ба хурмати кампир аз чо бархезад" [37, 140].

Дар порчаи мазкур иборай рехтаи "аз чаҳл фурувардан"-ро дидан мумкин аст. Ба нисбати ин иборай рехтаи забони тоҷикӣ дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ чунин таъриф дода шудааст: **"Аз чаҳл фурувардан** - оташи хашму ғзаби касеро паст кардан, касеро аз қаҳраш гардондан" [87, 634], яъне каси дар ғзаб бударо ором кардан мебошад. Тарҷумаи порчаи дар боло овардашударо дида мебароем:

Тарҷумаи фаронсавӣ:

"Mais, pendant ce temps, les amies de la fiancée avec leurs plaisanteries étaient parvenues à égayer Magfirat; celle-ci n'était pas plus colère. Lorsque la vieille femme entra dans la pièce, Magfirat se leva en signe de respect" [115, 170].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ ҷумлаи "Мағфиратро хеле аз чаҳл фароварда буданд" **"les amies de la fiancée avec leurs plaisanteries étaient parvenues à égayer Magfirat"** тарҷума шудааст. Агар тарҷумаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунем, чунин: "дугонаҳои арӯс бо шӯҳихояшон ба хурсанд кардани Мағфират ноил шуда буданд" тарҷума мешавад. Дар тарҷумаи фаронсавӣ тарҷумаи иборай рехтаи забони тоҷикӣ дида намешавад.

Мисол:

" — Ибӣ, не гардам! - гуфт Муҳаррами Ғарч, - ҳоло аз сад гул як гули шумо нашукуфтааст; аммо ин камина, ҷӯретон, қариб чихилсола шудагӣ..." [37, 294].

Иборай рехтаи **"аз сад гулаш як гулаш нашукуфтааст"** хеле серистеъмол буда, ба нисбати иборай рехтаи мазкур дар "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик" чунин таъриф дода шудааст **"лаззати ҳаётро начашаидааст, ҳанӯз ҷавон аст"** [87, 13].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

" – Qu'allez vous penser là, mais non, mais non? Lorsque pas une de vos cent roses n'avait encore fleuri, j'avait déjà quarante ans, moi, votre fidèle esclave" [115, 351].

Тарчумаи фаронсавӣ тарчумаи таҳтуллафзӣ шудааст, яъне "lorsque pas une de vos cent roses n'avait encore fleuri" - "вақте ҳоло аз сад гули шумо якташ нашукуфтааст" тарчума шудааст.

Мисол:

" – Ту, оқсақол, "ҳанӯз ба собуни ман ҷомашӯӣ накардаӣ"! - гуфт вай таҳдидомезона". – Ноқисулақл бошам ҳам, ҷавоби садта ту барин буғузаъламҳоро гуфта метавонам. Беҳтар ки машмаша накарда, аз атрофи сари дегат бохабар шав!" [37, 123].

Дар порчаи мазкур иборайи рехтаи “ҳанӯз ба собуни ман ҷомашӯӣ накардаӣ” истифода бурда шудааст, ки нисбат ба ин иборайи рехта дар "Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ" чунин таъриф дода шудааст:

"Ба собуни касе ҷомашӯӣ накардан - қувваи касеро наозмудан, аз дасти касе чиҳо омаданаширо надонистан, чӣ будани касеро надонистан", яъне ба қувваи касе бовар надоштан аст [87, 106].

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

" – Aksakal, tu n'as pas encore nettoyé ton linge avec mon savon, alors que sais-tu de moi? Je suis peut-être sotte, mais je suis capable de rendre leur compte à des centaines d'homme intelligents comme toi! Au lieu de grogner, tu ferais mieux de t'occuper des chaudrons" [115, 100].

Дар тарчумаи фаронсавӣ низ иборайи рехтаи дар боло овардашуда чунин тарчума шудааст, "tu n'as pas encore nettoyé ton linge avec mon savon, alors que sais-tu de moi?", яъне "ту ҳоло ба собуни ман либос нашустӣ, ту дар бораи ман чиро медонӣ?". Чӣ тавре аз тарчума маълум мегардад тарчумаи фаронсавии иборайи рехтаи фразеологии "ҳанӯз ба собуни ман ҷомашӯӣ накардаӣ" аз забони асл фарқ карда мешаванд. Бояд гуфт, ки дар баъзе маврид мутарҷим як қатор ибораҳои рехтаи тоҷикиро бо забони фаронсавӣ тарчумаи таҳтуллафзӣ кардааст ва маълум аст, ки маҷоз ва маъноӣ дар ибора ниҳонбуда, ба хонандаи фаронсавӣ шояд чандон дастрас набошад. Бояд қайд намуд, ки дар тарчумаи фаронсавӣ тарҷумон барои равшан сохтани воҳиди

фразеологии забони тоҷикӣ “ба собуни ман чомашӯӣ накардаӣ” ҷумлаи “ту дар бораи ман чиро медонӣ” – ро истифода бурдааст.

Мисол:

“Ин корро Асо қасдан кард, зеро ки донист Камолиддин Махдум аз вай ягон касро пурсидан меҳаҳад ва албатта, Муллошариф дар даҳлез **“гӯш ба қимор”** нишаста, гуфтушуниди онҳоро мефаҳмад; бинобар он аз бало ҳазар гуфта, ба назди дарвоза рафт, ки аз он ҷо ба даҳлез овози гап намерафт” [37, 475].

Дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозири тоҷик” тавсири ибораи рехтаи фразеологӣ **“гӯш ба қимор”** чунин оварда шудааст: “ба шунидани хабаре бисёр ташна ва толиб будан” [86, 258].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Asso s’arrêta près de la terrasse. Après avoir accompagné Moukharrama, Kamoledine se dirigeait déjà vers la terrasse, mais Asso alla lui-même à sa rencontre. Craignant que Moullocharif n’éprie leur conversation, Asso avait décidé de ne parler que sur le seuil de la porte. Il ne soupçonnait certes pas combien son attitude était prudente” [115, 540-541].

Ибораи рехтаи **“гӯш ба қимор”** ба забони фаронсавӣ “craignant que Moullocharaf n’éprie leur conversation”, яъне “ҳавф бурда Муллошариф сӯҳбати онҳоро ҷосусӣ мекунад” тарҷума шудааст. Тарҷумаи фаронсавии ибораи рехтаи дар боло овардашуда то андозае маънои аслии ибораи рехтаи фразеологиро мефаҳмад.

Мисоли дигаре боз бо воҳиди фразеологии “гӯш ба қимор”:

“Асо низ машкашро ҳолӣ карда омада буд ва **гӯш ба қимор** меистод, ки ба ҷаноби оӣ аз фуқарои меҳнаткаш ҷӣ хел ёрӣ лозим бошад” [37, 531].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“D’autres s’approchèrent, parmi eux se trouvait Asso” [115, 587].

Дар тарҷума “parmi eux se trouvait Asso” – ро дидан мумкин, чунин “дар байни онҳо Асо низ буд” аст. Аз тарҷумаи фаронсавӣ маълум мешавад, ки ибораи рехтаи фразеологӣ дар ин ҷо тарҷума нашудааст.

Дар китоби "Забони адабии ҳозираи тоҷик" чунин қайд карда шудааст: "Дар сурати ибораҳои рехтаи фразеологӣ забони тоҷикӣ, дараҷаи олиӣ абстраксияи фразеологиро мушоҳида кардан мумкин аст. Онҳо ниҳоят пуробуранг ва таъсирбахш буда, ба дигар забонҳо тарҷума намешаванд" [30, 65].

Гурӯҳи дуҷуми семантикии воҳидҳои фразеологӣ ин – ифодаи фразеологӣ ё ки фраземаҳо мебошанд, (фразема калимаи юнонӣ "phrasis – ифода ва ета – воҳиди структурии забон") ба монанди идиомаҳо мундариҷаи яклухт ва сохту таркиби доимӣ дошта, пуробуранг ва таъсирбахш мебошанд [47, 32]. Фраземаҳо аз гурӯҳҳои дигари семантикӣ маҳз бо тарзи махсуси ташаккули маъноӣ яклухти худ фарқ мекунанд.

Хусусияти фарқкунандаи ифодаҳои фразеологӣ ё фраземаҳо аз ибораҳои рехтаи устувор ё идиома дар он аст, ки яке аз ҷузъҳои таркибии онҳо ҳатман ба маъноӣ аслии худ меояд. Аз ҷумла, "ғам хӯрдан", "афсӯс хӯрдан", "савганд хӯрдан", "чашми касеро тарсондан", муштро гирех додан" ва амсоли инҳо. Дар ибораҳои зикршуда калимаҳои "ғам", "афсӯс", "тарсондан" ба маъноӣ аслии худ омадаанд. Дар ҳақиқат устувории онҳо низ дар ҳамин аст.

Мисол:

“— Номанкул кардӣ! — гуфт кайвонӣ, ки тамом хобаш парида буд” [37, 122].

Дар мисоли зикршуда фраземаи “хобаш парида буд” истифода бурда шудааст. Чӣ тавре қайд карда гузаштем, дар фраземаҳо яке аз ҷузъҳои таркибии онҳо ҳатман ба маъноӣ аслии худ меояд. Дар фраземаи “хобаш парида буд” калимаи “хоб” ба маъноӣ аслии худ омадааст. Дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик фраземаи “**хоби касе паридан**” чунин маънидод карда шудааст: ба сабаби гузаштани вақти муайяни хоб хоб набурдан; аз хоб бедор шуда, дигар хоб набурдан; хоби касе набурдан; беҳоб шудани касе” [87, 275].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Quelle bêtise! cria la servante” [115, 147].

Тарчумаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ баргардон кунем чунин омадааст: “Чӣ бемаънигӣ! дод зад кайвонӣ”, яъне дар тарчумаи фаронсавӣ фраземаи “хобаш парида буд” ба назар намерасад.

Мисол:

“ – Фаҳмидӣ? Ин бадгавҳарҳо бо неши забонашон туро пора-пора кунанд ҳам, боз ту аз онҳо зиёдтарӣ! Асло хафа нашав, ғам нахӯр!” [37, 212].

Дар порчаи зикршуда фраземаи “ғам нахӯр”- ро дидан мумкин аст, ки калимаи “ғам” ба маънои аслии худ омада, бо феъли “хӯрдан” ҳамчун фраземаро ташкил кардааст. Фраземаи “ғам нахӯр” ба маънои “зиқ нашав, рӯҳафтода нашав” омадааст.

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

“Tu as compris? Ces méchantes fillettes peuvent faire les mauvaises langues tant qu’elles le veulent, cela ne t’empêche pas d’être à cent coudées au-dessus d’elles. Ne sois pas triste, ne t’inquiète pas” [115, 254].

Дар тарчумаи фаронсавӣ фраземаи тоҷикии “ғам нахӯр” чунин “Ne sois pas triste, ne t’inquiète pas”, яъне “зиқ нашав, хавотир нашав” тарчума шудааст.

Мисол:

“Чашми ман кӯр, хату савод надорам, забони урусиро намедонам, ягон бор ҳам бо урус ҳамсӯҳбат нашудаам” [37, 198].

Дар порчаи зикршуда фраземаи “хату савод” истифода шудааст. Дар китоби “Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик”- и Мачидов Ҳ. Чунин ақидаро хондан мумкин: “Бисёр маънои фразема дар заминаи як ё ду чузъи таркиби он ташаккул меёбад, чузъҳои дигар ҳамчун унсури шартии фразеологӣ хизмат мекунанд, аз ҷумла “сару либос ба маънои либос”, чашми касеро тарсондан ба маънои тарсондан касеро ва ба монанди инҳо” [47, 31]. Тавре дидем, дар порчаи зикршуда фраземаи “хату савод” ба маънои савод омадааст.

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

“Je ne sais pas un mot de russe, je ne leur ai jamais parlé, quelle attitude avoir avec eux? Moi un ignorant, un illettré” [115, 240].

Дар тарчумаи фаронсави фраземаи “хату савод” ҳамчун “un illettré”, яъне “бесавод” тарчума шудааст.

Мисол:

“Қўраҳои ман азҳои он чамбият набошанд ҳам, хайрхоҳӣ мекунанд ва дасти маро нигоҳ дошта истодаанд, ки сабр кун! Хайр, ман боз сабр мекунам, лекин акнун ту ба корат хушёр бош, Фирӯзаро ҳам огоҳ карда мон! Ҳамин ки хари онҳо аз лой гузашт, ман қасоси худро мегирам, он вақт ту ҳам халос, Фирӯза ҳам!” [37, 349].

Дар чумлаи зикргардида фраземаи “хари қасе аз лой гузаштан” истифода шудааст, ки ба нисбати ин фразема дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст, “ба иҷро расидани қори қасе, итмом ёфтани қори қасе; осон шудани мушкили қасе; ба орзую мақсади худ расидани қасе” [87, 252].

Дар тарчумаи фаронсави:

“Mes amis recevront ce qu’ils désirent, j’aurai alors les mains libres et je passerai à l’action... Tu peux en être sûr! Firouza et toi vous serez heureux!” [115, 413].

Фраземае, ки дар боло қайд карда гузаштем ба забони фаронсави аз рӯи маъно тарчума шудааст “mes amis recevront ce qu’ils désirent”, яъне “он чизе ки дӯстони ман мехоҳанд ба даст хоҳанд овард” тарчума шудааст.

Мисол:

“Ин тараф то Бойсуну Шерободу Тирмиз, ин тараф то Ҳисору Қаратоғу Кӯлоб мардум ӯро мешинохтанд ва рост ба ҳавлии устои гулдаст мерафтанд” [37, 44].

Дар чумлаи мазкур фраземаи “устои гулдаст” ба назар мерасад, ки маънои “моҳири ягон хунар” буданро ифода мекунад.

Дар тарчумаи фаронсави:

“De Baïssoun, de Cherabad, de Termez jusqu’à Hissar, Karatag et Kouliab, on connaissait fort bien ce maître si habile” [115, 54].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ фраземаи тоҷикӣ “устои гулдаст” ҳамчун “maître si habile”, яъне “устои моҳир, устоди моҳири кори худ” тарҷума шудааст. Аз муқоиса кардани тарҷумаи фаронсавии фраземаи “устои гулдаст” гуфтан мумкин аст, ки тарҷума метавонад фраземаи тоҷикиро ифода кунад.

Пас аз дида баромадани ин фраземаҳо гуфтан мумкин аст, ки ифодаҳои фразеологӣ ё ки фраземаҳоро воҳидҳои устувори забон номидан чандон дуруст нест. Дар онҳо одатан ҳам аз ҷиҳати семантика ва ҳам аз ҷиҳати сохту таркиб бештар тағиротҳо ба назар мерасанд. Вале ибораҳои рехтаи устувор ё ки идиомаҳо ба тағирот дучор намешаванд.

Аз ду гурӯҳи аввали воҳидҳои фразеологӣ гурӯҳи сеюми онҳо ҳам бо сохту таркиб ва ҳам бо семантикаи худ пурра фарқ мекунад. Ифодаҳои устуворе, ки маънои яклухти онҳо дар асоси маъноҳои луғавии калимаҳои таркибиашон ба вучуд меоянд, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ё ки ибораҳои тасвирии фразеологиро ташкил медиҳанд. Дар ибораҳои тасвирии фразеологӣ предмет, аломат, ҳолат ва амал дар шакли тасвирӣ, яъне дар шакли калима не, балки дар сурати ибораҳои алоҳида ифода мегардад. Ибораҳои тасвирии "ба гӯш расидан", "ба саҳна гузоштан", "аз ҳуқуқ маҳрум кардан", "афту андом", "худ ба худ", "дорую дармон", "хати никоҳ", "ангушти шаҳодат", "соли нав", "роҳ рафтани", "ба камол расидан", "давра нишастан" ва монанди инҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи мо васеъ истифода бурда мешаванд, яъне серистеъмол ҳастанд. Қайд кардан лозим аст, ки баъзе ибораҳои тасвирии фразеологӣ вобаста ба давру замон серистеъмолу камистеъмол мешаванд.

Мисол:

“Боре дар кӯчаи қишлоқ модарамро, ки духтари имоми қишлоқ будааст, дида монда, дил бой медиҳад ва шабу рӯз дар ҳаёли ба даст овардани ӯ мешавад” [37, 262].

Дар мисоли зикршуда воҳиди фразеологии “шабу рӯз” истифода шудааст, ки аз рӯи гурӯҳбандии семантикӣ ба гурӯҳи фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ё ки ибораҳои тасвирии фразеологӣ дохил мешавад. Дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чунин маънидод шудааст: “шабу рӯз нагуфта... – ба шаб ё рӯз буданаш нигоҳ накарда; доим, пайваста [87, 424].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Mon père la vit un jour, il en devint amoureux; nuit et jour il ne pensait qu’à elle, il voulait la posséder” [115, 313].

Воҳиди фразеологии “шабу рӯз” ба забони фаронсавӣ айнан “nuit et jour” тарҷума шудааст. Фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ё ки ибораҳои тасвирии фразеологӣ ба маънои маҷозӣ омада наметавонанд. Онҳо баръақс ду гурӯҳи дар боло зикр кардашуда, аз обуранги бадеӣ ва образнокӣ маҳруманд. Аксаран ба забонҳои дигар айнан тарҷума мешаванд.

Дар порчаи фавқуззикр боз иборати фразеологии “дил бой медиҳад” ба мушиҳода мерасад, ки дар навбати худ хеле пуробуранг мебошад. Ба нисбати иборати фразеологии мазкур дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин шарҳ дода шудааст: “дили худро бой додан – касеро нағз дидан, дӯст доштан, ба касе муҳаббат пайдо кардан, ошиқ шудан; тарсида, ҳаросида мондан; рӯҳафтада гардидан” [86, 395]. Аз шарҳи мазкур маълум мегардад, ки иборати фразеологии “дил бой додан” ба чанд маъно меояд ва дар ҷумлаи зикршуда иборати мазкур ба маънои “ошиқ шудан” омадааст. Иборати фразеологии “дил бой додан” ба забони фаронсавӣ чун “**il en devint amoureux**”, яъне “ӯ ба вай ошиқ шудааст” тарҷума шудааст.

Мисоли дар поён буда воҳиди фразеологии “аз роҳ задан” истифода бурда шудааст, ки маънояш чунин: “касеро гумроҳ кардан, аз роҳ баровардан” аст [86, 904].

“Лекин падарам бародари модарамро аз роҳ зада, ба қиморбозӣ кашида ва дар охир модарамро ба қимор гузошта, бурида мегирад” [37, 262].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Mon père ne s’en tint pas là, il se mit à jouer aux cartes avec le frère de ma mère et celui-ci, perdant un jour toute honte, osa mettre ma mère en jeu” [115, 313].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ “mon père ne s’en tint pas là” ба назар мерасад. Дар забони фаронсавӣ воҳиди фразеологии “il ne s'en tiendra pas là” вучуд дорад, ки ба забони тоҷикӣ чунин тарҷума мешавад “худдорӣ карда натавоништан аз чизе”.

Мисоли дигар:

“— Зани ту мана аз роҳ бароварда бошад-чӣ? — гуфт захрҳанда карда Муҳаррамаи Фарч” [37, 515].

Дар порчаи мазкур низ воҳиди фразеологии “аз роҳ баровардан” истифода шудааст, маънои “касоро гумроҳ кардан, касоро бегоҳа кардан”-ро дорад ва аз рӯи таснифоти маъноии воҳидҳои фразеологӣ ба гурӯҳи ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайри идиоматикӣ дохил мешавад.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“ — C’est peut-être ta femme qui me détourne moi, du droit chemin, dit Moukharrama en riant méchamment” [115, 575].

Дар забони фаронсавӣ иборати “détourner de droit chemin” мавҷуд аст, ки ҳаммаъноии ибори тасвирии фразеологӣ “аз роҳ баровардан” аст. Маълум мешавад, ки тарҷумон иборати тасвирии фразеологии “аз роҳ баровардан”-ро дуруст тарҷума кардааст.

Дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ истифодаи калимаҳои ифодакунандаи рангро низ дидан мумкин аст. Аз ҷумла “**сурху сафед шудан**” ё ин ки “**сурх мешуд, сафед мешуд**”. Иборати рехтаи мазкур дар “Фарҳанги ибораҳои забони ҳозираи тоҷик” чунин шарҳ дода шудааст: “чанҷол, чанг, мочаро кардан, бо касе дар сари масъалае ба чангу мунозира омадан; шарм доштан” [87, 115].

Ибораҳои рехтаи “**сурху сафед шудан**” ё ин ки “**сурх мешуд, сафед мешуд**” – ро дар мисолҳои зер аз романи “Духтари оташ” – и Ҷалол Иқромӣ ва тарҷумаи фаронсавии он дида мебароем.

Мисол:

“Асои бечора **сурху сафед шуда**, чӣ кор карданаширо надониста, ба замин нигарон, ба муқобили кайвонӣ рост истода монд” [37, 120].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Tandis que le pauvre Asso, **tantôt rougissant, tantôt blêmissant**, restait debout devant la servante, les yeux fixés à terre” [115, 144].

Мисоли дигар:

“Аммо Пошшобибӣ, модари валиаҳд ҳар замон **сурх мешуд, сафед мешуд**, бо рӯймолча аз пешонааш арақро пок мекард ва чӣ гуфтанаширо намедонист” [37, 308].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“La belle-fille d’Pochobibi **tantôt blêmissait, tantôt rougissait...** Son front était couvert de sueur et elle s’épongeait sans cesse” [115, 369].

Дар ҳар ду мисоли дар боло зикршуда ибораҳои рехтаи “**сурху сафед шудан**” ё ин ки “**сурх мешуд, сафед мешуд**” ба маънои шарм доштан истифода шудааст. Ибораҳои рехтаи мазкур ба забони фаронсавӣ “**tantôt rougissant, tantôt blêmissait**” ё ки “**tantôt blêmissait, tantôt rougissait**” – “гоҳе сурх шуда, гоҳе рангпарида, яъне сафедшуда” тарҷума шудаанд.

Мисол:

“Фирӯза аз хичолат **сурх шуда буд**” [37, 418].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“La jeune femme **rougit**” [115, 480].

Дар мисоли мазкур иборои рехтаи “**сурх шуда буд**” низ ба маънои “шарм доштан” омадааст ва ба забони фаронсавӣ айнан “**rougit**” сурх шуда буд, тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“Боре, қариб пас аз як солу ду моҳи аз ҳавлии миршаб омадани Фирӯза, вақте ки бой дар сафар буд ва имконияте пайдо шуд, Фирӯза ба роҳрав омадани Асоро дида, зуд ба назди вай баромад ва ба гарданаш часпида гиря кард ва зуд-зуд ба вай гуфта фаҳмонид, ки дар ҳавлии бой зиндагонии вай аз

азоби гӯр ҳам бадтар аст, ба болокорӣ худӣ бой ба вай чашм ало кардааст ва бо назари бад нигоҳ мекунад, ҳатто дар ҳамин қарибӣ ўро ба зӯрӣ ба оғӯш гирифта бӯсиданӣ шудааст, агар ба болои қор қайвонии ошхона намеомад, **рӯзи вай сиёҳ мешуд...**” [37, 348].

Дар мисоли мазкур иборайи рехтаи “**рӯзи вай сиёҳ мешуд**” ба мушоҳида мерасад, ки ба маъноӣ бебахт шудан омадааст.

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“Un jour, alors que le baï était absent de Boukhara, Firouza aperçut Asso dans le corridor. Il n’y avait personne alentour, et la jeune fille se précipita vers lui. Elle se serra contre lui et se mit à parler à toute allure en ravalant ses larmes. La vie dans la demeure du baï lui était insupportable, mieux valait la tombe, disait-elle. Ces derniers temps, le baï la regardait d’une manière étrange, il écarquillait les yeux lorsqu’elle passait près de lui... A quelques jours de là, il avait même osé la serrer dans ses bras et essayé de l’embrasser... Si une servante n’était pas arrivée, **qui sait ce qui se serait passé...**” [115, 412].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ иборайи рехтаи дар боло овардашуда “**qui sait ce qui se serait passé**”, яъне “қӣ медонад чӣ ҳодиса рӯй меод” тарҷума шудааст. Аз тарҷума маълум мешавад, ки иборайи рехтаи “**рӯзи вай сиёҳ мешуд**” ба назар намерасад.

Дар мисоли дигар:

“ — **Дилама сиёҳ карда мондед**, зудтар гӯед, хафагӣ магар? [37, 444]

“ — Qu’est-il donc arrivé? s’étonna Firouza. **Ne me faites pas peur**, dites-moi vite ce qui est arrivé [115, 508].

Дар мисоли дар боло овардашуда иборайи рехтаи “**дилама сиёҳ карда мондед**” ба назар мерасад, ки ба маъноӣ дили касеро ғаш карда мондан, касеро ба ҳавотир мондан истифода шудааст ва ба забони фаронсавӣ “**ne me faites pas peur**”, яъне “маро натарсонед” тарҷума шудааст.

“Вай оими қалони́ро бад мидид, **дарунсиёҳӣ**, шайтанат ва қангарагии ўро медонист” [37, 20].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“La première femme du baï était querelleuse, rusée et rancunière. Elle ne lui plaisait pas” [115, 22].

Дар мисоли дигар воҳиди фразеологии “дарунсиёҳӣ”-ро дидан мукин аст, ки ба маънои “бадхоҳ, бадандеш, пуркина, кинадор” истифода бурда шудааст ва ба забони фаронсавӣ айнан тарҷума нашуда, вобаста ба маъно тарҷума шудааст.

Мисол:

“Ногоҳ аз паси девори пушта касе хез карда ба болои девор баромад ва бебокна худро ба пеши гурӯҳи домод партофт. Ҷӯраҳо як қад парида шах шуда монданд” [37, 151].

Дар мисоли дар боло овардашуда воҳидҳои фразеологии “як қад паридан” ва “шах шуда мондан” истифода шудаанд. Аз нуқтаи назари таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологӣ ин ибораҳо ба гурӯҳи ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ дохил мешаванд. Ифодаҳои устуворе, ки маънои яклухти онҳо дар асоси маъноҳои луғавии калимаҳои таркибашон ба вучуд меоянд, ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикиро ташкил медиҳанд [47, 35].

“**Як қад паридан** – аз ҳодисаи ногаҳоние саҳт тарсидан” [87, 500].

“**Шах шудан** – саҳт ҳайрон, гаранг шудан, аз ҳаяҷон ҷӣ кор кардани худро надониста мондан; караҳт шуда мондан” [87, 436].

Тарҷумаи фаронсавии порчаи фавқуззикр:

“Soudain, quelqu’un bondit de derrière le mur et se plaça au milieu de la route. Les amis du jeune marié **s’arrêtèrent stupéfaits**” [115, 184].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ “les amis du jeune marié **s’arrêtèrent stupéfaits**”, яъне “дӯстони домоди ҷавон бо тааҷҷуб истодаанд” тарҷума шудааст. Тавре мебинем, дар тарҷума воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ тарҷума нашудаанд.

Мисол:

“— Чаро **шах шуда мондӣ?** — пурсид Ҳайдаркул” [37, 366].

Дар чумлаи зикршуда, воҳиди фразеологии “шах шуда мондӣ” истифода бурда шудааст. Маънидоди фразеологизми ғайри идиоматикии “шах шуда мондан”- ро дар боло қайд карда гузаштем.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Qu’as-tu à rester planté là?” [115, 438]

Фразеологизми ғайриидиоматикии “шах шуда мондан” ба забони фаронсавӣ “rester planté” тарҷума шудааст. Дар забони фаронсавӣ идиомаи “rester planté sur ses pieds” мавҷуд аст, ки ҳаммаънои воҳиди фразеологии “шах шуда мондан” – ро дорад.

Хулоса дар зербоби дуҷуми боби дуҷуми рисола таҳлили ибораҳои рехтаи романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ мавриди тадқиқ қарор гирифта, дар он баъзе ибораҳои рехтаи романи мазкур ба забони фаронсавӣ ба таври бадеӣ тарҷума шудааст, баъзи онҳо тарҷумаи тахтуллафзӣ низ шудаанд. Қайд кардан лозим аст, ки тарҷумаи баъзе ибораҳои рехтаи романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ дар тарҷумаи фаронсавии романи мазкур ба назар намерасанд. Тарҷумаи романи "Духтари оташ" ба забони фаронсавӣ аз забони русӣ тарҷума шудааст, яъне тарҷума аз тарҷума сурат гирифтааст. Бисёр адабиётшиносон дар он ақидаанд, ки тарҷума ва хусусан тарҷумаи тарҷума хусну қаробати асарро коста мегардонад. Агар тарҷумон асари мазкурро аз забони асл, яъне аз забони тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума мекард, шояд бисёр ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ мазмуни худро гум намекард.

Ҷангоми тарҷумаи воҳидҳои фразеологии зарурӣ ҳам дар матни асли ва ҳам дар матни тарҷума ба ҷанбаҳои забоншиносӣ ва ба ҷиҳатҳои маданӣ бояд диққат дод. Маҳз тарҷумаи ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаҳо мушкилиҳоро ба миён меорад. Дар ин хавфи таҳрифи маънои дуруст ва тасвияти идиомаи додашуда аст. Бояд қайд кард, ки яке аз масъалаи тарҷума ин хусусияти маданияи забон мебошад, ҳамчунон баъзе ибораҳои рехтаи фразеологии тоҷикӣ назар ба забони фаронсавӣ маънои дигарро дорад ё ин ки баракс. Ба ҳамин сабаб барои тартиб додани манбаъи минбаъдаи

ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё ки идиомаҳо бояд ба меъёрҳои муқарраршуда ва нишонаҳои онро хуб дарк кард. Тарҷумаи идиомаҳо вазифаи мушкили тарҷумонӣ аст ва ба тарҷумаи хуб ноил гаштан ба маҷмӯи омилҳои забоншиносӣ, инчунин ба маҳорати тарҷумон вобаста аст.

2.3. Таҳлили муқоисавии зарбулмасалу мақолҳои романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣ

Профессор Шанский Н.М. ба гурӯҳҳои семантикии ибораҳои фразеологӣ гурӯҳи чорумро илова карда, онро ифодаҳои фразеологӣ ном мегузорад. Ин намуди ибора фақат аз як ҷиҳат - устуворӣ, ба ибораҳои дигари фразеологӣ умумият пайдо мекунад. Баъзе забоншиносон ба ин гурӯҳи чорум зарбулмасалу мақолҳоро низ дохил мекунанд [64, 60-61]. Зарбулмасалу мақолҳо аз ҷиҳати устуворӣ ба ибораҳои фразеологӣ монандӣ доранд. Маълум аст, ки ибораҳо як мафҳумро ифода мекунанд, вале зарбулмасалу мақолҳо фикрро, ғайр аз ин онҳо хусусияти предикативӣ доранд, ки инро дар ибораҳо намебинем.

Дар асри 20 зарбулмасалу мақолҳо мавзӯи тадқиқи фасли фразеология – паремиология шуд. Тадқиқи зарбулмасалу мақолҳо дар давраҳои пеш дар офариниши маҷмӯаҳои зиёди зарбулмасалу мақолҳо инъикос ёфта буд. Тадқиқи хусусияти таркибӣ-семантикии воҳидҳои фразеологӣ ва паремиологияи забонҳои романӣ-германӣ муҳаққиқони зиёде кор карданд, аз ҷумла Е.А.Арсентева, З.З.Гатиатуллина, Р.Г.Назарян, Т.Н.Федуленкова ва дигарон. Муҳимтарин хусусияти таркибии зарбулмасалу мақолҳои забони фаронсавӣ бо баёни возеҳи хусусияти аналитикии забони фаронсавӣ вобастагӣ дорад.

Зарбулмасал ва мақол – сухани кӯтоҳи образноки ба итмом расидааст, ки дар он мушоҳида ва андешаҳои халқ дар бораи ҷиҳатҳои гуногуни ҳаёти реалӣ ба таври хулоса ифода шудаанд. Зарбулмасал ва мақол ҳангоми ифодаи фикр (лафзӣ ё хаттӣ) мавқеи мантиқӣ ва иқтибосӣ мегирад ва ба мазмуни сухани гӯянда ва ё нависанда узван пайваستا мешаванд.

Зарбулмасал ва мақол аз ҷиҳати вазифа ва нақши худ дар матн ва дар нутқ аз ҳамдигар фарқ намекунанд. Аммо аз ҷиҳати хусусияти бадеӣ тафовуте доранд. Зарбулмасал бештар ба маҷоз, киноя, ташбеҳ, рамз ва ғайра сохта мешаванд. Маънии аслии сухан назар ба маънии маҷозӣ қимате надоранд. Маънии маҷозияш асосӣ мебошад. Чунончи: “Як задани оҳангару сад задани сӯзангар” ё ки “Дарро задам, девор кафид”.

Дар мақол чунин хусусияти маҷозӣ нест ва сухан асосан ба маънии аслии худ истифода мешавад. Масалан: “То меҳнат накуни, роҳат набини”, ё ки “Гар зарурат бошад, раво бошад”.

Нависанда аз зарбулмасал ҳамчун аз масолеҳи забон ва воситаи тасвири бадеӣ ба таври васеъ истифода мекунад. Зарбулмасал барои кушодани характери қаҳрамон, тасвири барҷастаи вазъият, пурқувват кардани мазмуни андешаи муаллиф ё персонажи асари ӯ, типӣ кунонидани образ дар асари бадеӣ ва ғайра роли муайяне мебозад.

Мисол:

“Оқсақол дигар ба бозию шӯҳихои писарча аҳамият надода, ба андеша фурӯ рафта буд. “Ҳар кӣ ба фикри хеш аст, кӯса ба фикри риш аст!” мегӯянд, аммо ин оқсақоли кӯса ҳоло ба фикри риши худ ҳам набуд, ҳоло фикру ҳаёли ӯро Дилором-кампир ва набераи ӯ ба худ кашида буданд” [37, 8].

Дар мисоли дар боло овардашуда зарбулмасали “Ҳар кӣ ба фикри хеш аст, кӯса ба фикри риш аст!” истифода бурда шудааст. Дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ ба нисбати зарбулмасали мазкур чунин таъриф дода шудааст: “ҳар кас пеш аз ҳама ғами худро меҳӯрад; дар кас орзу ва эҳтиёҷи худро пеш меронад” [87, 587].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“L’aksakal se plongea aussitôt dans ses réflexions, les jeux de son fils ne l’intéressaient plus; ses pensées étaient occupées par la vieille Dilorom et par sa petite fille” [115, 9].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ тарҷумаи зарбулмасали тоҷикӣ ба назар намерасад.

Мисоли дигар:

“Буз дар ғами ҷон, қассоб дар ғами чарбу!” мегӯянд, рост аст [37, 8].

Дар ҷумлаи зикршуда зарбулмасали “бузро дар ғами ҷон, қассобро дар ғами чарбу” ба назар мерасад, ки ба нисбати зарбулмасали мазкур дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст – ҳар кас дар ғами худ, ба ҳар кас манфиати худаш манзур [86, 140].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“On dit: “La chèvre se soucie de vivre, le boucher se soucie d’avoir du lard, et c’est vrai” [115, 10].

Зарбулмасали асли ба забони фаронсавӣ айнан “La chèvre se soucie de vivre, le boucher se soucie d’avoir du lard, et c’est vrai” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

"Рӯзи дигар мувофиқи гуфтаи халқ, "себи моро хӯрдӣ, пила те" мегӯянд, бойбача ба қозӣ якта-якта васиқаҳо ва "ҳуччатҳо"-и худро бароварда нишон дода, қарздорҳо, гурезаҳо ва даъвогарони худро талаб кардан гирифт" [37, 88].

Дар порчаи мазкур ибораи рехтаи забони тоҷикӣ "себи моро хӯрдӣ, пила те"-ро дидан мумкин, ки дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ ба нисбати зарбулмасали мазкур чунин таъриф дода шудааст: "себи моро хӯрдӣ, пилла (ғозам) деҳ (те) - ба ивази нағзиҳоям акнун ту ҳам нағзӣ кун, ба ивази некиам, некӣ кун" [87, 96].

Ба тарҷумаи фаронсавии зарбулмасали забони тоҷикӣ "себи моро хӯрдӣ, пилла те" диққат медиҳем:

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

"Mais le lendemain, comme on le dit le diction, "puisque tu as mangé la pomme, il faut payer" le baïbatcha montra ses papiers, il les presenta au juge et exigea que ses débuteurs lui paient leurs dettes" [115, 106-107].

Дар тарҷумаи фаронсавии ибораи рехтаи "себи моро хӯрдӣ, пила те" чунин тарҷума шудааст "puisque tu as mangé la pomme, il faut payer", яъне "модоме, ки себро хӯрдӣ, бояд пардохт кард". Азбаски асар аз забони русӣ ба

забони фаронсаवि тарчума шудааст, шояд тарчумаҳои иборай рехта "себи моро хӯрдӣ, пилла те" як хел тарчума шуда бошад. Дар тарчумаи фаронсавии зарбулмасал "себи моро хӯрдӣ, пилла те" танҳо як ибора "il faut" - "бояд" илова карда шудааст, ки ин дар иборай рехтаи асл дида намешавад.

Бояд гуфт, ки зарбулмасал ва мақол - сухани кӯтоҳи образноки ба итмом расидааст, ки дар он мушоҳида ва андешаҳои халқ дар бораи ҷиҳатҳои гуногуни ҳаёти реалӣ ба таври хулоса ифода шудаанд. Ба андешаи муҳаққиқон зарбулмасал ва мақол ҳангоми ифодаи фикр (лафзӣ ё хаттӣ) мавқеи мантиқӣ ва иқтибосӣ мегирад ва ба мазмуни сухани гӯянда ва ё нависанда узван пайваस्त мешавад. Зарбулмасал яке аз жанрҳои қадимӣ буда, ба таърихи инкишофи забон алоқаманд аст. Қайд кардан лозим аст, ки зарбулмасал ва мақол аз ҷиҳати вазифа ва роли худ дар матн ва дар нутқ аз ҳамдигар фарқ намеkunанд. Аммо аз ҷиҳати хусусияти бадеӣ тафовут доранд. Зарбулмасал бештар ба маҷоз, киноя, ташбеҳ, рамз ва ғайра сохта мешавад. Маънии аслии сухан назар ба маънии маҷозӣ қимате надорад. Маънии маҷозиаш асосӣ мебошад. Чунончи: «Як задани оҳангару сад задани сӯзангар». Дар мақол чунин хусусиятҳои маҷозӣ нест ва сухан асосан ба маънии аслии худ истифода мешавад. Монанди: «То меҳнат накуни роҳат набинӣ» [11, 4-5].

Дар романи “Духтари оташ” мақолҳои зиёд ба мушоҳида мерасанд. Аз ҷумла:

«То ба баландӣ набарой ҳамвориро набинӣ, то рӯз набинӣ маънои рӯзгорро нафаҳмӣ. Ту ҳанӯз ҷавон ҳастӣ, аз худат калонҳоро бояд ҳурмат кунӣ. Модари Иброҳим ўгай бошад ҳам, модар аст ва ҳақ дорад, ки фарзанди худаширо адаб кунад, занад. Аммо ба ту чӣ, ки ба миёна медарой?» [37, 62].

Дар порчаи болоӣ мақоли «то ба баландӣ набарой ҳамвориро набинӣ, то рӯз набинӣ маънои рӯзгорро нафаҳмӣ»-ро дидан мумкин аст, ки ҳоло ҷавони камтаҷриба будани касеро ифода мекунад. Дар порчаи мазкур маҳорати баланди нависандаро мушоҳида кардем, ки бо як мақол фикрашро равшан ифода кардааст. «То ба баландӣ набарой ҳамвориро набинӣ» тасвире, ки дар

мақол омаданд, агар мо дар пеши назар орем, дар ҳақиқат ба баландӣ баромада ба поён нигоҳ карда ҳамвориро равшан дидан мумкин аст. Гап дар сари он аст, ки барои ҳамвориро дидан бояд ба баландӣ баромад. Ё ин ки «то рӯз набинӣ маънои рӯзгорро нафаҳмӣ», яъне зиндагӣ пасту баландии худро дорад, дар давоми зиндагии худ мо ин пасту баландиҳои зиндагиро дида, ба худ хулоса мебарорем. Дар контекст баъд аз мақоли «то ба баландӣ набароӣ ҳамвориро набинӣ, то рӯз набинӣ маънои рӯзгорро нафаҳмӣ» ҷумлаи «ту ханӯз ҷавон ҳастӣ»-ро дидан мумкин аст, ки мақоли дар боло омадаро пурра месозад.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

«Tant que tu n'auras pas grimpé jusqu'au sommet de la montagne, tu ne pourras pas contempler la vallée, tant que tu n'auras vécu de longue pours, tu ne connaîtras pas la vie». «Tu es encore une enfant, tu dois respecter ceux qui sont plus âgés que toi. Bien que la marâtre d'Ibrohim ne sois pas véritable mère, elle la remplace, elle a le droit de punir son fils et même de la battre s'il faut. En quoi cela tu regarde-t-il, pourquoi t'es- tu mêlée de leur affaires et les as- tu separees? » - me dit un jour mon père» [115, 78-79].

Дар тарҷумаи забони фаронсавӣ мақоли забони тоҷикӣ чунин тарҷума шудааст:

«Tant que tu n'auras pas grimpé jusqu'au sommet de la montagne, tu ne pourras pas contempler la vallée, tant que tu n'auras vécu de longue pours, tu ne connaîtras pas la vie», яъне: «То ба қуллаи кӯҳ набароӣ, ту наметавонӣ водиро бинӣ, то зиндагии дароз нақунӣ, зиндагиро нафаҳмӣ». Аз баррасии тарҷумаи фаронсавӣ маълум мегардад, тарҷума метавонад мақоли тоҷикиро ифода кунад. Қайд кардан лозим аст, ки дар вақти тарҷума баъзе калимаҳои дар матни асл буда аз байн мераванд, ё калимаҳои, ки дар матни асл вучуд надошта ба тарҷума ворид карда мешаванд. Дар ҳақиқат исботи инро мо аллакай дар тарҷумаи фаронсавии мақоли «То ба баландӣ набароӣ ҳамвориро набинӣ, то рӯз набинӣ маънои рӯзгорро нафаҳмӣ» дида баромадем.

Нависанда аз зарбулмасалу мақолҳо ҳамчун аз масолеҳи забон ва воситаи тасвири бадеӣ ба таври васеъ истифода мекунад. Зарбулмасал барои кушодани характери қаҳрамон, тасвири барҷастаи вазъият, пурқувват кардани мазмуни андешаи муаллиф ё персонажи асари ӯ, типӣ кунонидани образ дар асари бадеӣ ва ғайра роли муайяне мебозад [11, 13].

Дар мисоли навбатӣ зарбулмасали "ҳам ба наъл мезаду ҳам ба мӯза" нисбат ба Абдурахмонбекӣ миршаб истифода бурда шудааст.

“Абдурахмонбеки миршаб бошад, ҳам ба наъл мезаду ҳам ба мӯза. Аксар вақт ба назди қушбегӣ рафта тамаллуқ ва чоплусӣ менамуд, аз муллоҳо, аз қозикалон ва раис шикоятҳо карда, кирдори онҳоро хабар меод. Соатҳое ҳам мешуд, ки ба назди қозикалон рафта ва ё ба ҳавлии раиси калон даромада, аз қушбегӣ шиква мекард” [37, 216-217].

Зарбулмасали "Ҳам ба наъл задан, ҳам ба мех (мӯза)" дар забони тоҷикӣ ба нисбати шахсоне, касеро дар айни замон ҳам нағзу ҳам бад нишон медиҳад гуфта мешавад. Дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” ба нисбати зарбулмасали мазкур чунин шарҳ дода шудааст: “ба ду тараф ҳам хотирхоҳӣ кардан, чизе ё касеро дар айни замон ҳам нағзу ҳам бад кардан” [87, 575].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Le mirchab Abdourakhman lui menait double jeu. Il venait souvent voir le kouchbégui, il le flattait, parlait du Grand Juge et des autres mollah, médissait à leur sujet. Puis il allait trouver l'un d'entre, eux et se mettait à dire du mal du kouchbégui” [115, 259].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ тарҷумаи иборати рехтаи "ҳам ба наъл мезаду ҳам ба мӯза" умуман ба назар намерасад. Дар тарҷума фақат дурӯя будани миршаб омадааст, яъне “Le mirchab Abdourakhman lui menait double jeu” – “Абдурахмони миршаб дурӯягӣ мекард” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“ – Майлаш, духтарам, ман коре мекунам, ки ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранҷад” [37, 66].

Дар порчаи зикршуда зарбулмасали “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад” истифода шудааст, ки шарҳи “ҳам мурод ҳосил шавад ва ҳам каси дигаре озор набинад”-ро дорад [87, 576].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“ – C’est bien, mon enfant, je ferai en sorte que tout le monde soit satisfait: comme on le dit, j’enlèverai le rubis que possède la bien-aimée, mais je n’offenserai pas le bien-aimé” [115, 83].

Дар тарҷумаи фаронсавии порчаи зикршуда гуфтан мумкин аст, ки тарҷумон зарбулмасали “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад”-ро чунин “j’enlèverai le rubis que possède la bien-aimée, mais je n’offenserai pas le bien-aimé”, яъне ошиқро наранҷонда аз он лаълро хоҳам рабуд тарҷумаи тахтуллафзӣ кардааст.

Дар порчаи дигар низ зарбулмасали фавқуззикрро мушоҳида кардан мумкин аст, ки тарҷумаи фаронсавии гуногун дорад:

“Шиорашон ҳамин, ки “Ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад!” [37, 404]

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“Ils veulent ménager la chèvre et le chou” [115, 467].

Гуфтан мумкин аст, дар ҷумлаи мазкур тарҷумон аз ӯҳдаи тарҷумаи зарбулмасали тоҷикии “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад” баромадааст ва ҳаммаъноии фаронсавии онро ёфта тавонистааст, яъне “**ménager la chèvre et le chou**”. Дар забони фаронсавӣ ибораи рехтаи “ménager la chèvre et le chou” мавҷуд аст, ки ба забони тоҷикӣ чунин “на сих сӯзад, на кабоб ё ки ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад” тарҷума мешавад. Тавре мушоҳида шуд, зарбулмасали фаронсавии мазкур ҳаммаъноии зарбулмасали тоҷикӣ шуда метавонад.

Дар ҷумлаи мазкур муродифи зарбулмасали “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад”, яъне “ҳам ба наъл задан, ҳам ба мех (мӯза)”– ро мушоҳида кардан мумкин аст:

“Аммо халқи меҳнатқаш, хусусан Фирӯза ва Фирӯза барин занҳои дар ин хусус осудатар, бе ҳаяҷону асабият, фақат дар байни худ меғуфтанд, ки худораҳматӣ “ҳам ба наъл мезад, ҳам ба мӯза” ва дар ҳамин роҳ ҳам қурбон шуд” [37, 516].

Зарбулмасали зикршударо метавон чунин шарҳ дод, ба ду тараф ҳам хотирхоҳӣ кардан, чизе ё касеро дар айни замон ҳам нағзу ҳам бад кардан [86, 575]. Вале тарҷумаи фаронсавии зарбулмасал ба назар намерасад.

Дар зарбулмасалу мақолҳо таҷрибаву мушоҳидаҳои зиндагӣ ҷамъбаст шуда, андешаҳои фалсафии халқ инъикос ёфтаанд. Дар забони тоҷикӣ мақоли “нимтаи нон роҳати чон” нисбат ба шахсони батоқат, ҳалол ва меҳнатқаш гуфта мешавад.

Мисол:

“Нимтаи нон роҳати чон гуфта, ба кори худ машғул шудааст” [37, 11].

Зарбулмасали мазкур ба забони фаронсавӣ умуман тарҷума нашудааст.

Қайд кардан лозим аст, ки дар фразеологияи забони тоҷикӣ калимаҳои ифодакунандаи ранг доираи истифодаи васеъ доранд. Ибораҳои рехта ва зарбулмасалу мақолҳое, ки дар таркибашон рангҳои гуногун мавҷуданд, хеле зиёд ҳастанд. Аз ҷумла “поёни шаби сиёҳ сафед аст”, “чурғотро сиёҳу дегро сафед гуфтан”, “аз байн гурбаи сиёҳ гузаштан”, “забони сурх сари сабزو медиҳад барбод”, “кори сиёҳ, ширро сиёҳ гуфтан”, “ба пули сиёҳ наарзидан”, “тиллои сафед, сиёҳию сафедии чашм, сурхрӯёна баргаштан”, “уштури сафедро дидӣ” ва ғайра.

Мисол:

“— Поёни шаби сияҳ сафед аст! — гуфт Ҳайдаркул як навъе карда ба забони туркӣ” [37, 395].

Дараҷаи хушобурангии воҳидҳои фразеологӣ бо таркиби рангҳо бо хусусияти робитаи мутақобилаи ранг ва мавзӯъ вобаста аст. Ин робитаи мутақобила ҳаматарафа мебошад, яъне муҳимтарин падидаҳои табиат ва тарзи зиндагии инсонро ба таври умумӣ ва дар алоқамандӣ бо ҳам дар бар мегирад. Омилҳои маданӣ ва ҷаҳонишавии технологӣ низ дар умумияти

идроки аломати рангҳо нақши асосӣ мебозанд. Дар мисоли фавқуззикр мақоли “поёни шаби сияҳ сафед аст”-ро дидан мумкин аст, ки дар таркибаш ду ранг “сафед” ва “сиёҳ” истифода шудааст. Мақоли “поёни шаби сиёҳ сафед аст” чунин маънидод карда шудааст, яъне ноумед нашудан, дар паси ҳар як бадбахтӣ – хушбахтӣ, ҳар як азобу уқубат – роҳат ҳаст [86, 677].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“Après la nuit vient le jour, fit Khaïdarkoul. Pour nous aussi, l’aube viendra!” [115, 461]

Дар тарҷумаи фаронсавӣ мақоли тоҷикӣ “après la nuit vient le jour”, яъне “баъд аз шаб рӯз меояд” тарҷума шудааст. Ҳангоми тарҷума тарҷумон шабро ба ранги сиёҳ ва рӯзро ба ранги сафед қиёс кардааст. Тарҷумаи фаронсавӣ метавонад маънои мақоли тоҷикӣ “поёни шаби сиёҳ сафед аст”-ро ифода кунад.

Дар забони фаронсавӣ мақоле “Après la pluie le beau temps” – ро мушоҳида кардан мумкин аст, ки ҳаммаънои мақоли тоҷики “Поёни шаби сиёҳ сафед аст” мебошад [112, 8].

Мисоли дигар:

“ — Хас каму ҷаҳон пок!” [37, 129]

Мақоли зикршуда маънои “аз нест шудани бадон кор ва зиндагии одамон беҳтар мегардад, аз будани бад набуданаш беҳтар аст”-ро дорад [87, 259]. Мақоли мазкур ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

“ — Lorsqu’il y a moins de saleté, le monde est plus propre!” [115, 155]

Тарҷумаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунем чунин ранг мегирад, “вақте, ки ифлосӣ камтар аст, ҷаҳон пок аст”. Тарҷумон кӯшиш ба ҳарч дода ба хонандагони фаронсавӣ маънои мақоли тоҷикиро расонда тавонистааст.

Мисол:

“ — Бибиҷон, аҷоиб дилвасеъ шудед-дия! Ҳозир бе шумо дар поён саг соҳибаша намеёбад!” [37, 142].

Дар мисоли дар боло овардашуда зарбулмасали “сағ соҳибашро намеёбад”-ро дидан мумкин аст. Дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” ба нисбати зарбулмасали “сағ соҳибашро намешинохт” чунин шарҳ дода шудааст: “хеле бетартибӣ, бесаранҷомӣ буд, ҳар касе дар паи кори худ буд, ҳама дар ғаму ташвиши худ буд” [87, 13].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Vous vous reposez bien vite! En bas, on ne peut rien faire sans vous!” [115, 173]

Дар тарҷумаи фаронсавӣ зарбулмасали тоҷикӣ чунин аз рӯи маъно, “on ne peut rien faire sans vous”, яъне “бе шумо ҳеҷ кореро карда натавониста истодаанд” тарҷума шудааст. Тарҷумаи фаронсавӣ метавонад зарбулмасали тоҷикиро ифода кунад.

Мисол:

“Гунчишка кӣ кушад, қассоб! — гуфтагӣ барин, ҳокими рус аз як тараф сахтгирӣ кунад ҳам, аз тарафи дигар каму беш озодӣ ва равшанӣ меорад” [37, 201].

Дар ин ҷумла зарбулмасали “гунчишкро кӣ кушад, қассоб” – ро дидан мумкин аст, маънои ҳар корро одами медонистагиаш кунад, корро кордон кунадро дорад [86, 240]. Зарбулмасали мазкур ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст.

Мисол:

“Агар рӯякӣ бинӣ, дар ҳақиқат ман духтари одами калон – духтари Абдурахмонбеки миршаби Бухоро, духтари хурдӣ ва эркаи падару модарам, хӯрдагем дар пешам, нахӯрдагем ба пасам, аз молу давлати дунё камбудие надорам, лекин агар дурусттар фикр кунӣ, ман асира, ман нотафон, ман зочаи фарангӣ!” [37, 213]

Чӣ тавре, ки мебинем дар ин порча мақоли «хӯрдагем дар пешам, нахӯрдагем ба пасам» истифода бурда шудааст. Дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷикӣ” чунин таъриф дода шудааст: «хӯрадагиаш дар

пеш, нахӯрдагиаш дар қафо (ақиб, пушт) – аз ҳар ҷиҳат таъмин будани касе, барои ҳозираю ояндаи касе муҳайё будани ҳамаи хӯрданиҳо [87, 353].

Аз ин таъриф маълум мешавад, ки мақоли «хӯрдагем дар пешам, нахӯрдагем ба пасам» ё ки «хӯрадагиаш дар пеш, нахӯрдагиаш дар қафо (ақиб, пушт)» нисбат ба одамони бой, ки ба ҳеч чиз мӯхтоҷӣ надоранд, гуфта мешаванд. Аз ҷумла дар ин порчаи мазкур Шамсия худро аз чунин одамон мешуморад.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Non, tu ne sais rien; je ne suis pas si heureuse que j'en ai l'air. Tout semble parfait: mon père est bien connu, c'est le mirchab Abdourakhman; je suis la plus jeune de la famille, mon père et ma mère me gâtent, personne ne m'offense. Mais, lorsqu'on considère mieux mon sort, on peut voir que je ne suis qu'une prisonnière, un jouet entre leurs mains.” [115, 255-256]

Дар тарҷума мақоли тоҷикии зикршуда умуман ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст. Барои исботи гуфтаи мазкур тарҷумаи забони фаронсавиро боз ба забони тоҷикӣ тарҷума мекунем, яъне «Не, ту ҳеч чизро наметонӣ; ман он қадар хушбахт нестам, ки менамоям: падари ман миршаби машҳур, Абдурахмон аст; ман хурдии оила мебошам, падарам ва модарам нозпарварда мекунанд, касе маро намеранҷонад. Вале тақдири маро хуб фикр кунӣ, мебинӣ, ки ман танҳо маҳбус, як бозичаи дасти онҳо ҳастам». Чӣ тавре аз ин тарҷума маълум мегардад, дар тарҷумаи фаронсавӣ мақоли тоҷикӣ «хӯрдагем дар пешам, нахӯрдагем ба пасам», умуман тарҷума нашудааст ва боз қайд кардан лозим аст, ки дар тарҷумаи фаронсавии порчаи забони тоҷикӣ бой будан ва ба ҳеч чиз эҳтиёҷе надоштани Шамсия низ умуман дида намешавад.

Мисол:

«Ин чӣ ҳодиса, ин чӣ найранг, ин чӣ беадолатӣ?! Падар ба ин дараҷа разил, духтар ба ин дараҷа поквичдон ва ҳалим; падар ба ин дараҷа бераҳм, духтар ба ин дараҷа ғамхор ва раҳмдил?! Бедарак намегӯянд, ки аз хор гул, аз занбӯр асал мерӯяд!» [37, 214].

Дар мисоли дар боло овардашуда ибораи рехтаи «аз хор гул, аз занбӯр асал мерӯяд» ба назар мерасад, ки нисбат ба қаҳрамонҳои романи «Духтари оташ», Шамсия ва падари ӯ гуфта шудааст. Дар ин мисол мақсад аз «хор ва занбӯр» падари Шамсия – Абдурахмонбеки миршаб аст. Аз рӯи ин монандкунӣ аллакай образи Абдурахмонбеки миршаб пеши назари мо пайдо мешавад. Дар мисоли дар боло овардашуда Шамсия ба «гул ва асал» монанд карда шудааст, яъне ба мисли гул зебо ва ба мисли асал ширинсухану меҳрубон аст.

Аз рӯи маъноӣ семантикӣ ибораи «аз хор гул, аз занбӯр асал мерӯяд!» ба гурӯҳи ифодаҳои фразеологӣ ё зарбулмасалу мақолҳо дохил мешавад.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Quelle étonnante contradiction: un père veule, malhonnête et une fille bonne et juste! Ce n’est pas pour rien qu’on dit: “sur les ronces fleurit la rose, c’est l’abeille qui donne le miel” [115, 256-257]”.

Дар тарҷумаи фаронсавӣ зарбулмасали «аз хор гул, аз занбӯр асал мерӯяд» чунин тарҷума шудааст: “sur les ronces fleurit la rose, c’est l’abeille qui donne le miel”, яъне “аз марминҷон гул (гули садбарг) мерӯяд, ин занбӯр аст, ки асал медиҳад”. Дар тарҷума калимаи “les ronces”, яъне “марминҷон” ба назар мерасад, ки ин як навъи мева буда, аз буттаи хордор иборат аст. Аз ин рӯ, тарҷумон ба ҷои калимаи тоҷикии “хор” калимаи фаронсавии “les ronces”, яъне “марминҷон (тамашки ҷангалӣ)”-ро истифода бурдааст. Аз тарҷумаи фаронсавии зарбулмасали тоҷикии дар боло зикршуда маълум гардид, ки тарҷума таҳтуллафзӣ шуда бошад ҳам, мутарҷими фаронсавӣ тавонистааст маъноӣ асло дар тарҷума ҳифз намояд.

Мисол:

“— Ба умеди худо нашаву буттаро маҳкам дор, гуфтаанд, писарам! — гуфта монд падар” [37, 224].

Дар ҷумлаи фавқуззикр зарбулмасали “ба умеди худо нашаву буттаро маҳкам дор” ба мушоҳида мерасад, ки маъноӣ “барои ба даст даровардани мақсаде ба умеди худо, ё каси дигар шуда нишастан ғалат аст, худ бояд барои

он кӯшишу ғайрат кард, кас бояд ба таваккали ҳавой умедвор нашуда, чораи кору дарди худро бинад” – ро дорад [87, 214].

Тарчумаи фаронсавии зарбулмасал ба назар намерасад.

Мисоли дигар:

“Баъд, вақто ки ба ҳуш омад, дид ки ҷо ҳасту ҷогаҳ нест, духтари ҷодучашм аллакай аз ӯ дур шудааст, вале дар кафи дастони беҳаракат мондааш варақаеро гузошта рафтааст...” [37, 227]

Дар ҷумлаи дар боло зикршуда мақоли “ҷо ҳасту ҷогаҳ нест” – ро дидан мумкин аст. Дар забони тоҷикӣ зарбулмасалу мақолҳо муродифи ба худ хос муродиф доранд, аз ҷумла мақоли зикршуда низ муродифи “на пай буду на Ҳайдар”-ро дорад. Мақолҳои зикргардида дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст, яъне бе ному нишон шудан, ҳеч дарак, асаре намондан; аз назар ғайб задан [87, 673].

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

“Lorsque son malaise se fut dissipé, la jeune fille n’était déjà plus là, mais une feuille de papier se trouvait entre les mains du garçon...” [115, 272]

Дар ҷумлаи фаронсавӣ тарчумаи мақоли “ҷо ҳасту ҷогаҳ нест” ба назар намерасад.

Дар ҷумлаи дигар низ мақоли “ҷо ҳасту ҷогаҳ нест” ба назар мерасад:

“— Мо ба мурдаи кампир овора шуда, аз қабристон баргаштем, ки ҷо ҳасту ҷогаҳ нест” [37, 155].

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

“— Nous étions occupés à l’enterrement et lorsque nous sommes revenus du cimetière, elle n’était plus là” [115, 191].

Дар ин порча низ тарчумаи мақоли зикршуда ба назар намерасад. Шояд тарҷумон ба ин мақоли забони тоҷикӣ сарфаҳм нарафта бошад.

Дар ҷумлаи зерин мақоли “аз қавоқи касе барф (-у борон) боридан” ба назар мерасад, ки чунин маънидод карда мешавад, “бадхашм, ғамгин будан, туршрӯ, хиратабъ будан [87, 526].

Мисол:

“— Ҳа, чӣ гап? — пурсид миршаб. — Ин қадар аз қавоқат барф меборад” [37, 238].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Pourquoi es-tu si sombre? lui demanda le mirchab. On croirait qu’il va neiger” [115, 285].

Мақоли “аз қавоқат барф меборад” ба маъно маҷозӣ омадааст, вале тарҷумон аз тарҷумаи тахтуллафзӣ истифода карда, онро айнан тарҷума кардааст “il va neiger”, яъне “ҳозир барф меборад”.

“— Ибӣ не, гардам! — гуфт Муҳаррами Фарч, - ҳоло аз сад гул як гули шумо нашукуфтааст; аммо ин камина, чӯретон, қариб чихилсола шудагӣ... зан, ки чихилсола шуд, агар худ намурад, ту зада куш, мегӯянд мардҳо” [37, 294].

Зарбулмасали тоҷикии «аз сад гулаш як гулаш нашукуфтааст» дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷик” чунин маънидод карда шудааст: “лаззати ҳаётро начашидааст, ҳанӯз ҷавон аст” [87, 13].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Qu’allez-vous penser là, mais non, mais non! Lorsque pas une de vos cent roses n’avait encore fleuri, j’avais déjà quarante ans, moi, votre fidèle esclave. Et une femme de quarante uns!... Si elle n’arrive pas à mourir d’elle-même, alors bats-la jusqu’à ce qu’elle en succombe, disent les hommes” [115, 351].

Зарбулмасали тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ шудааст, яъне «Lorsque pas une de vos cent roses n’avait encore fleuri» - «вақте ҳоло аз сад гули шумо яктоаш ҳам нашукуфтааст».

Мисоли дигар:

“— Дам! — гуфт Муҳаррами Фарч ба таври чиддӣ. — Деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш!” [37, 310]

Дар ҷумлаи фавқуззикр зарбулмасали “деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш” истифода шудааст, ки он дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин маънидод карда шудааст: “бо эҳтиёт шудан даркор; сирре, суханеро бояд бо эҳтиёт гуфт, ки касе шунида фош накунад” [86, 346].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Doucement! Et Moukharrama regarda d’un air significatif. Derrière ce mur il y a des souris et les souris ont des oreilles!” [115, 372].

Дар тарҷума зарбулмасали тоҷикии зикршуда чунин “derrière ce mur il y a des souris et les souris ont des oreilles”, яъне “дар пушти ин девор мушҳо ҳафт ва мушҳо гӯш доранд” тарҷума шудааст. Чӣ тавре мебинем, зарбулмасали тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ шудааст.

Бояд қайд намуд, ки баъзе зарбулмасалу мақолҳои забони тоҷикӣ дар забони фаронсавӣ низ ҳаммаъноӣ худро доранд, аз ҷумла зарбулмасали “les murs ont des oreilles – деворҳо гӯш доранд”, айнан ҳаммаъноӣ зарбулмасали тоҷикии “деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш” мебошад [133, 39].

Баъзе зарбулмасалу мақол ва ибораҳои дар забони тоҷикӣ мавҷуданд, ки дар забони фаронсавӣ вучуд надоранд, вале ҳангоми тарҷумаи тахтуллафзӣ онҳоро фаронсавиён қабул мекунанд, маънояшро мефаҳманд ва ба ҳамин восита зарбулмасалу мақол ва ибораҳо аз як забон ба забони дигар иқтибос мешаванд.

Мисол:

“Падари Умарҷон — Ҳасаналӣ як умр ба даргоҳи бойҳои қишлоқи Зирабод кор карда, якто куртааш дуто нашуда буд ва модари Умарҷон фарзанди даҳсолаи худро ятим гузошта, дар қаҳтсолӣ аз гуруснагӣ мурд.” [37, 339]

Дар ҷумлаи зикршуда мақоли “якто куртааш дуто нашудааст” ба назар мерасад. Дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” мақоли “як ҷомаи касе ду ҷома нашудан”, “яктаи касе дута нашудан”, “яки худро ду кардан ё ин ки “якта нони касе дута нашудан” дидан мумкин аст, ки ҳаммаъноӣ мақоли “якто куртааш дуто нашудааст” мебошанд ва ба нисбати ин мақолҳои тоҷикӣ чунин шарҳ дода шудааст, “пулу моли худро зиёд намудан, давлати худро афзун кардан” [87, 497].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Son père, Hassan-Ali, avait été sa vie durant ouvrier agricole au service des baïs dans le village de Zirabad. Il n’avait jamais rien gagné. La mère d’Oumar-djon était morte une année de mauvaise récolte, laissant le petit orphelin alors âgé de dix ans” [115, 400].

Дар тарчумаи фаронсавӣ мақоли тоҷикӣ вобаста ба маъно “il n’avait jamais rien gagné”, яъне “вай ҳеч гоҳ чизе ба даст надаровардааст” тарчума шудааст.

Мисоли дигар:

“— Аввалаш худо-ку, лекин дар сояи ғамхорӣ ва ҳаракати шумо ва бо ёри бародарам Умарҷон ҳозир ахволам бисёр хуб: дар депо кор мекунам, дар хонаи бародарам истиқомат мекунам, на ғами об, на ғами ҳезум” [37, 341].

Дар чумлаи зикргардида мақоли “ҷон хонаи мардум, на ғами обу на ғами ҳезум” ба назар мерасад, ки ба нисбати он дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст, “ба тарзи шухӣ дар ҳаққи касе ки ҳамеша меҳмонгардӣ мекунад, мегӯянд” [87, 666]. Мақоли мазкур ба забони фаронсавӣ тарчума карда нашудааст.

Мисоли дигар:

“— Обро лой карда, моҳиро доштан меҳоҳанд. Як дӯғу ҷазаба карда, халқро мешӯронанду амиро метарсонанд” [37, 344].

Мақоли “обро лой карда, моҳӣ гирифтани (доштан)” маънои “дар байни касон низоъ ва иштибоҳ андохта, аз он фоида бурдан; бо роҳи фиреб ба мақсади худ муваффақ шудан” – ро дорад [86, 747].

Дар тарчумаи фаронсавӣ:

“— Vous verrez! On veut jeter de la poudre aux yeux... On fait du bruit, on éveille les passions, on fait peur à l’émir, et c’est ce qu’il leur faut!” [115, 407]

Дар тарчумаи фаронсавии мазкур иборати “jeter de la poudre aux yeux”-ро дидан мумкин аст, ки ба забони тоҷикӣ тарчумаи “ба чашмон хока ҳаво додан” мебошад. Ҷе тавре мебинем тарчума аз рӯи маъно то қадри имкон метавонад мақоли тоҷикии “обро лой карда, моҳӣ доштан” – ро ифода кунад.

Дар ҷумлаи зерин мақоли “бо як тир ду (се нишонро) шикорро задан” ба мушоҳида мерасад, ки хеле пуробуранг мебошад. Мақоли мазкурро метавон чунин шарҳ дод: “як корро оқилона иҷро карда, аз коре якбора ду натиҷа, дучанд фоида ба даст даровардан” [87, 295].

Мисол:

“Ин як тир ду нишон гуфтани аст. Ҳам Мағфират осуда мешавад, ки бой дар фикри зан карда гирифтани Фирӯза нест, ҳам Асо, ки хизматгори ҷонсупори ӯст ва мехоҳад Фирӯзаро ба занӣ бигирад, осуда ва таъмин мегардад ва ҳам даҳони мардум баста мешавад...” [37, 358].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“C’était habile. Le baï atteignait ainsi deux buts: Magfirat serait sûre qu’il ne s’apprêtait pas à épouser Firouza et Asso se calmerait, car il croirait certainement que Firouza deviendrait son épouse” [115, 427].

Мақоли зикршуда ба забони фаронсавӣ чунин аз рӯи маъно “le baï atteignait ainsi deux buts”, яъне “ҳамин тавр бой ба ду мақсад мерасид” тарҷума шудааст.

Мисол:

“— Акнун шапка ҳам пӯшед! — гуфт Амон”.

“— Пӯшидан мегирам! — гуфт Ҳайдаркул. — “Шаҳри якчашма равӣ якчашма шав” гуфтаанд” [37, 367].

Дар ҷумлаи зикршуда мақоли “шаҳри якчашма рав(-ӣ), якчашма шав” – ро дидан мумкин аст, ки мақоли мазкур чунин шарҳ дода шудааст, “ба ҳар чое равӣ, ба урфу одати он ҷо риоя кун, ҳамранги ҷамоат шав” [87, 437].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Il est temps de porter la casquette, lui dit Amon en le regardant”.

“— Et que crois-tu donc? Je vais le faire ! On dit bien que pour aller chez les borgnes, il faut devenir borgne à son tour!” [115, 439].

Дар тарҷумаи мақоли тоҷикӣ айнан тарҷума шудааст, “pour aller chez les borgnes, il faut devenir borgne à son tour”, яъне барои ба назди кӯрон рафтан

дар навбати худ бояд кӯр шуд. Аз тарҷума маълум мегардад, ки тарҷумон мақоли тоҷикиро тарҷумаи тахтуллафзӣ кардааст.

Дар мисолҳои зерин мақоли “чӯянда ёбанда аст” ба назар мерасад, ки нисбат ба ин мақол дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст, “ба даст даромадани чизе, ба мақсаде муваффақ шудан вобаста ба кӯшишу ғайрат аст” [87, 678].

Мисол:

“— Чӯянда ёбанда! — гуфт Смирнов. — Монда нашавед, то ба кучо?” [37, 371]

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Celui qui cherche, finit bien par trouver, répondit Smirnov. Mais où allez-vous?” [115, 446].

Ҳангоми тарҷумаи мақоли зикршуда тарҷумон аз уҳдаи тарҷума баромада тавонистааст гӯем хато намекунем ва чунин тарҷумаро мебинем “celui qui cherche, finit bien par trouver”, яъне “оне, ки меҷӯяд бо ёфтани анҷом медиҳад”. Аз тарҷума маълум гардид, ки тарҷумон мақоли тоҷикиро хуб дарк кардааст. Қобили қайд аст, ки дар забони фаронсавӣ ибораи рехтае “qui cherche trouve” мавҷуд аст, ки айнан ҳаммаъноии мақоли “чӯянда ёбанда” мебошад.

Боз дар як ҷумлаи зерин мақоли “чӯянда – ёбанда аст” - ро мебинем, ки ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст:

“— Агар ман ба шумо лозим шавам, ҳамту аз паси дарвоза истода, ба ҳар раҳгузар «Тағоичаро гуфта монед» гӯед, бас! Ман дар як дақиқа ҳозир мешавам. О, мегӯянд-ку: «чӯянда — ёбанда!» [37, 462].

Мисоли дигар:

“— Об баҳонаю дидор ғанимат! — гуфта монд Тағоича” [37, 409].

Дар мисоли зикршуда зарбулмасали “об баҳонаю дидор ғанимат” ба назар мерасад, ки он дар китоби “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин шарҳ дода шудааст, “**элак баҳона дидор ғанимат** — чизеро баҳона карда ба мулоқоти маҳбуба, дӯст омадан” [87, 358].

Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки зарбулмасали мазкур ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст.

Дар ҷумлаҳои зерин зарбулмасали “Шаф - шаф нагуфта шафтолу гуфтан” ба мушоҳида мерасад, ки ба нисбати он чунин шарҳ дода мешавад, “гапро дароз накарда мақсади худро ошкоро гуфтан” [87, 435].

Мисол:

“Ба ин хел мардҳои паққӣ шаф-шаф гуфтана, шафтолу гуфтан хубтар аст” [37, 414].

Мисоли дигар:

“Ҳу, мегӯд-ку: шаф-шаф гуфтана шафтолу гуфтан хуб аст” [37, 462].

Дар ду мисоли зикршуда, ки зарбулмасали “шаф-шаф гуфтана шафтолу гуфтан хуб аст” дидан мумкин аст, вале тарҷумаи он ба назар намерасад.

Дар ҷумлаи зерин зарбулмасали “то шамол набошад, шохи дарахт намечунбад” ба назар мерасад, ки маънои “ҳеч чиз бе сабаб намешавад, ҳар як гап, кор сабабе дорад”-ро дорад [87, 430].

Мисол:

“— Камолиддин тангдил шуда буд, — Модоме ки барг мечунбад, пас шамол ҳаст.” [37, 422]

Дар тарҷумаи фаронсавӣ

“— Que devons-nous faire? — interrompit Kamoleddine avec impatience. Je suis sûr que ces bruits ont un fondement. Il n’y a pas de fumée sans feu. Il faut se hâter d’éteindre ce feu” [115, 485].

Дар тарҷумаи мазкур тарҷумон ҳаммаъноии зарбулмасали зикршударо ёфта тавонистааст, “Il n’y a pas de fumée sans feu”, яъне “дуд беоташ намешавад”. Зарбулмасали “дуд беоташ намешавад” муродифи зарбулмасали “то шамол набошад, шохи дарахт намечунбад” мебошад.

Дар мисоли дигар бошад тарҷумаи фаронсавии зарбулмасали “дуд беоташ намешавад” ба назар намерасад:

“Лекин, дуд беоташ намешавад, ягон гап бояд бошад” [37, 422].

Мақоли “аз як гиребон сар баровардан” дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин маънидод карда шудааст, “иттифоқ муттаҳид шудан, якдилу якзабон гардидан, ҳама чун яктан, якҷоя амал кардан [87, 474].

Мисол:

“— Ҳеч гоҳ аз як гиребон сар бароварда наметавонем, мақсади ҳамдигарро намедонем, кӯр-кӯрона амал мекунем” [37, 427].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ тарҷумаи мақоли зикршуда ба назар намерасад.

“Nous n’avons pas de but, pas de plan, nous sommes des chatons aveugles” [115, 490].

Чумлаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунем, чунин аст, “Мо на мақсад дорем на нақша, мо гурбаҳои кӯр ҳастем”. Аз ин тарҷума маълум мегардад, ки мақоли тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст.

Мисоли дигар бо мақоли “аз як гиребон сар баровардан”:

“Агар ману шумо ҳам, ҳар кадомамон лоақал ними он кас барин бошем ва аз як гиребон сар барорем, рӯзамон ба подшоҳӣ мегузарад” [37, 441].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“Si chacune de nous avait un peu de son audace ou bien si nous nous soutenions toujours, nous vivrions autrement” [115, 505].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ ибораи “si nous nous soutenions toujours”, яъне “агар мо ҳамдигарро ҳамавақт дастгирӣ мекардем” ба назар мерасад ва метавон гуфт, ибораи мазкур метавонад мақоли тоҷикии қайдшударо ифода кунад.

Мақоли “як тану як ҷон шудан” метавонад муродифи мақоли “аз як гиребон сар баровардан” бошад ва шарҳи якхел доранд, яъне ниҳоят адл, муттаҳид будан, як мақсад доштан, дӯсти қарин шудан” [87, 494].

Мисол:

“Баъд ҳамин ки ҳамаи дар ин ҷо будагон як тану як ҷон шавем, боз духтарҳои мазлума, духтархонаҳо ва дугонаҳоро ба тарафи худ кашида, мунтазири вақт шавем...” [37, 544].

Тарҷумаи фаронсавии ҷумлаи мазкур ба назар намерасад.

Мисол:

“— Амаки Ғуломалӣ аз они худӣ, сар медиҳанду сир намедиҳанд” [37, 456].

Дар ҷумлаи фавқуззикр мақоли “сар медиҳаду сир намедиҳад” ба назар мерасад, ки дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ” чунин маънидод карда шудааст, “бо таҳдиди марг ҳам аз роҳи худ намегардад, ҳарчи шавад ҳам, тан намедиҳад, мурад ҳам, розӣ намешавад, дар ҳеч ҳол сирро ошкор нахоҳад кард [87, 50].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Goulomali est des nôtres, c’est un homme sûr et fidèle, jamais il ne nous trahira...” [115, 520].

Дар тарҷума фаронсавӣ мақоли тоҷикӣ ба назар намерасад. Барои исботи ин гуфта ҷумлаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ баргардон мекунем “Ғуломалӣ аз они худӣ аст, ин марди боэътимод ва содиқ аст, вай ба мо ҳеҷ гоҳ хиёнат нахоҳад кард”. Тавре мебинем тарҷумон тавонистааст, ки мақоли тоҷикиро аз рӯи маъно тарҷума карда ба хонанда расонад.

Мисол:

“— Кулол дар мундӣ об хӯрдааст, мегӯянд, рост, — мегуфт як косиби куҳансол, ки дар пешгоҳтар нишаста ба ҷавонҳо панд медод” [37, 483].

Чӣ тавре дар ҷумлаи мазкур зарбулмасали “кулол дар мундӣ об хӯрдааст”-ро мебинем. Зарбулмасали зиргардида чунин маънидод шудааст, яъне аҳли касб аз чизи сохтаи худ бебаҳра аст [86, 573].

Дар тарҷумаи фаронсавӣ:

“— On a bien raison de dire que le potier boit toujours dans de la vaisselle brisée, dit un vieux tisserand” [115, 550].

Зарбулмасали тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ айнан тарҷумаи тахтуллафзӣ шудааст, яъне “le potier boit toujours dans de la vaisselle brisée” – кулол дар зарфи шикаста об менӯшад.

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки дар забони фаронсавӣ ҳаммаъноии зарбулмасали “кулол дар мундӣ об мехӯрад” мавҷуд аст. Силви Мой дар китоби худ “100 proverbes français (les plus courants) et leurs significations” (100 зарбулмасали серистъмоли фаронсавӣ ва маъноии онҳо) чунин зарбулмасалро оварда, онро маънидод кардааст “**les cordonniers sont les plus mal chaussés**”(шарҳи зарбулмасал: on fait mieux un travail pour les autres que pour soi-même – кори дигаронро назар ба кори худ хубтар иҷро кардан), ки ҳаммаъноии зарбулмасали “кулол дар мундӣ об мехӯрад” мебошад [134, 17].

Мисол:

“— Дузд ҳам меноладу соҳиби хона ҳам!” [37, 509].

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“— Ah, dit-elle en criant vers son mari. Lorsque le maître est un mendiant, le voleur n’a rien à prendre.” [115, 570].

Қобили қайд аст, ки тарҷумон аз уҳдаи тарҷумаи мақоли тоҷикии “дузд ҳам меноладу соҳиби хона ҳам” баромадаст ва чунин тарҷума кардааст “lorsque le maître est un mendiant, le voleur n’a rien à prendre”, яъне “вақте ки соҳиби хона фақир аст, дузд чизе дуздида наметавонад”. Аз мушоҳидаи кардани тарҷумаи фаронсавӣ метавон гуфт, ки тарҷумон мақоли тоҷикиро хуб дарк намудааст.

Баъд аз мутолиаи романи “Духтари оташ”-и Ҷ. Икромӣ ва тарҷумаи он дар забони фаронсавӣ ба хулосае метавон омад, ки дар ҳақиқат дар баъзе маврид зарбулмасалу мақолҳои забони тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудаанд. Дар аксари ҳолатҳо бошад тарҷумаи тахтуллафзӣ шудаанд ё ин ки дар баъзе маврид дар тарҷума ибораҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ айнан тарҷума нашуда, балки вобаста ба маъно тарҷума шудаанд. Муқоиса нишон дод, ки воқеан тарҷумаи зарбулмасалу мақолҳо кори сахту сангин ва баъзан номумкин будааст. Мутарҷими фаронсавӣ дар тарҷумаи романи “Духтари

оташ" заҳмати зиёд кашидааст, вале аз мушкил будани тарҷумаи зарбулмасалу мақолҳои зиёд кӯшидааст, ки ақалан маъноӣ онҳоро ба забони фаронсавӣ тарҷума кунад. Бо вучуди ин бояд қайд намуд, ки ба ҷойи тарҷумаи зарбулмасалу мақол тарҷума ё бофтани маъно ғасоҳати суҳан ва бадеиятро коста гардонид, домани андешаи нависандаро ба таври хушқу холӣ ифода менамояд.

Ҳосили суҳан, пас аз таҳлили муқоисавии зарбулмасалу мақолҳои романи «Духтари оташ» ва тарҷумаи онҳо дар забони фаронсавӣ, мо ба хулосае омадем, ки ҳар нависанда пеш аз истифода бурдани зарбулмасалу мақолҳо бояд ба моҳияти он сарфаҳм рафта, мавриди истифодаи онро хуб дарк кунад. Романи нависи муосири тоҷик Ҷалол Иқромӣ аз ҷумлаи он нависандагоне буд, ки дар асарҳои худ аз зарбулмасалу мақолҳо хеле зиёд ва бамаврид истифода бурдааст. Тарҷума кардани зарбулмасалу мақолҳо аз як забон ба забонҳои дигар аз тарҷумон маҳорати баланди суҳандонию суҳансанҷиро талаб мекунад. Тарҷумон бояд ба умқи ибораи рехта хуб сарфаҳм рафта, бо тарҷумаи хуб моҳияти ибораи рехтаро ба хонанда расонда тавонад. Тарҷумони фаронсавии романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Иқромӣ низ то ҳадди имкон аз уҳдаи тарҷумаи зарбулмасалу мақолҳо баромадааст, ки ин воқеият аз тарҷумаи фаронсавии ин асар то андозае ба мушоҳида мерасад. Аммо он нозуқиҳое, ки хоси забони тоҷикианд ҳангоми тарҷума сарфи назар шуда, тарҷумаҳо ба назар хушқу холӣ менамоянд.

Хулосаи боби II

Метавон гуфт баъд аз устод Айни аввалин адибе, ки ба таълифи роман ҷуръат намуда даст задааст - ин Ҷалол Иқромӣ буд. Ҷалол Иқромӣ романи нависи барҷаста ба шумор меравад. Ҷам хонандагони тоҷик ва ҷам хонандагони хориҷӣ асарҳои ӯро бо шавқ мехонанд ва лаззат мебаранд. Яке аз романи барҷастаи ӯ романи "Духтари оташ" ба забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла ба забонҳои русӣ ва фаронсавӣ тарҷума шуда, дастраси хонандагони хориҷӣ гардидааст. Дар асарҳои Ҷалол Иқромӣ нақли содаю зебо, ибораҳои шоирона, ибораҳои рехта, зарбулмасалу мақолҳо, порчаҳои шеърӣ ба назар

мерасад, ки онҳо ба сухани бадеии нависанда ҷозибасе хос мебахшанд. Аз ҷумла, Ҷалол Иқромӣ дар романи барҷастаи худ "Духтари оташ" барои ифода кардани характери қаҳрамонҳо, воқеаю ҳодисаҳо аз воҳидҳои фразеологӣ ва забони тоҷикӣ васеъ истифода бурдааст. Бояд қайд кард, ки романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ бо ибораҳои рехта оро дода шуда, диққати ҳар як хонандаро ба худ ҷалб мекунад.

Маълум аст, ки дар тарҷумаи хаттӣ маъмулан ду шакли тарҷума мавҷуд аст: тарҷумаи бадеӣ ва тарҷумаи таҳтуллафзӣ. Дар тарҷумаи фаронсавӣ романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ баъзе ибораҳои рехта ба забони фаронсавӣ бадеӣ тарҷума шудааст, баъзи онҳо тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст. Қайд кардан лозим аст, ки тарҷумаи баъзе ибораҳои рехтаи романи мазкур дар тарҷумаи фаронсавӣ ба назар намерасанд. Тарҷумаи романи "Духтари оташ" ба забони фаронсавӣ аз забони русӣ тарҷума шудааст, яъне тарҷума аз тарҷума сурат гирифтааст. Бисёр адабиётшиносон ба он ақидаанд, ки тарҷума ва хусусан тарҷумаи тарҷума хусну қаробати асарро коста мегардонад. Агар тарҷумон асари мазкурро аз забони асл, яъне аз забони тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ тарҷума мекард, шояд бисёр ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ мазмуни худро гум намекард.

Пас аз таҳлил кардани воҳидҳои фразеологӣ романи "Духтари оташ" – и Ҷалол Иқромӣ аз рӯи семантика, зарбулмасалу мақолҳои романи "Духтари оташ" – и Ҷалол Иқромӣ ва тарҷумаҳои он дар забони фаронсавӣ, мо ба ҳулосае омадем, ки нависанда пеш аз истифода бурдани ибораҳои рехта ва зарбулмасалу мақолҳо бояд ба моҳияти он сарфаҳм рафта, мавриди истифодаи онро хуб дарк кунад. Романнависи муосири тоҷик Ҷалол Иқромӣ аз ҷумлаи он нависандагоне, мебошад, ки дар асарҳои худ аз ибораҳои рехта ба маврид истифода бурдааст. Тарҷумон низ бояд ба замири ибораи рехта хуб сарфаҳм рафта, бо тарҷумаи хуб моҳияти ибораи рехтаро ба хонанда расонда тавонад. Тарҷумони фаронсавӣ романи "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ низ кӯшиш ба ҳарч дода, то андозае аз уҳдаи тарҷумаи ибораҳои рехта баромадааст.

БОБИ Ш БАРАССИ МАЪНОИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ПЕВЕСТИ “БЕГОНА”– И АЛБЕР КАМЮ ДАР МУҚОИСА БА ТАРҶУМАИ ТОҶИКИИ ОН

3.1. Шухрати ҷаҳонии повести "Бегона"-и Албер Камю

Нависанда ва файласуфи фаронсавӣ Албер Камю аз эҷодкорони барҷастаи солҳои 50-уми асри ХХ аст, ки ба тафаккур ва ҷаҳонбинии зиёиёни Аврупо таъсир расонидааст. Бинобар ин, метавон гуфт, ки Албер Камю на фақат намояндаи барҷастаи замони худ аст, балки таъсири вай ба адабиёти ояндаи ҷаҳон низ боқӣ мемонад. Беҳуда нест, ки ҳамзамонаш ба вай номи “Вичдони Ғарб”-ро сазовор донистаанд. Ин адиб ва мутафаккири фаронсавӣ, соҳиби ҷоизаи Нобел ва яке аз намояндагони дурахшони адабиёти равияи экзистенциализм буд. Вай 7-уми ноябри соли 1913 дар шаҳри Мондови Алҷазоир, дар оилаи коргар ба дунё омадааст. Падараш Люсен Камю аслан аз Элзас буд [126, 69-70]. Камю саводи аввалияро дар яке аз мактаби ибтидоии маҳаллӣ гирифт. Бо сабаби аъло хатм намудани ин мактаб вай бо роҳхати маъмурияти мактаб барои идомаи таҳсил ба литсей қабул карда шуд.

Солҳои 1932–1937 Камю дар факултети фалсафаи донишгоҳи Алҷазира таҳсилашро давом дод. Ӯ ба адабиёт ва фалсафа шавқу ҳаваси хосса дошт. Камю бо шарофати устодаш Жан Грениер, ки ҳам устод ва ҳам дӯсти наздикаш буд, бо фалсафа ошноӣ пайдо кард. Дар давоми давраи донишҷӯияш ӯ асарҳои эҷодкорони барҷастаи ҷаҳон, аз ҷумла Андрэ Цид, Ф.М.Достоевский, Ф.Нитшero бо шавқи баланд мутолиа менамуд. Соли 1936 Албер Камю дар мавзӯи “Таълимоти неоплатонизм ва христианизм” рисолаи магистирӣ таълиф ва химоя кард. Дар дафтарчаи ёддошти Камю чунин қайд ба назар мерасад “*Si tu veux être philosophe, écris des romans*”, яъне “Агар ту файласуф шудан хоҳӣ, роман навис”.

Албер Камю дар солҳои донишҷӯияш ба ғояҳои ҳизби коммунистии Фаронса хайрхоҳ буда, соли 1935 узви ҳизби мазкур шуд. Даре нагузашта барои иштироки фаъолонаш дар ҳаракатҳои демократӣ ӯро аз ҳизб

бароварданд. Баъдан Камю аз сийёсат дур шуда, бо санъат ва театр машғул шуд ва соли 1935 театри ҳаваскорон, дастаи ҳунармандони “Театри меҳнат”-ро ташкил намуд, ки дар он худи ӯ ҳунарманд, коргардон ва намоишноманавис буд. Дар ин театр вай романи “Бародарон Карамазовҳо”-и Ф.М.Достоевскийро бори аввал ба забони фаронсавӣ ба сахна гузошт. Худи Камю нақши Иван Карамазовро иҷро мекард.

Албер Камю фаъолияти нависандагии худро аз соли 1937 шурӯъ кардааст. Соли 1937 аввалин маҷмӯи эссеҳояшро бо номи “Абра-астар” ба нашр расонд. Азбаски вай нахуст бо эҷодиёти Ф.Нитше, А.Шопенгауэр, Л.Шестов, инчунин бо маданияти атиқа ва адабиёти фаронсавӣ ошноӣ пайдо карда буд, маҳз ҳамин ошноӣ дар ташаккули эҷодиёти Камю нақши асосӣ бозидааст. Камю бо асарҳои худ, аз ҷумла “Бегона”, “Таназзул”, “Вабо”, “Никоҳ”, “Асотир ва қиёфа”, “Таъқиб ва салтанат”, “Эҷод ва озодӣ”, “Мактуб ба рафиқи олмонӣ” тафаккури бадеии мардуми Аврупоро ғанӣ гардонидаст. Метавон гуфт, ки Камю бидуни муболиға яке аз адибони бузурги асри XX ба ҳисоб меравад.

Солҳои 1938–1940 Албер Камю дар як қатор маҷаллаҳо ҳамчун муҳаррир қору фаъолият намуд. Соли 1940 Камю бо ҳамсараш Франсис Фор ба шаҳри Париж омад ва дар яке аз маҷаллаҳои номдори он ҷо бо номи “Paris soir” – Парисуар (Шоми Париж) ба вазифаи муҳаррири техникӣ қору фаъолиятро давом дод [82, 19]. Ҳамон сол адиб повести машҳури худ “Бегона”-ро навишт. Моҳи феввали соли 1941 адиб “Афсона дар бораи Сизиф” ном эссеашро навишт. Дар ин давра вай дар маҷаллаи “Комба” қор мекард.

Соли 1942 повести “Бегона” ва эссеи “Афсона дар бораи Сизиф” ба нашр расиданд. Камю аз соли 1943 то охири умр дар нашриёти машҳури «Галлимар» қору фаъолият кард. Соли 1943 Камю бо Жан Пол Сартр шинос шуда, ба ӯ барои ба сахна гузоштани пйесаҳои худ кӯмак мерасонад. Соли 1947 романи “Вабо”-и нависанда нашр шуд. Бо маҷаллаҳои “Liberté” (Либертэ) ва “Mond liberte” (Мон либертэ) ҳамкорӣ карда, эссе ва мақолаҳои

публиксистӣ низ чоп кардааст. Аз ҷумла, соли 1951 дар маҷаллаи “Liberté” (Либертэ) эссеи “”Одами исёнкор”-и Камю чоп шуд. Нависанда дар эссеи мазкур ғояи зиндагии бемаъноро тасвир кардааст, ки баъдан ин ғоя аз тарафи мунаққидон, аз ҷумла Пол Сартр мавриди танқид қарор гирифт.

Соли 1957 Академияи Шветсия Албер Камюро барои хизматҳои шоиста дар ривочи адабиёт ба ҷоизаи байналмилалӣ Нобел сарфароз кард.

Албер Камю дар таърихи 4 январи соли 1960 ҳангоми аз Прованс ба Париж баргаштан ба садама дучор гардид ва дар синни 47 солагиаш аз олам ҷашм пӯшид. Дар ҷузвдони нависанда повести нотамоми ӯ “Одами якум” ошкор гардид

Албер Камю ба сифати адиб ва файласуф натавонӣ дар Фаронса, балки дар тамоми ҷаҳон машҳур аст. Асарҳои ӯро хонандагони бисёр кишварҳо дӯст медоранд, аз ин хотир асарҳои ин адиб ба забонҳои гуногуни ҷаҳон тарҷума шудаанд. Повести машҳури Камю “Бегона” бори нахуст соли 1942 рӯи дунёро дид ва асари мазкур дар адабиёти асри XX-и Фаронса мақоми хосса дорад. Повести “Бегона” яке аз асарҳои беҳтарини замони Камю аст, ки “дар санъати аср яке аз асотири бузурги фалсафӣ” баҳогузорӣ шудааст. Асари “Бегона” баъд аз асари “Шохзодаи хурд” яке аз китоби фаронсавии серхаридор дар дунё ба ҳисоб меравад. Асари “Бегона”-и Камю дар даҳ миллион нусха чоп шудааст ва қобили қайд аст, ки баъд аз нашри аввал моҳи апрели соли 1942 асар ба шаст забонҳои дунё тарҷума шудааст. Ба навишта шудани повести “Бегона” зиёда аз шаст сол шуда бошад ҳам ҳанӯз дар Фаронса яке аз асарҳои дӯстдоштаи фаронсавиҳо ба ҳисоб меравад. Асар на фақат дар ватани худ, балки дар мамлакатҳои зиёди дунё низ шуҳрат пайдо карда тавонист, аз ҷумла, соли 1966 аз ҷониби Г. Адамович ба забони русӣ, соли 1995 аз тарафи Аҳмад Аъзам ба забони ўзбекӣ ва соли 2007 аз ҷониби Имомиддин Раҳимӣ ва Тўйчибой Ҷумъаев ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Соли 1967 аз рӯи певести “Бегона”-и Албер Камю аз ҷониби кинорежиссёри италийӣ Люшино Висконти филм ба навор гирифта шуд. Қобили қайд аст, ки асарҳои Камю, аз ҷумла повести “Бегона”-и ӯро на фақат

ба забонҳои дунё тарчума мекунад, балки мавриди таҳқиқ қарор медиҳанд. Аз ҷумла, таҳқиқоти Мажед Жамил Насиф “Le héros absurde et son attachement à la vie dans l’Étranger d’Albert Camus” (“Қаҳрамони абсурд ва дилбастагии ӯ ба зиндагӣ дар повести “Бегона”-и Албер Камю”), Мурат Демирхан “L’absurde et l’humour dans l’Etranger de Camus” (“Абсурд ва зарофат дар повести “Бегона”-и Камю”), Франсуа Шарл Лэвекс “La honte dans l’étranger et la chute d’Albert Camus; les deux côtés d’une médaille”, Рут де Оливьера “Littérature française – XX ième siècle l’Étranger (1942), d’Albert Camus” (“Адабиёти фаронсавии асри ХХ, повести “Бегона”-и Албер Камю”); Эни Жорж “Les enjeux sémiotiques de la perception dans l’Étranger d’Albert Camus” (“Маъноии семиотикии дарки повести “Бегона”-и Албер Камю); Владимир Силин “Макродиалог повести Альбера Камю “Посторонний” (Мусоҳибаҳои калони повести “Бегона”-и Албер Камю); Дорэд Фадел Чавад “L’effet du passé composé dans l’Étranger d’Albert Camus” (“Истифодаи замони гузаштаи феъл дар повести “Бегона”-и Албер Камю”); Барриер М.Г. “L’art du récit dans “l’Etranger” de Camus” (“Санъати баён дар повести “Бегона”-и Камю”); “Autour de «l’Étranger» de Camus et de ses traductions: Approches linguistiques des questions de Temps, d’Aspect, de Modalité et d’Évidentialité” ва ғ. таҳқиқотхоеанд, ки дар робита ба ин повест анҷом дода шудаанд.

Камю повести “Бегона”-и худро соли 1940 дар меҳмонхонаи Монмартр дар давоми якчанд ҳафта навиштааст. Таълифи он зиёд тӯл нақашид, зеро нависанда тақрибан аз ду сол дар фикри қаҳрамонони асари мазкур буд. Дар дафтари ёддошти худ (солҳои 1937/38) Камю бори нахуст қайд мекунад: “саргузашти шахсе, ки дар симои он худашро мебинад ва «чӣ қадар вай ба зиндагӣ бегона аст”». Хотиррасон бояд қард, ки повести “Бегона” бо ҷумлаи “Имрӯз модараш аз олам чашм пӯшид. Ё шояд дирӯз, намедонам” сар мешавад. Ин ҳама зухурот ба повести тарҷумаиҳолии нотамои шабоҳат дорад.

Дар аввал зиндагии қаҳрамони асосии асар Мерсо аз дигарон фарқ намекунад, хизматчиӣ оддӣ алҷазоирӣ, мисли дигарон қор мекунад,

истироҳат мекунад ва бо ташвишҳои ҳаррӯзаи зиндагӣ банд аст. Вале дар навбати худ аз сатрҳои аввали асар чихатҳое, ки Мерсоро аз дигарон фарқ мекунонад, намоён мешавад. Вай як шахси бениҳоят ростқавл аст ва дигарон нисбат ба ӯ чӣ фикр доранд барои вай аҳамияте надорад. Асар аз воқеаи дар бораи марги модараш телеграмма гирифтани Мерсо сар мешавад. Нахуст Мерсо ба мазмуни он гӯё сарфаҳм намеравад, зеро дар назари ӯ модараш вақти ба хонаи пиронсолон рафтани аллакай аз дунё чашм пӯшида буд. Бинобар ин ба хабари мазкур безътиноёна муносибат мекунад.

Бояд қайд кард, ки муҳаққиқони асарҳои Камю дар ин ақидаанд, ки вай тарафдори фалсафаи экзистенциализм аст. Экзистенциализм ин як намуди идеализми субъективист, ки дар фалсафа ва дар адабиёти буржуазӣ хеле нуфуз дорад ва даъво мекунад, ки мавриди тадқиқи фалсафа фақат одам аст ва он мабдаи ҳама чиз доништа мешавад. Камю ҳарчанд худаширо намояндаи экзистенциализм нашумурда бошад ҳам, вале ба ақидаи камюшиносон худи асарҳои навиштаи ӯ ба он ишора мекунад. Аз ҷумла, қаҳрамони асосии повести “Бегона”-и Камю айнан дар қиёфаи “экзистенциалист-романтик” намоён шудааст. Муаллиф ҳангоми тасвири қаҳрамони мазкур, дар навбати аввал ба хунукназарона аҳамият додани Мерсо ба урфу одатҳои тавачҷуҳ зоҳир мекунад.

Баҳсҳо дар бораи повести “Бегона”-и Албер Камю ва қаҳрамони асосии асар Мерсо солҳои дароз давом хоҳад кард ва ҳар китобхонро ба фикр кардан дар бораи ҳаёт ва инсон даъват мекунад.

Дар тарзи ифодаву баёни нависандаи тоҷик Ҷалол Иқромӣ бо ин нависандаи фаронсавӣ - Албер Камю ҳамгуниҳои зиёд ва қобили мулоҳиза ба назар мерасад. Ҳар ду нависанда ҳангоми таълифи асарҳои худ аз ҳазинаи пурғановати забони мардум, баҳусус аз воҳидҳои фразеологӣ фаровон истифода кардаанд. Аз ин хотир, дар ин рисола муқоисаи воҳидҳои фразеологӣ ҳар ду ин асар мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор дода шудааст.

3.2. Баррасии маъноии воҳидҳои фразеологии повести "Бегона"-и

Албер Камю ва муқоисаи онҳо дар забони тоҷикӣ

Гуфтем, ки воҳидҳои фразеологӣ – ибораҳои устувори образнок буда, маъноии ниҳонӣ дорад. Соҳиби забон маъноии ниҳонии воҳидҳои фразеологиро хуб дарк мекунад, вале барои ҳориҷиён ин ҳамчун як муаммои лингвистӣ боқӣ мемонад. Маҳз барои ҳамин дарки воҳидҳои фразеологӣ барои омӯзандагони забонҳои ҳориҷӣ хеле душвор аст. Воҳидҳои фразеологӣ ҳангоми хондани матнҳои бадеӣ мушкилот ба вучуд меоранд.

Яке аз масъалаҳои муҳимми фразеология ин гурӯҳбандии воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи семантика, яъне аз рӯи маъно мебошад. Муҳаққиқон дар таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавӣ ба назарияҳои илмии Шарл Балли ва В.Виноградов пайравӣ мекунад ва воҳидҳои фразеологӣ забони фаронсавиро аз рӯи дараҷаи пайвандшавии қисматҳо (калимаҳо) ва далелнокии маъноии онҳо гурӯҳбандӣ мекунад. Бо вучуди ин баъзе муҳаққиқон дар он ақидаанд, ки фразеологияи забони фаронсавӣ бо дигаргуншавӣ ва равшан ифодакунии фикри шабеҳ фарқ мекунад ва ин меъёр барои таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологӣ хеле беъътимод аст. Аз ҷумла, муҳаққиқон М.С.Гуричева, А.Г.Назарян тарафдори чунин ақида ҳастанд.

Аз рӯи хусусияти фразеологияи забони фаронсавӣ олимони меъёри асосии таснифоти семантикии воҳидҳои фразеологиро пешниҳод намуда, дараҷаи маъноии ба ҳам вобастаи қисматҳои онҳоро ба навъҳои зерин ҷудо мекунад: идиомаҳо ва воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд [59, 64]. Идиомаҳо вобастагии маъноии тарафайни қисматҳо ва тағироти куллии семантикии онҳоро ифода мекунад. Онҳо дорои маъноии том ва умумӣ мебошанд. Аз ҷумла, дар забони фаронсавӣ чунин идиомаҳо ба назар мерасанд: **tirer sa poudre aux moineaux** – аз барои як кайк гилемро сӯхтан;

Воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд вобастагии маъноии якҷонибаи қисматҳо, тағйироти як андозаи семантикии онҳоро ифода мекунад. Дар онҳо яке аз калима (қисмат) ба маъноии аслий ва ё ба маъноии маҷозӣ меояд:

promettre monts et merveilles – бо чормағзи пуч домани касеро пур кардан ё аз осмон ситора кандан.

Бояд қайд намуд, ки ҳангоми муайян кардани идиомаҳо ва воҳидҳои фразеологии маҳдуд калимаҳои ёрирасон ба ҳисоб гирифта намешаванд, зеро онҳо вазифаи унвониرو иҷро намекунанд.

Дар фасли мазкури диссертатсия масъалаи тарҷумаи идиома ва воҳидҳои фразеологии маҳдуд мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Тарҷумон ҳангоми тарҷума ба воҳидҳои забони махсус дучор мешавад, ки дар тарҷума кардани онҳо аз як забон ба забони дигар мушкилиҳо пеш меоянд. Ибораҳои идиоматикӣ қисми ҷудонопазири ҳаёти ҳаррӯзаи мо буда, ҳам ба нутқи гуфтугӯӣ ва ҳам ба нутқи хаттӣ фасоҳати басо баланд мебахшад. Дарки ин намуди ибораҳо мушкил аст. Бисёр вақт ин ибораҳо дар чараёни тарҷума маъно ва фасоҳати худро гум мекунанд. Бинобар ин маҳорати сарфаҳм рафтани ба идиомаҳо дар матни асли ва тарҷумаи айнани он ба забони дигар барои тарҷумон хеле муҳим аст.

Мисол:

“Nous étions hors de souffle, le camion sautait sur les pavés inégaux du quai, au milieu de la poussière et du soleil. Emmanuel riait à perdre haleine” [101, 26].

Дар ҷумлаи зикршуда ибораи рехтаи “**à perdre haleine**” ба назар мерасад, ки вобаста ба феъл маънои он тағйир меёбад. Масалан, “**courir à perdre haleine** – то мондашавӣ давидан”, “**rire à perdre haleine** – аз ҳад зиёд баланд хандидан ё ки қоҳ-қоҳ зада хандидан”, “**crier à perdre haleine** – гулу дарронда дод задан” ва ғайра. Аз таҳлили ин ибораҳо метавон гуфт, ки ибораи “**à perdre haleine**” коре аз меъёраш зиёд иҷро мешавад гуфта мешавад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Мо базӯр нафасамонро рост кардем, мошин дар роҳи сангфарши ноҳамвори соҳил зери нурҳои офтоб ва чангу хок бардорозан мекард. Эммануел якбора қоҳқоҳзанон ба ханда даромад” [39, 38].

Дар чумлаи фаронсавии зикршуда ибораи рехтаи фаронсавӣ “à perdre haleine” бо феъли “**rire**–хандидан” омада, ба забони тоҷикӣ “қоҳқоҳзанон ба ханда даромад” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Ils ont l'air de la même race et pourtant ils se détestent” [101, 26].

“Лойи ҳардуяшон аз як лойдон барин, аммо якдигарро чашми дидан надоштанд” [39, 39].

Дар чумлаи боло ибораи рехтаи “**avoir l'air de la même race**” ба мушоҳида мерасад, ки “тоифаи ҳамранг доштан” тарҷума мешавад. Дар тарҷумаи тоҷикӣ маҳорати тарҷумонро дидан мумкин аст, зеро вай аз уҳдаи ёфтани ҳаммаънои ибораи рехтаи фаронсавӣ дар забони тоҷикӣ баромадааст ва “лойи ҳардуяшон аз як лойдон” тарҷума кардааст.

Мисол:

“Mais l'agent lui a ordonné «de fermer sa gueule»” [101, 34].

Дар мисоли зикршуда идиомаи “**fermer sa gueule**” ба назар мерсад, ки чунин маънидод карда мешавад “façon méchante et agressive de lui dire de se taire” [119, 664], яъне “бо тарзи бадқаҳрона ва ҷангхоҳ ба ӯ хомӯш шав гуфтан”.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Вале полисмен ба вай фармон дод, ки дамашро гирад” [39, 53].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ идиомаи фаронсавии мазкур “дамашро гирад” тарҷума шудааст. Чӣ тавре мебинем, тарҷумаи тоҷикӣ метавонад идиомаи “**fermer sa gueule**”- ро ба пуррагӣ ифода кунад.

Мисоли дигар:

“J'ai fini par la perdre de vue et par revenir sur mes pas” [101, 40].

Дар мисоли боло идиомаҳои “**perdre de vue**” ва “**revenir sur mes pas**” ба назар мерасанд. Дар фарҳанги фаронсавии “Le Robert méthodique” идиомаҳои мазкур чунин шарҳ дода шудаанд:

“**perdre de vue** – аз назар гум кардан”

“**revenir sur mes pas** – “faire demi-tour, repartir en sens inverse, aller en direction de son point de départ” [119, 1009], яъне ба ақиб ё ки ба қафо гаштан”.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ниҳоят ман ўро аз назар гум кардам ва қафо гаштам” [39, 63].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ идиомаҳои фаронсавии зикршуда айнан, “**perdre de vue**” – аз назар гум кардам ва “**revenir sur mes pas**” – қафо гаштам тарҷума шудааст.

Дар мисоли дигар низ идиомаи “**revenir sur mes pas**” ба назар мерасад, ки ба забони тоҷикӣ айнан “**ақиб гаштан**” тарҷума шудааст:

“Raymond et moi sommes alors revenus sur nos pas” [101, 49].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Он гоҳ ману Раймон ақиб гаштем” [39, 79].

Мисоли дигар:

“Marie s'est moquée de moi parce qu'elle disait que j'avais «une tête d'enterrement»” [101, 42].

Дар ҷумлаи зикршуда идиомаи “**une tête d'enterrement**” ба назар мерасад, ки ба забони фаронсавӣ ҷунин маънидод карда шудааст, “un visage triste, être triste, maussade” [119, 1405], яъне ғамгин будан, зик шудан, маҳзун будан.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Мари бо тамасхур мегуфт, ки афту башараат мотамист” [39, 67].

Идиомаи фаронсавии “**une tête d'enterrement**” ба забони тоҷикӣ “афту башараат мотамист” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Il nous a dit tout de suite de nous mettre à l'aise et qu'il y avait une friture de poissons qu'il avait pêchés le matin même. Je lui ai dit combien je trouvais sa maison jolie” [101, 44].

Дар ҷумлаи ғавқуззикр иборати рехтаи “**mettre à l'aise**”-ро мушоҳида кардан мумкин аст, ки “se mettre de façon à se sentir bien”, яъне “одати худро

хуб ҳис карданро гуфтан” маънидод карда мешавад. Боз маъноӣ рӯҳбаланд карданро низ дорад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Масон дарҳол гуфт, ки мо худро дар хонаи худамон барин ҳис кунем, ҳозир ӯ моро бо моҳибирён зиёфат мекунад, моҳиро худи ӯ ҳамин сахар доштааст” [39, 70].

Ибораи рехтаи “*nous mettre à l'aise*” ба забони тоҷикӣ чунин “мо худро дар хонаи худамон барин ҳис кунем” тарҷума шудааст.

Мисол:

“*Quand nous sommes revenus, Masson nous appelait déjà. J'ai dit que j'avais très faim et il a déclaré tout de suite à sa femme que je lui plaisais*” [101, 45].

Дар забони фаронсавӣ идиомаи “**avoir faim**” мавҷуд аст, ки агар онро тарҷумаи тахтулафзӣ кунем “*avoir* – доштан, *faim* – гуруснагӣ, яъне гуруснагӣ доштан” тарҷума мешавад, ки дуруст ба назар намерасад. Тарҷумаи дуруст аз рӯи маъно ба забони тоҷикӣ “гурусна будан” тарҷума мешавад. Дар ҷумлаи зикршуда низ идиомаи “*avoir faim*” ба назар мерасад, ки феъли “*avoir*”-и дар идиома буда, дар ҷумла ба шахси якуми танҳо дар замона гузаштаи давомдор чунин “*j'avais*” тасриф шудааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Вақте ки ба хона наздик шудем, Масон аллакай дар остонаи дар истода, маро ҷеғ мезад. Ман гуфтам, ки шикамам аз гуруснагӣ нақора менавозад ва ӯ дарҳол ба занаш гуфт, ки ман ба вай саҳт маъкул шудаам” [39, 73].

Идиомаи “*j'avais très faim*” ба забони тоҷикӣ “шикамам аз гуруснагӣ нақора менавозад” тарҷума шудааст. Дар забони тоҷикӣ ибораи рехтаи “шикамам аз гуруснагӣ нақора менавозад” ба назар мерасад, ки маъноӣ хеле гурусна буданро дорад. Дар тарҷумаи тоҷикӣ маҳорати тарҷумонии мутарҷимро ҳис кардан мумкин аст, зеро вай ибораи фаронсавӣ “**j'avais très faim**”-ро сода карда “ман хеле гурусна будам” не, балки “шикамам аз гуруснагӣ нақора менавозад” тарҷума карда, ба тарҷумаи хуб муяссар

шудааст. Тавре мебинем, воҳидҳои фразеологии зикршудаи ҳам забони фаронсавӣ ва ҳам забони тоҷикӣ дар навбати худ ҷасоҳати баланди ҳамон забонро доранд.

Мисоли дигар бо идиомаи **“avoir faim”**:

“Nous étions tous étonnés, mais Masson a dit qu'on avait mangé très tôt, et que c'était naturel parce que l'heure du déjeuner, c'était l'heure où l'on avait faim. Le déjeuner est le repas de midi. Quand il est midi notre estomac demande à manger. On sent qu'on a faim” [39, 45].

Дар ҷумлаи мазкур **“avoir faim”** ба назар мерасад, вале дар тарҷумаи тоҷикӣ ибори **“гурусна будан”** ба назар намерасад.

“Ҳама ҳайрон шудем, вале Масон гуфт: ҳеҷ қисса не, каме пештар таом хӯрдем, осмон омада ба замин начаспидааст: хӯрокро ҳини гуруснагӣ мехӯранд” [39, 73].

Бояд қайд намуд, ки ҷумлаи фаронсавӣ ба забони тоҷикӣ пурра тарҷума нашудааст, шояд барои ҳамин тарҷумаи идиомаи **“avoir faim”** ба назар намерасад. Вале дар тарҷумаи тоҷикӣ ибори рехтаи **“осмон омада ба замин начаспидааст”** ба мушоҳида мерасад, ки ин дар матни асл вучуд надорад. Барои исботи ибори рехтаи мазкур мо лозим донистем, ки порчаи фаронсавиро ба забони тоҷикӣ пурра тарҷума кунем: **“Мо ҳама ҳайрон будем, вале Масон гуфт, ки хеле барвақт хӯрок хӯрдааст ва ин табиист, зеро вақти хӯрокхӯри ҳамон лаҳзааст, ки гурусна мемонем. Хӯроки пешин хӯроки нисфирӯзӣ аст. Вақте пешин аст меъдаи мо хӯрок мехоҳад. Гуруснагиро ҳис мекунем.”**

Мисол:

“Au café, j'avais la tête un peu lourde et j'ai fumé beaucoup. Masson, Raymond et moi, nous avons envisagé de passer ensemble le mois d'août à la plage, à frais communs” [101, 45].

Дар ҷумлаи зикршуда воҳиди фразеологии маҳдуд **“la tête un peu lourde”** ва идиомаи **“à frais communs”** ба назар мерасад. Дар ибори **“la tête un peu lourde”** калимаи **“tête”** ба маънои аслии худ **“сар”** омада бо калимаи

“*lourde*” воҳиди фразеологii маҳдудро ташкил кардааст, ки чунин шарҳ дода шудааст “*on a la sensation que la tête pèse lourd. On a mal à la tête, mais pas à un endroit précis*”, яъне “Сарро вазнин ҳис кардан. Сар дард мекунад, вале ҷои аниқи он маълум нест”. Воҳиди фразеологii мазкур ба забони тоҷикӣ маънои “сар каме хум барин” ё ки сар каме вазнин” – ро дорад. Идиомаи “**à frais communs**” бошад чунин шарҳ дорад: “*chacun paie une partie des besoins*”, яъне ҳар кас як қисми ҳарачоти заруриро пардохт мекунад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“То овардани қаҳва сари ман аллақай вазнин шуда буд ва сигарет аз паси сигарет мекашидам. Ман, Масон ва Раймон қарор додем, ки моҳи август ҳамамон якҷоя дар ҳамин ҷо, дар як пляж зиндагӣ мекунем” [39, 73].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ чумлаи мазкур воҳиди фразеологii маҳдуди фаронсавӣ “**la tête un peu lourde**” ба забони тоҷикӣ чунин “сари ман аллақай вазнин шуда буд” тарҷума шудааст, вале тарҷумаи идиомаи “**à frais communs**” (ҳарачоти тақсим (шарикона)) ба назар намерасад.

Мисол:

“*J'ai mal entendu ce qu'à lui a dit, mais l'autre a fait mine de lui donner un coup de tête*” [101, 47].

Дар чумлаи мазкур идиомаи “**un coup de tête**” ба мушоҳида мерасад, ки чунин маънидод карда мешавад “*façon de se battre comme font les animaux. Chacun cogne avec sa tête sur la tête de l'adversaire*”, яъне тарзи ҷанге, ки ҳайвонҳо меҷанганд. Ҳар қадам бо сар ба сари душман зарба мезанад.

Тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ман нашунидам, ки ӯ ба вай чӣ гуфт, вале вай ҳам шуд, гӯё ба ӯ ҳуҷум карданӣ буд” [39, 76].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ ибораи “ба ӯ ҳуҷум карданӣ буд”-ро дидан мумкин аст, вале ҷанги сар ба сар ба назар намерасад.

Мисол:

“L'autre soufflait dans un petit roseau et répétait sans cesse, en nous regardant du coin de l'œil, les trois notes qu'il obtenait de son instrument” [101, 48].

Дар ин мисол идиомаи “**regarder du coin de l'œil**” ба мушоҳида мерасад, ки чунин маънидод карда мешавад “regarder sur le côté, sans tourner la tête. C'est une façon discrète de regarder, pour ne pas que l'autre voit qu'on le regarde”, яъне сарро начунбонда ба як сӯ нигоҳ кардан. Ин як тарзи нигоҳ кардани пинҳоние барои маълум накардан ба оне, ки нигоҳ мекунанд. Аз шарҳи мазкури идиомаи фаронсавии “**regarder du coin de l'œil**” маълум мегардад, ки ин ибора ба забони тоҷикӣ маънои “пинҳонӣ назар кардан ё ки бо кунчи чашм нигоҳ кардан”-ро дорад.

Тарҷумаи тоҷикӣ:

“Араби дуҷум найи қамишиеро навохта, бо кунчи чашм ба мо менигарист ва ҳамон се нотаро такрор мекарду такрор мекард” [39, 78].

Дар тарҷума идиомаи “**regarder du coin de l'œil**” ба забони тоҷикӣ айнан “**бо кунчи чашм менигарист**” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Mais sans quitter des yeux son adversaire, Raymond m'a demandé: «Je le descends” [101, 48].

Дар забони фаронсавӣ иборои “**quitter des yeux**” ба назар мерасад, ки аз рӯи маъно ба идиома дохил мешавад ва маънои “чашм афкандан” – ро дорад. Дар мисоли зикршуда низ идиомаи “quitter des yeux” бо пешоянди “sans” ба мушоҳида мерасад ва идиома шакли инкорро гирифта, ба забони тоҷикӣ “чашм нақандан” тарҷума мешавад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ҳамин вақт Раймон, ки ҳанӯз ҳам аз ҳарифаш чашм намеканд, аз ман пурсид: - Тамом кунам ӯро?” [39, 78]

Тарҷумон идиомаи зикршударо ба забони тоҷикӣ “чашм намеканд” тарҷума кардааст.

Мисол:

«Non, ai-je dit à Raymond. Prends-le d'homme à homme et donne-moi ton revolver» [101, 48].

Дар чумлаи фавқуззикр идиомаи **“d'homme à homme”** ба мушоҳида мерасад, ки ба нисбати идиомаи мазкур чунин шарҳ дода шудааст “с’est une façon de parler entre hommes virils. Les hommes sont debout l’un devant l’autre. Ils se regardent dans les yeux et ont des paroles franches”, яъне ин як тарзи суҳбаткунии мардона байни мардон аст. Онҳо ба як дигар рӯ ба рӯ нигоҳ мекунад ва бо як дигар рӯйрост гап мезананд. Дар фарҳанги фаронсавии “Le Robert méthodique” низ чунин шарҳи идиомаи мазкурро дидан мумкин аст, **“d'homme à homme – directement, en toute franchise et sans intermédiaire”** [119, 687], яъне рӯйрост, бо тамоми самимият ва бе ягон миёнарав.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“– Гӯш кун, - ҷавоб додам ман, - бо ӯ як ба як баро, лекин таппончаатро ба ман деҳ” [39, 79].

Дар тарҷума идиомаи фаронсавии “d'homme à homme” “як ба як” тарҷума шудааст. Агар идиомаи фаронсавии “Prends-le d'homme à homme”-ро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ кунем чунин “ӯро одам ба одам гир” тарҷума мешавад. Вале мутарҷим идиомаи мазкурро аз рӯи маъно “бо ӯ як ба як баро” тарҷума кардааст. Дар забони тоҷикӣ ибораи рехтаи “як ба як” мавҷуд буда, дар “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” чунин маънидод карда шудааст: **“як ба як – чудо-чудо, алоҳида-алоҳида, аз сар то охир”** [87, 468].

Мисол:

“Nous nous regardions sans baisser les yeux et tout s'arrêtait ici entre la mer, le sable et le soleil, le double silence de la flûte et de l'eau” [101, 49].

Дар чумлаи фавқуззикр ибораи рехтаи **“regarder sans baisser les yeux”**–ро мушоҳида кардан мумкин аст, ки аз рӯи маъно ба идиома доҳил мешавад. Ин ибора чунин тафсир карда мешавад: “chaque homme regarde l’autre dans les yeux. Le premier qui baisse les yeux, pour regarder le sol, est vaincu, яъне ҳар ду ба ҷашми якдигар нигоҳ мекунад. Қасе аввалин шуда ҷашмашро ба поён

афканад нобуд мешавад”. Аз ин маънидод бар меояд, ки иборай рехтаи зикргардида ба забони тоҷикӣ маъноӣ “**чашм ноканда нигоҳ кардан**”-ро дорад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Мо ба арабҳо чашм дӯхта будему арабҳо - ба мо, баҳр, офтоб ва регзор, найи нимшунаво ва чашма гӯё шах шуда буданд” [39, 79].

Иборай рехтаи “**regarder sans baisser les yeux**” дар матни аслии дар шакли инкорӣ омадааст, вале ба забони тоҷикӣ дар шакли тасдиқӣ “чашм дӯхта будем” тарҷума шудааст. Дар забони тоҷикӣ иборай рехтаи “чашм дӯхтан” мавҷуд аст, ки маъноӣ “ба касе, чизе бо диққат нигоҳ кардан, нигоҳ карда мондан, интизор шуда мондан; ба касе, чизе бо нияти бад, бо чаши бад нигоҳ кардан, ба касе, чизе ҳарисона нигаристан, тамаъ кардан” [87, 375] – ро дорад. Метавон гуфт, ки ибораҳои “чашм дӯхтан” ва “чашм ноканда нигоҳ кардан” маъноӣ якранга доранд.

Мисол:

“Il m'a dit presque méchamment que dans tous les cas le directeur et le personnel de l'asile seraient entendus comme témoins et que «cela pouvait me jouer un très sale tour»” [101, 55].

Дар забони фаронсавӣ иборай рехтаи “**jouer un sale tour**” ба мушоҳида мерасад, ки аз рӯи таснифоти семантикӣ ба идиома дохил мешавад. Идиомай мазкур ба забони тоҷикӣ аз рӯи маъно “дар ҳаққи касе бадӣ кардан” тарҷума мешавад. Дар ҷумлаи зикршуда низ иборай рехтаи “cela pouvait me jouer un très sale tour” дидан мумкин аст, ки “ин метавонад бар ҳаққи ман бадӣ кунад”, яъне ба ман зарар расонад, тарҷума мешавад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Сонӣ қариб бо ғазаб гуфт, ки хоҳу ноҳоҳ директор ва хизматчиёни хонаи пиронсолон чун шоҳид даъват карда мешаванд, “он гоҳ каппаатон дуд мекунад” [39, 87].

Иборай рехтаи “cela pouvait me jouer un très sale tour” ҳамчун иборай фразеологӣ “он гоҳ каппаатон дуд мекунад” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Surtout, je voyais que je le mettais mal à l'aise” [101, 55].

Дар мисоли зикршуда иборай рехтаи “mettre mal à l'aise” ба мушохида мерасад, ки аз рӯи таснифоти семантикӣ ба гурӯҳи идиома дохил мешавад. Иборай рехтаи мазкур ду маъноро ифода мекунад, яке “касоро шарм дорондан” ва дигаре “касоро ба ҳолати ногувор овардан, касоро ноором кардан” аст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Муҳимаш, дидам, ки барои ман шуда ӯ ноором аст” [39, 88].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ иборай рехтаи “mettre mal à l'aise” ҳамчун “ӯ ноором аст” тарҷума шудааст.

Мисол:

«Jeanne n'a pas voulu le prendre» criait-elle à tue-tête» [101, 62].

Дар ҷумлаи мазкур идиомаи “crier à tue-tête” ба назар мерасад, ки чунин маънидод карда мешавад “**crier à tue-tête** – d'une voix si forte qu'on casse la tête, qu'on étourdit” [119, 1460], яъне овози он қадар баланде, ки сарро мекафонад, сарро гаранг мекунад, кӯтоҳ карда гӯем, гулӯ дарронда дод задан аст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“– Жанна ӯро гирифтани нахост! – бо тамоми овоз дод мезад занаки фарбех” [39, 99].

Идиомаи фаронсавии зикршуда ба забони тоҷикӣ чунин “бо тамоми овоз дод мезад” тарҷума шудааст ва тарҷума метавонад идиомаи мазкурро ифода кунад.

Мисоли дигар:

“J'ai souvent pensé alors que si l'on m'avait fait vivre dans un tronc d'arbre sec, sans autre occupation que de regarder la fleur du ciel au-dessus de ma tête, je m'y serais peu à peu habitué” [101, 63].

Дар чумлаи зикршуда ибораи “**peu à peu**” ба назар мерасад, ки ба забони тоҷикӣ “оҳиста-оҳиста, тадричан, кам-кам” тарҷума мешавад. Ибораи рехтаи мазкур аз рӯи маъно ба идиома доҳил мешавад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Аксаран вақт фикр мекардам: агар маро ба зиндагӣ кардан дар ковокии дарахти хушкидае маҷбур кунанд, ки дар он ҷо ғайр аз тамошои осмони болои сар дигар коре кардан мумкин нест, оҳиста-оҳиста ба инаш ҳам одат мекардам” [39, 103].

Ибораи рехтаи зикршуда дар чумлаи тоҷикӣ “оҳиста-оҳиста” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Dans un sens, cela me déséquilibrait. Mais dans un autre, cela tuait le temps” [101, 64].

Дар чумлаи зикршуда ибораи “**tuer le temps**” ба назар мерасад, ки аз рӯи маъно ба навъи воҳиди фразеологӣ маҳдуд тааллуқ дорад. Зеро дар ибораи калимаи “le temps” ба маънои аслии худ, яъне вақт омадааст. Воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд яке аз калима ба маънои аслии ва ё ба маънои маҷозӣ меояд. Ба нисбати воҳиди фразеологӣ маҳдуди зикршуда чунин шарҳ дода шудааст: “Passer le temps en évitant de s’ennuyer, qu’on n’a aucune occupation. Tuer le temps, c’est faire des choses qui ne sont pas utiles, plutôt que de rester sans activité” [119, 1460], яъне аз набудани ягон машғулият аз дилтанг шудан канора гирифтани. Рӯзро кӯр кардан, ин ба ҷои бекор мондан бо шуғли номуфиде машғул шудан аст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ин маро то андозае бесаранҷом менамуд, вале бо ин роҳ ман рӯзро осонтар кӯр мекардам” [39, 103-104].

Воҳиди фразеологӣ маҳдуди “**tuer le temps**” ба забони тоҷикӣ “рӯзро кӯр кардан” тарҷума шудааст. Воҳиди фразеологӣ забони тоҷикӣ “рӯзро кӯр кардан” метавонад ҳаммаъноӣ бо воҳиди фразеологӣ маҳдуди “tuer le temps”-и забони фаронсавӣ бошад. Агар воҳиди фразеологӣ маҳдуди забони

фаронсавии “**tuer le temps**”-ро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ кунем “**вақтро куштан**” тарҷума мешавад, вале дар забони тоҷикӣ ба ҷойи “вақтро куштан” ибораи “вақтро кӯр кардан” истифода мешавад.

Мисоли дигар бо воҳиди фразеологӣ маҳдуд “**tuer le temps**”:

“*Toute la question, encore une fois, était de tuer le temps*” [101, 65].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Тақрор мекунам, аз ҳама асосиаш рӯз кӯр кардан аст” [39, 105].

Дар ҷумлаи зикршуда низ воҳиди фразеологӣ маҳдуд “**tuer le temps**” ба мушоҳида мерасад, ки ба забони тоҷикӣ “рӯз кӯр кардан” тарҷума шудааст.

Ибораи дигар:

“*Un homme était parti d'un village tchèque pour faire fortune*” [101, 65].

Дар ҷумлаи зикршуда идиомаи “**faire fortune**” ба мушоҳида мерасад, ки ки чунин шарҳ дода мешавад “**faire fortune – s’enrichir, avoir une activité qui permet de devenir riche**” [119, 601], яъне давлатманд шудан, дорои фаъолияте, ки имконияти сарватманд шуданро медиҳад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Қадам як одаме барои озмудани бахт аз зодгоҳаш ба мамлакатҳои дур сафар мекунад” [39, 106-107].

Дар тарҷума тоҷикӣ идиомаи зикршудаи фаронсавӣ ҳамчун сарватманд шудан не, балки “озмудани бахт” тарҷума шудааст.

Дар ҷумлаҳои зерин идиомаҳои “**tout allait pour le mieux**” ва “**jetait de temps en temps des regards**” ба мушоҳида мерасад:

“*Après cinq minutes de suspension pendant lesquelles mon avocat m'a dit que tout allait pour le mieux, on a entendu Céleste qui était cité par la défense. La défense, c'était moi. Céleste jetait de temps en temps des regards de mon côté et roulait un panama entre ses mains*” [101, 75].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Панҷ дақиқа танаффус эълон карданд. Ҳимоятгар аз ин фурсат истифода бурда, ба ман гуфт, ки ҳамаи корҳо хуб пеш мераванд. Баъди ин

Селестро даъват карданд, ки \bar{u} шоҳид аз тарафи ҳимоятгар, яъне аз тарафи ман буд. Селест сӯи ман нигариста, панамаашро дар даст тоб медод” [39, 123].

Идиомаи “**tout allait pour le mieux**” маънои “ҳамаш бисёр хуб аст”-ро дорад, вале дар тарҷума “ҳама корҳо хуб пеш мераванд” тарҷума шудааст. Дар ибораи “*Céleste jetait de temps en temps des regards*” ибора дар дохили ибора омадааст, яъне “**jeter un regard** – назар андохтан” ва “**de temps en temps** – гоҳ-гоҳ, баъзан, ҳар сари чӣ”. Дар тарҷумаи тоҷикӣ идиомаи “*Céleste jetait des regards*” чунин “Селест сӯи ман нигариста” тарҷума шудааст, вале тарҷумаи “*de temps en temps*” ба назар намерасад. Бояд қайд намуд, ки ҳангоми тарҷума тарҷумон барои ба тарҷумаи хуб ноил гаштан метавонад баъзе калимаҳоро сарфи назар кунад ва ё баъзе калимаҳоро илова намояд. Дар ин ҷо низ чунин маҳорати тарҷумонро ҳис кардан мумкин аст.

Мисол:

«*Moi aussi, a-t-il dit, je me suis penché sur cette âme, mais, contrairement à l'éminent représentant du ministère public, j'ai trouvé quelque chose et je puis dire que j'y ai lu à livre ouvert*» [101, 84].

Дар мисоли зикршуда идиомаи “**livre ouvert**” ба мушоҳида мерасад, ки аз рӯи маъно “*c’est très clair; en écoutant, on a l’impression de lire un livre*”, яъне ин хеле равшан (дақиқ) аст; ҳангоми шунидан таассуроти китоб хонданро доштан, шарҳ дода мешавад. Агар идиомаи “**livre ouvert**”-ро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ кунем “китоби кушода” тарҷума мешавад. Дар тарҷумаи тоҷикӣ ҳамчун китоби кушода тарҷума шудааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“— Ман ҳам ба дили ин одам назар андохтам, — гуфт ҳимоятгар, — вале бар хилофи намояндаи мухтарамии прокуратура ман он ҷо баъзе чизҳоро пайдо кардам ва метавонам илова кунам, ки ин дилро мисли як китоби кушодае хондам” [39, 139].

Мисол:

“Tout ce que je faisais d'inutile en ce lieu m'est alors remonté à la gorge et je n'ai eu qu'une hâte, c'est qu'on en finisse et que je retrouve ma cellule avec le sommeil” [101, 85].

Дар чумлаи зикршуда иборай рехтаи **“remonter à la gorge”**—ро дидан мумкин аст, ки хеле пуробуранг буда, аз рӯи маъно ба идиома дохил мешавад. Иборай рехтаи мазкурро метавон чунин маънидод кард, яъне нафасгир ё ки гулӯгир шудан.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Аз нишастани бемаъниву бефоида дар ин толор дилам беҳузур шуд, фақат як чиз мехостам — зудтар ҳамаи ин хотима ёбаду ба камера баргардам ва бихобам” [39, 140].

Иборай рехтаи фаронсавии **“remonter à la gorge”** ба забони тоҷикӣ “дилам баҳузур шуд” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Elle m'a fait un petit signe comme si elle disait: «Enfin», et j'ai vu son visage un peu anxieux qui souriait. Mais je sentais mon cœur ferme et je n'ai même pas pu répondre à son sourire” [101, 85].

Дар чумлаи фавқуззикр идиомай **“cœur ferme”** ба назар мерасад, ки метавон чунин шарҳ дод **“sentir le cœur ferme – décidé; il est sûr de ce qu'il fait et de ce qu'il pense”**, яъне собитқадам; он чизе вай мекунад ва фикр мекунад ба он боварӣ дорад. Идиомай **“avoir le cœur ferme”** – часур, собитқадам будан.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Сӯи ман андаке сар чунбонд, гӯё бо ин гуфтан мехост: “хайрият, ҳамааш тамом шуд” ва табассум кард, ҳарчанд маълум буд, ки мушаввашхотир аст. Вале ман чунон гаранг ва қарахт шуда будам, ки ҳатто натавонистам, ба ӯ табассуми ҷавобие бифиристам” [39, 141].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ иборай **“je sentais mon cœur ferme”** ба забони тоҷикӣ “ман чунон гаранг ва қарахт шуда будам” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Puis j'ai entendu une voix sourde lire quelque chose dans la salle” [101, 86].

Дар ҷумлаи фавқуззикр ибораи “**une voix sourde**” ба назар мерасад, ки ҷунин маънидод карда мешавад “une voix grave; on a l'impression qu'elle vient de sous quelque chose”, яъне овози паст; овозе аз зери чизе меояд эҳсос карда мешавад. Ибораи мазкур аз рӯи маъно ба воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд дохил мешавад, зеро дар ин ҷо калимаи “voix – овоз” ба маънои аслии худ омада, бо якҷоягии калимаи “sourde – норавшан, хирӣ, ниҳонӣ” воҳиди фразеологиро ташкил кардааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Баъд дар толор овози хирӣ шаҳс баланд шуд, ки чизеро меҳонд” [39, 143].

Воҳиди фразеологӣ маҳдуди “une voix sourde” ба забони тоҷикӣ ҳамчун “овози хирӣ” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“D'une voix presque blanche, en effet, elle a indiqué que c'était un film de Fernandel” [101, 76].

Дар ҷумлаи зикршуда ибораи рехтаи “**une voix blanche**” ба назар мерасад, ки муродифи ибораи рехтаи “**une voix sourde**” мебошад. Тарҷумаи тахтуллафзии ибораи рехтаи “**une voix blanche**” “овози сафед” мебошад, вале ин нодуруст аст. Тарҷумаи дурусти ибораи рехтаи мазкурро аз рӯи маъно метавон ҷунин “овози паст” ё ки “овози гирифта, хирӣ” тарҷума кард. Ибораи рехтаи мазкур аз рӯи маъно ба воҳиди фразеологӣ маҳдуд дохил мешавад, зеро калимаи “**voix**” ба маънои аслии худ “овоз” омадааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Мари бо овози нимшунаво номи филмро бо иштироки Фернандел ба забон овард” [39, 126].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ воҳиди фразеологӣ маҳдуд “**une voix blanche**” ҳамчун “овози нимшунаво”, яъне овози нимшунаво тарҷума шудааст.

Мисол:

“Car à l'idée de me voir libre par un petit matin derrière un cordon d'agents, de l'autre côté en quelque sorte, à l'idée d'être le spectateur qui vient voir et qui pourra vomir après, un flot de joie empoisonnée me montait au cœur” [101, 88-89].

Дар чумали зикршуда воҳиди фразеологии маҳдуд “**un petit matin**” ба назар мерасад, ки онро тарҷумаи тахтуллафзӣ кунем “субҳи хурд” тарҷума мешавад, вале ин нодуруст аст. Ба нисбати воҳиди фразеологии маҳдуди мазкур чунин шарҳ дода шудааст “**le petit matin** – moment ou se lève le jour; tôt le matin; vers 6 h du matin” [119, 860], яъне ҳангоми субҳ дамидан; субҳи барвақт, субҳи сахар; қарибии соати шаши сахар.

Мисол:

“Tout est vrai et rien n'est vrai! Le procureur avait le visage fermé et piquait un crayon dans les titres de ses dossiers” [101, 75].

Дар чумлаи фавқуззикр ибораҳои рехтаи “**tout est vrai et rien n'est vrai**” ва “**le visage fermé**” ба мушоҳида мерасад. Дар тарҷумаи ибораи рехтаи аввал ҳамчун “ҳамааш дуруст ва дар айни замон ҳамаш чаппаву роста” тарҷума шудааст ва метавон гуфт, ки тарҷума метавонад то ҳадди ақал ибораи рехтаи фаронсвии “tout est vrai et rien n'est vrai” – ро ифода кунад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ҳамааш дуруст ва, дар айни замон, ҳамааш чаппаву роста”! Қиёфаи прокурор карахт шуд, ӯ бо нӯги қалам ба коғазҳои худ тик-тик задан гирифт [39, 122].

Ибораи рехтаи “**le visage fermé**” маънои “чеҳраи беилтифотона” ва ё “канораҷӯӣ” – ро дорад ва ба забони тоҷикӣ “қиёфаи карахт” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Une seule sur mille, cela suffisait pour arranger bien des choses” [101, 89].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

Ба нисбати ибораи рехтаи “**une seule sur mille**” чунин шарҳ дода шудааст, “si on parle de chance, cela signifie que la chance de réussir est extrêmement faible”, яъне “агар гап дар бораи муваффақият равад, маънои

онро дорад, ки ба муваффақият ноил гаштани як нафар аз байни ҳазор нафар бениҳоят душвор аст”.

Ибораи рехтаи гуфташуда ҳамчун “бахт аз ҳазор кас ба як кас омад кунад” тарчума шудааст.

“Бигзор бахт аз ҳазор кас ба як кас омад кунад — ҳаминаш ҳам кофист” [39, 147].

Мисол:

“J'avais les yeux fixés au sol” [101, 94].

Қайд кардан лозим аст, ки воҳидҳои фразеологии як забон ба забони дигар айнан тарчума карда намешавад, вале баъзан ҳаммаъноӣ он ба назар мерасад. Дар забони тоҷикӣ воҳиди фразеологии “ба замин чашм дӯхтан” [87, 375] -ро гирем маъноӣ “ба замин нигоҳ карда мондан» - ро дорад. Воҳиди фразеологии мазкур ба забони хоричӣ айнан тарчума карда намешавад, ҳангоми тарҷумаи тахтуллафзӣ ибора маъноӣ аслии худро гум мекунад. Дар забони фаронсавӣ низ чунин воҳиди фразеологӣ “**avoir les yeux fixés au sol**” мавҷуд аст, ки айнан ҳаммаъноӣ ибораи “ба замин чашм дӯхтан” мебошад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Ман ба фарш менигаристам” [39, 157].

Дар тарҷумаи идиомаи дар боло зикргардида ҳамчун “ба фарш нигаристан” тарҷума шудааст.

Мисоли дигар:

“Mais, du fond du cœur, je sais que les plus misérables d'entre vous ont vu sortir de leur obscurité un visage divin” [101, 94].

Дар забони фаронсавӣ ибораҳои фразеологии “**du fond de l'âme**” ё ки “**du fond du cœur**” мавҷуд аст, ки аз рӯи маъно ба идиома дохил мешаванд. Ба нисбати идиомаҳои мазкур чунин шарҳ дода шудааст “avec beaucoup de sincérité; très honnêtement”, яъне бо тамоми самимият; аз рӯи вичдон мебошад. Дар забони тоҷикӣ низ ибораҳои ба ин монанд ба мушоҳида мерасад, аз ҷумла “дар замири дил, аз самими қалб, бо камоли майл, аз таҳти дил”, ки ҳаммаъноӣ идиомаи фаронсавӣ “**du fond du cœur**” шуда метавонанд.

Дар ҷумлаи фаронсавии зикршуда низ идиомаи “*du fond du cœur*” ба мушоҳида мерасад.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Вале дар умқи дил медонам: ҳатто шумо барин бадбахттарин одамон баъзан медиданд, ки чӣ тавр аз байни ин деворҳои ҳузнангез чехраи илоҳӣ намоён мегардид” [39, 158].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ идиомаи фаронсавии “*du fond du cœur*” ҳамчун “дар умқи дил” тарҷума шудааст.

Мисол:

“*Mais vous ne pouvez pas le savoir parce que vous avez un cœur aveugle*” [101, 95].

Дар ҷумлаи фавқуззикр идиомаи “***un cœur aveugle***” ба назар мерасад, ки тарҷумаи тахтуллафзии он “дили кӯр” мебошад. Аз рӯи маъно идиомаи мазкурро таҳлил кунем чунин маънидод карда мешавад “*la personne n’a pas de sentiment*”, яъне шахсе ки ҳиссиёт надорад. Ба забони тоҷикӣ ҳамчун “дили кӯр” тарҷума шудааст.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Аммо шумо инро фаҳмида наметавонед, чунки дили шумо кӯр аст” [39, 160].

Мисол:

“*Moi, j’avais l’air d’avoir les mains vides*” [101, 96].

Дар ҷумлаи зикршуда идиомаи “***les mains vides***” ба мушоҳида мерасад, ки агар идиомаи мазкурро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ кунем “дастони холӣ” тарҷума мешавад, аз рӯи маъно бошад метавон чунин шарҳ дод “*ne rien avoir*”, яъне “хушқу холӣ, ҳеч чиз надоштан”.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Мана ман, зоҳиран қашшоқаму бенасиб” [39, 160].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ идиомаи фаронсавии “*les mains vides*” ҳамчун қашшоқаму бенасиб тарҷума шудааст.

Пас аз таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи маъно (семантика) дар асоси воҳидҳои фразеологии повести “Бегона”-и Албер Камю, мо ба хулосае омадем, ки дар ин асар дар муқоиса бо романи “Духтари оташ”-и Чалол Иқромӣ воҳидҳои фразеологӣ чандон доираи истифодаи васеъ надоранд. Дар ҷараёни таҳлили таснифоти ба пеш гузошташуда метавон гуфт, ки хангоми тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ бояд ба ҷиҳатҳои забоншиносӣ ва маданияти нутқи ҳам забони асл ва ҳам забони тарҷумашуда диққати ҷиддӣ дода шавад.

3.3. Монандӣ ва гуногунии воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣ ва повести “Бегона”-и Албер Камю

Маълум аст, ки воҳидҳои фразеологӣ фасеҳтарин василаи ифодаи ҳар як забон мебошанд. Онҳо бо обурангию муассирии худ фарқ мекунанд. Воҳидҳои фразеологӣ усули тафаккур ва фарҳанги ҳар халқро дар худ таҷассум мекунанд. Бояд қайд намуд, ки мақсади аввалиндарҷаи воҳидҳои фразеологӣ ин баён намудани маълумот мебошад. Аз ин нуқтаи назар бар меояд, ки бо тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ танҳо забоншиносон ва мутарҷимони бехтарин метавон сару кор дошт. Равияи мазкури забоншиносӣ дар илми тарҷума нақши муҳим мебозад. Нависанда будан ин эҷод аст, вале эҷод дар асоси эҳсос ба вучуд меояд, воҳидҳои фразеологӣ бошанд ба нависанда барои баён кардани эҳсосоти ҳискардаи худ дар қоғаз кӯмак мерасонад, бе воҳидҳои фразеологӣ нависанда ба навистан ва тарҷумон бошад ба тарҷума кардани асар қобил нест.

Фразеологияи муқоисавӣ – як қисми ояндадор ва зуд тараққиёбандаи илми фразеология буда, ба омӯзиши фразеологияи ду ва зиёда забонҳо бо мақсади ошкор кардани асоси мувофиқат ва тафовути миёни онҳо равона шудааст. Доираи таҳқиқи ин бахш мунтазам васеъ гардида, бештари забонҳо

мавриди муқоиса қарор мегиранд. Б.А.Серебрянников ба аҳамияти методи омӯзиши забонҳои муқоисавӣ-типологӣ ишора карда, чунин қайд намудааст: «Омӯзиши таъсири мутақобила яке аз масъалаҳои муҳимми илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Муҳиммияти ин масъала боиси таъсири мутақобилаи забонҳои комилан факти амалӣ ва воқеии ҳақиқат аст, ки онро илми забоншиносӣ меомӯзад» [71, 6].

Дар зербоби мазкур масъалаи баррасии монандӣ ва тафовути воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи асл ва тарҷумаи романи "Духтари оташ"-и Чалол Иқромӣ ва повести "Бегона"-и Албер Камю мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Нависандагони барҷаста Чалол Иқромӣ ва Албер Камю дар асарҳои худ аз ганҷинаи забони халқ ибора ва ифодаҳои машҳурро интиҳоб намуда, вобаста ба тасвири ҳодисаҳои воқеӣ, амалиёти қаҳрамонҳо чун воситаи босазои тасвир истеъмол менамояд. Ин гуна ибораҳо асосан дар ҳамон шакли тайёр ва дар забон маъмули худ истифода бурда шудаанд. Бояд гуфт, ки дар романи "Духтари оташ" ҳамаи навъи воҳидҳои фразеологӣ, яъне ҳам ибораҳои рехтаи фразеологӣ ё идиомаҳо, ҳам ифодаҳои фразеологӣ ё фраземаҳо ва ҳам ибораҳои тасвирии фразеологӣ ё фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ ва дар повести "Бегона" идиомаҳо ва воҳидҳои фразеологии маҳдуд ба мушоҳида мерасанд. Вале чунонки гуфтем, тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ аз як забон ба забони дигар мушкилоти зиёд ба бор меорад. Бинобар ин, ҳангоми тарҷума шудани романи "Духтари оташ" ба забони фаронсавӣ ва повести "Бегона" ба забони тоҷикӣ мутарҷимон ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ гоҳе ба тарҷумаи хуб ва муодилебӣ муваффақ шуда, гоҳе камтар муваффақ гардидаанд ва гоҳе тамоман аз тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ сарфи назар кардаанд. Мақсади асосии тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ дар он аст, ки тарҷумон ҳангоми тарҷума ҷасоҳати воҳиди фразеологиро гум накарда, маънои онро ба хонанда ва ё шунаванда расонда тавонад.

Зимни таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи романи "Духтари оташ" ва повести "Бегона" мо

тарҷумаи воҳидҳои фразеологии асарҳои мазкурро ба се қисмат тақсим намудаем;

А) ҳаммаъноӣ воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ дар забони фаронсавӣ;

Б) тарҷумаи воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ аз рӯи маъно;

В) тарҷумаи тахтуллафзии воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ ба забони фаронсавӣ:

Барои тақвияти андешаҳои боло дар зер намунаҳо оварда мешавад.

Дар мисоли зерин нависанда воҳиди фразеологии “то шамол набошад, шохи дарахт намечунбад”-ро истифода бурдааст, ки дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чунин “ҳеч чиз бе сабаб намешавад, ҳар як гап, кор сабабе дорад” [87, 430] маънидод карда шудааст.

“— Камолиддин тангдил шуда буд, — Модоме ки барг мечунбад, пас шамол ҳаст” [37, 422].

Тарҷумаи фаронсавӣ

“— Que devons-nous faire? interrompit Kamoleddine avec impatience. Je suis sûr que ces bruits ont un fondement. Il n’y a pas de fumée sans feu. Il faut se hâter d’éteindre ce feu.” [115, 485]

Воҳиди фразеологии дар боло зикршуда ба забони фаронсавӣ чунин “il n’y a pas de fumée sans feu”, яъне “дуд бе оташ намешавад” тарҷума шудааст. Дар забони тоҷикӣ низ воҳидҳои фразеологии “момоме ки барг мечунбад, пас шамол ҳаст” ё ки “то шамол набошад, шохи дарахт намечунбад” ва “дуд бе оташ намешавад” мавҷуд ҳастанд, ки онҳо ҳаммаъно мебошанд, яъне тавре дар боло қайд намудем маъноӣ “ҳеч чиз бе сабаб намешавад”-ро дорад.

Мисоли дигар

“— Обро лой карда, моҳиро доштан меҳоханд. Як дӯғу ғазаб карда, халқро мешӯронанду амирро метарсонанд” [37, 344].

Дар мисоли боло нависанда воҳиди фразеологии “обро лой карда моҳӣ гирифтанд (доштан)”-ро истифода бурдааст, ки маъноӣ “дар байни қасон

низоъ ва иштибоҳ андохта, аз он фоида бурдан; бо роҳи фиреб ба мақсади худ муваффақ шудан” [86, 747] -ро дорад.

Тарчумаи фаронсавӣ

“— Vous verrez! On veut jeter de la poudre aux yeux... On fait du bruit, on éveille les passions, on fait peur à l’émir, et c’est ce qu’il leur faut! [115, 407]

Воҳиди фразеологии “обро лой карда моҳӣ доштан” ба забони фаронсавӣ чунин “jeter de la poudre aux yeux” тарчума шудааст. Воҳиди фразеологии фаронсавӣ “jeter de la poudre aux yeux” айнан ба маънои бо роҳи фиреб ба мақсади худ муваффақ шудан истифода бурда мешавад. Метавон гуфт, ки мутарчим аз уҳдаи ёфтани ҳаммаънои воҳиди фразеологии “обро лой карда моҳӣ доштан” дар забони фаронсавӣ баромадааст.

Мисол

“— Поёни шаби сияҳ сафед аст! — гуфт Ҳайдаркул як навъе карда ба забони туркӣ” [37, 395]

Дар мисоли мазкур мақоли “поёни шаби сияҳ сафед аст” истифода шудааст.

Тарчумаи фаронсавӣ:

“— Après la nuit vient le jour, fit Khaïdarkoul. Pour nous aussi, l’aube viendra!” [115, 461]

Дар тарчумаи фаронсавии мақоли тоҷикӣ “**après la nuit vient le jour**”, яъне “баъд аз шаб рӯз меояд” тарчума шудааст. Ҳангоми тарчума тарҷумон шабро ба ранги сиёҳ ва рӯзро ба ранги сафед қиёс кардааст. Тарчумаи фаронсавӣ метавонад маънои мақоли тоҷикии “поёни шаби сияҳ сафед аст”-ро ифода кунад.

Дар забони фаронсавӣ мақоле “Après la pluie le beau temps” [112, 8] (тарчумаи тахтуллафзӣ – баъд аз борон ҳавои хуб аст) – ро мушоҳида кардан мумкин аст, ки ҳаммаънои мақоли тоҷикии “Поёни шаби сияҳ сафед аст” мебошад.

Мисол

“Шиорашон ҳамин, ки “Ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад”!” [37, 404]

Дар мисоли зикршуда зарбулмасали “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад” истифода шудааст, ки дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чунин маънидод карда шудааст: “ҳам мурод хосил шавад ва ҳам каси дигаре озор набинад” [87, 576].

Тарҷумаи фаронсавӣ

“Ils veulent ménager la chèvre et le chou” [115, 467].

Зарбулмасали тоҷикии “ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранчад” ба забони фаронсавӣ чунин “ménager la chèvre et le chou” (тарҷумаи тахтуллафзӣ – буз ва карамро нигоҳ доштан) тарҷума шудааст. Дар натиҷаи таҳқиқоти худ метавон гуфт, ки тарҷумон дарҳақиқат пайдо намудани ҳаммаъноии зарбулмасали тоҷикиро дар забони фаронсавӣ ба муваффақият ноил гардидааст.

Мисол

“Қӯраҳо як қад париди шах шуда монданд” [37, 151].

Дар як ҷумла омадани ду ва ё зиёда ибораҳои фразеологӣ ҳамчун ифодаҳои тайёр ва ҷилодиҳандаи забон дида мешавад. Дар ҷумлаи дар боло буда ду воҳиди фразеологӣ истифода бурда шудааст, яъне “як қад паридан” ва “шах шуда монданд”. Воҳиди фразеологӣ “як қад паридан” дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чунин маънидод карда шудааст “аз ходисаи ногаҳоние саҳт тарсидан” [87, 500] ва воҳиди фразеологӣ “шах шуда мондан” бошад маъноии “саҳт ҳайрон, гаранг шудан, аз ҳаяҷон ҷӣ кор кардани худро надоништа мондан; карахт шуда мондан” [87, 436] -ро дорад.

Тарҷумаи фаронсавӣ:

“Les amis du jeune marié s’arrêtrèrent stupéfaits” [115, 184], яъне “рафиқони домоди ҷавон ҳайрон истода монданд” тарҷума шудааст. Тавре мебинем, дар тарҷумаи фаронсавии ҷумлаи тоҷикӣ воҳидҳои фразеологӣ “як қад паридан” ё ки “шах шуда мондан ба назар намерасад”. Аз ин гуфтаҳо

бар меояд ки дар тарҷумаи мазкур мутарҷим воҳиди фразеологӣ мазкурро аз рӯи маъно, яъне “хайрон шудан” тарҷума кардааст.

Мисоли дигар:

“Ҳар як садо, ҳар як ҳаракат ба вай таъсир мекард, ўро як қад мепаронд” [87, 510].

Дар ҷумлаи дар боло гуфташуда воҳиди фразеологӣ “ўро як қад мепаронд” истифода шудааст. Ба нисбати воҳиди фразеологӣ “касоро як қад парондан” чунин тавсиф дода шудааст, яъне касоро нохост тарсондан. Дар натиҷаи таҳқиқот мо ба хулоса омадем, ки ҷумла ва воҳиди фразеологӣ тоҷикии зикршуда ба забони тоҷикӣ тарҷума нашудаанд.

Бояд зикр намуд, ки нависандаи санъаткор вобаста ба нияту услуби дар ин ҷо он асари пешгирифтаи худ воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳоро моҳирона истифода мебарад ва дар шакли навъу маънои нав ба хонанда пешкаш менамояд. Истифодаи воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ ба қобилияти нависанда вобаста аст ва ба воситаи онҳо нависанда қувваи эмотсионалӣ ва бадеияти сухани асари худро тағйир медиҳад [98, 163].

Дар мисолҳои зерин мутарҷим воҳидҳои фразеологӣ “чашм дар роҳ будан”, “чашм доштан”, “дар роҳи касе чашм дӯхтан”-ро ба маънои интизорӣ кашидан истифода бурдааст.

Мисол:

“—Хайрият омадед, гардам, оим, — гуфт кайвонии кекса хамирро мушт карда шуда, — ба шумо чашм дар роҳ шуда мондем” [37, 21].

Воҳиди фразеологӣ “чашм дар роҳ будан” дар Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик чунин маънидод карда шудааст “ба омадани касе интизор будан, нигарони касе будан” [87, 372].

Тарҷумаи фаронсавӣ

“— Vous avez eu raison de venir, ma chère, lui dit la cuisinière en pétrissant la pâte, nous vous attendions” [115, 24].

Воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ будан” чунин “nous vous attendions”, яъне мо шуморо интизор мешудем тарчума шудааст.

Мисоли дигаре, ки дар он воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ будан” истифода шудааст:

“Миршаб дар меҳмонхонаи худ ҳақиқатан ба вай чашм дар роҳ буд” [37, 249].

Маънои воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ будан”-ро мо аллакай дар боло гуфта гузаштем.

Тарчумаи франсавӣ:

“Le mirchab attendait Moukharramma avec impatience.” [115, 298]

Воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ буд” ба забони фаронсавӣ аз рӯи маъно, яъне “Миршаб Муҳаррамро бесаброна интизор буд” тарчума шудааст. Дар тарчумаи воҳиди фразеологии мазкур метавон гуфт, ки тарчумон ба муваффақият ноил гаштааст.

Мисол:

“— Биёед, хуш омадед, — гуфт вай ҳар ду табақаи дарвозаро кушода, — дар меҳмонхонаи ҷаноби Махдум ва рафиқонашон ба шумо чашм дар роҳ ҳастанд” [37, 420].

Дар ҷумлаи фавқузикр воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ ҳастанд”, ки онро мо дар боло маънидод карда гузаштем.

Тарчумаи франсавӣ:

“— Soyez la bienvenue! Entrez, fit-il avec respect. Makhdoum et ses amis vous attendent avec impatience” [115, 482].

Дар тарчумаи фаронсавӣ воҳиди фразеологии “чашм дар роҳ ҳастанд” чунин “ses amis vous attendent avec impatience”, яъне “дӯстони вай шуморо бесаброна интизор ҳастанд” тарчума шудааст. Чӣ тавре мебинем, воҳиди фразеологии зикршуда ба забони фаронсавӣ аз рӯи маъно тарчума карда шудааст ва маънои аслии воҳиди фразеологии тоҷикиро метавон ба хонандагони фаронсавӣ расонд.

Мисоли дигар:

“Дар осмон касе набуд, ки он тангаю тиллоҳоро чинад, лекин дар замин, дар ҳавлӣ ва бурени ҳавлии Оллоёр-бӣ одами бисёре, бача качаи бешуморе чамъ шуда буданд ва ҳама омадани домодро чашм дошт” [37, 144].

Дар мисоли зикр шуда воҳидҳои фразеологӣ “чашм доштан” ва “бача-кача” истифода бурда шудаанд. Воҳиди фразеологӣ “чашм доштан” чунин маънидод карда мешавад: интизор будан, нигарон шудан; умедвор будан, дар мадди назар доштан [87, 374]. Баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба туфайли пайваст шуда омадани калимаҳои синонимӣ ва антонимӣ ташкил ёфтаанд, чунончи воҳидҳои фразеологӣ “**хоҳан-нахоҳан**”-бо дили нохоҳам, маҷбуран, “**хоҳ-нохоҳ**”-ҳатман, албатта; ба ҳар ҳол, “**тезу тунд**”- таъсирнок, нешдор; чизи қобили диққат, мароқовар, муҳим; шиддаднок, пурзӯр, “**ҳастак-нарасак**”- ба миқдори кам, андак, “**чону чигар**”-хешону пайвандон(аз қабилӣ зану бача); дӯсти наздик, дӯсти чонӣ, “**сӯзу гудоз**” ва ғайраҳо ба назар мерасанд. Дар ҷумлаи дар боло қайд кардаи мо воҳиди фразеологӣ “бача-кача” истифода шудааст, ки маънои “фарзанд, аҳли оила, бачагони гуногун”-ро дорад. Таҳқиқотҳои мо нишон дод, ки воҳидҳои фразеологӣ ва ҳатто ҷумлаи ғавқу зикр ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудаанд.

Чӣ тавре дар боло қайд карда гузаштем дар тарҷумайи фаронсавӣ романи “Духтари оташ”-и Ҷалол Иқромӣ мутарҷими фаронсавӣ аксарияти воҳидҳои фразеологиро тарҷумайи таҳтуллафзӣ кардааст. Барои исботи ин гуфтаҳо дар зер баъзе ибораҳоро мушоҳида менамоем, ки тарҷумайи таҳтуллафзӣ шудаанд.

Мисол

“— Хас каму ҷаҳон пок!” [37, 129]

Дар мисоли зикршуда воҳиди фразеологӣ “хас каму ҷаҳон пок” истифода бурда шудааст, ки маънои “аз нест шудани бадон қор ва зиндагии одамон беҳтар мегардад; аз будани бад набуданаш беҳтар аст” [87, 259] -ро дорад ва ба забони фаронсавӣ чунин:

“— Lorsqu’il y a moins de saleté, le monde est plus propre!” [115, 155] яъне вақте, ки чирк кам аст чаҳон поктар аст тарҷума шудааст. Аз тарҷума малум шуд, ки воҳиди фразеологии “ҳас каму чаҳон пок” ба забони фаронсавӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст.

Мисоли дигар:

“Буз дар ғами чон, қассоб дар ғами чарбу” мегӯянд, рост аст [37, 8].

Дар ҷумлаи фавқузикр зарбулмасали “буз дар ғами чон, қассоб дар ғами чарбу” истифода шудааст, ки маънои “ҳар кас дар бораи манфиати худ фикр мекунад”-ро дорад ва ба забони фаронсавӣ чунин тарҷума шудааст:

“On dit: «La chèvre se soucie de vivre, le boucher se soucie d’avoir du lard» et c’est vrai.” [115, 10]

Дар натиҷаи таҳқиқотҳо мо гувоҳи он гаштем, ки зарбулмасали дар боло зикршуда ба забони фаронсавӣ айнан “La chèvre se soucie de vivre, le boucher se soucie d’avoir du lard”, яъне “буз дар бораи зиндагӣ кардан, қассоб дар бораи ба даст овардани чарбу фикр мекунад” тарҷума шудааст, Метавон гуфт, ки дар инҷо зарбулмасали тоҷикии фавқузикр ба забони фаронсавӣ айнан, яъне тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст.

Нависандаи эҷодкор ба воситаи зарбулмасалу мақолҳо чаҳонбинӣ ва хусусиятҳои характерноки қаҳрамонҳои асарро тасвир мекунад. Аз ҷумла зарбулмасалҳои “буз дар ғами чон, қассоб дар ғами чарбу” ва “ҳар ки ба фикри хеш аст, кӯса ба фикри риш аст” бо ҳамдигар муродиф мебошанд ва як маъно, яъне “ҳар кас пеш аз ҳама ғами худро меҳӯрад, ҳар кас орзу ва эҳтиёҷи худро пеш меронад” [87, 587] -ро ифода мекунанд.

“Ҳар кӣ ба фикри хеш аст, кӯса ба фикри риш аст! мегӯянд, аммо ин оқсақоли кӯса ҳоло ба фикри риши худ ҳам набуд, ҳоло фикру ҳаёли ӯро Дилором-кампир ва набераи ӯ ба худ кашида буданд.” [37, 8]

Нависанда дар романи “Духтари оташ” зарбулмасалҳои “буз дар ғами чон, қассоб дар ғами чарбу” ва “ҳар кӣ ба фикри хеш аст, кӯса ба фикри риш аст”-ро барои ифода кардани характери як қаҳрамони асар яъне оқсақол

истифода кардааст, ки дар фикри манфиати худ аст. Чумлаи мазкур ба забони фаронсавӣ тарҷума нашудааст.

Мисол

“— Дам! — гуфт Муҳаррами Ғарч ба таври чиддӣ. — Деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш!” [37, 310]

Дар мисоли фавқузикр воҳиди фразеологии “деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш” ба назар мерасад, ки маънои “бо эҳтиёт шудан даркор, сирре, суханеро бояд бо эҳтиёт гуфт, ки касе шунида фош накунад” истифода бурда мешавад [86, 346].

Тарҷумаи фаронсавӣ

“— Doucement! Et Moukharrama regarda d’un air significatif. Derrière ce mur il y a des souris et les souris ont des oreilles!” [115, 372]

Воҳиди фразеологии “деворҳо муш доранд, мушҳо гӯш” ба забони фаронсавӣ чунин “derrière ce mur il y a des souris et les souris ont des oreilles”, яъне “дар пушти ин девор мушҳо ҳастанд ва мушҳо гӯшҳо доранд” тарҷума шудааст. Чӣ тавре мебинем воҳиди фразеологии зикршуда айнан тарҷума шудааст. Ҳангоми тадқиқоти худ мо гувоҳи он гаштем, дар забони фаронсавӣ низ воҳиди фразеологии “les murs ont des oreilles” [134, 39] мавҷуд буда, маънои “on peut être surveillé, épié sans qu’on s’en doute”, яъне “эҳтимол дар зер назорат будан ё ки таъқиб будан”-ро дорад.

Дар мисоли зер, ки аз повести “Бегона” гирифта шудааст, ибораи рехтаи “**cela revenait au même**” ба назар мерасад, ки хеле пуробуранг буда, аз рӯи таснифоти семантикӣ ба гурӯҳи идиомаҳо дохил мешавад ва маънои “ҳамон чиз, ин ҳамон як маъниро дорад”-ро дорад.

Мисол:

“Mais la chaleur était telle qu’il m’était pénible aussi de rester immobile sous la pluie aveuglante qui tombait du ciel. Rester ici ou partir, cela revenait au même” [101, 49].

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Лекин офтоб ҳам бераҳмона месӯзонд, аз осмон гӯё борони нурҳои чашмихиракунанда мерехт ва дар зери он истодан ҳам тоқатшикан буд. Чӣ ин чӣ истию чӣ равӣ, ду понздаҳ як сӣ” [39, 80].

Тарҷумон аз уҳдаи дарёфти ҳаммаъноии ибораи рехтаи “*cela revenait au même*” дар забони тоҷикӣ баромада тавонистааст, яъне чунин тарҷума кардааст “ду понздаҳ як сӣ”.

Мисоли дигар:

“On a introduit un prisonnier et ils se sont parlé avec animation, mais à demi-voix, parce que la pièce était redevenue silencieuse” [101, 63].

Дар ҷумлаи фавқуззикр ибораи рехтаи “**à demi-voix**” ба мушоҳида мерасад, ки аз рӯи маъно ба воҳидҳои фразеологӣ маҳдуд дохил мешавад. Воҳиди фразеологӣ маҳдуди мазкурро ба забони тоҷикӣ аз рӯи маъно метавон чунин “бо овози паст, бо ним овоз” тарҷума кард.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Маҳбуси навро дароварданд ва онҳо гарму ҷӯшон, вале бо овози паст ба суҳбат пардохтанд, зеро толор акнун хомӯш буд”. [39, 101].

Ибораи рехтаи дар боло зикршуда ба забони тоҷикӣ “бо овози паст” тарҷума шудааст.

Мисол:

“Moi, j'ai pensé que c'était m'écarter encore de l'affaire, me réduire à zéro et, en un certain sens, se substituer à moi” [101, 84].

Дар ҷумлаи зикргардида ибораи рехтаи “**me réduire à zéro**” ба назар мерасад, ки дар матни мазкур чунин маъно дорад “le résultat c'est que je n'existe plus”, яъне “натича ин аст, ки ман дигар вуҷуд надорам”. Ибораи “**réduire à zéro**”-ро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ кунем чунин аст: “ба сифр кам кардан ё ки ба сифр баробар кардан”. Вале аз рӯи маъно ибораи рехтаи мазкур бояд чунин тарҷума карда шавад “эътибори касеро ба замин задан, обрӯи касеро резондан”.

Дар тарҷумаи тоҷикӣ:

“Аз дилам гузашт, ки бо ин рафторашон маро аз муҳокимаи парвандаам бештар барканор карданӣ, ба сифр баробар карданӣ, ба таври дигар гӯем, бо каси дигар иваз карданианд” [39, 138-139].

Тавре мебинем ибораи рехтаи “*réduire à zéro*” ҳамчун “ба сифр баробар кардан” яъне тарҷумаи таҳтуллафзӣ шудааст.

Дар маҷмӯъ, пас аз таҳлили муқоисавии масъалаи баррасии монандӣ ва гуногунии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи романи “Духтари оташ” ва повести “Бегона” ва тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ асарҳои мазкур мо ба хулосае омадем, ки ҳангоми тарҷумаи асарҳои мазкур тарҷумонони ин ҳар ду асар ба тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ таваччуҳи хос зоҳир карда, кӯшиш ба ҳарч додаанд, ки то андозае ба тарҷумаи саҳеҳи воҳидҳои фразеологӣ асарҳои номбурда муваффақ шаванд. Дар тарҷумаи фаронсавӣ романи “Духтари оташ” ва дар тарҷумаи тоҷикӣ повести “Бегона” баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба таври бадеӣ, вобаста ба маъно ва баъзеи онҳо айнан, яъне таҳтуллафзӣ тарҷума шудаанд. Дар баробари ин, дар баъзе мавридҳо тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ сарфи назар шудааст.

Дар заминаи омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ ва тарҷумаи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ маълум мегардад, ки ибораҳо, хусусан ибораҳои рехта ҳарчанд мушкилтарҷума мебошанд, вале дар ҳар забон имкони тарҷумаи онҳо мавҷуд аст. Монандии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар он зоҳир мешавад, ки муродифи аксари онҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ мавҷуданд. Мутарҷими доно, забондон ва ботачриба аз уҳдаи тарҷума ва пайдо кардани муродифоти мувофиқи ибораҳо ҳангоми тарҷума баромада метавонад. Тафовут дар он аст, ки баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба анъанаву суннатҳои миллию маҳаллӣ алоқамандӣ доранд, аз ин хотир дар забони дигар муодил надоранд. Бинобар ин тарҷумаи чунин воҳидҳои фразеологӣ ба забони дигар мушкилот эҷод мекунад.

Хулосаи боби III

Ҳосили сухан, пас аз таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи маъно (семантика) дар асоси воҳидҳои фразеологӣи повести “Бегона” ва монандӣ ва гуногунии воҳидҳои фразеологӣи забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар намунаи асл ва тарҷумаи романи “Духтари оташ” ва повести “Бегона” мо ба хулосае омадем, ки дар повести “Бегона”-и Албер Камю воҳидҳои фразеологӣ нисбат ба романи “Духтари оташ”-и Чалол Иқромӣ доираи истифодаи маҳдудтар доранд. Ба назари мо, ҳангоми тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ бояд ба ҷиҳатҳои забоншиносӣ ва маданияти ҳам забони асл ва ҳам забони тарҷумашуда бояд диққати ҷиддӣ дод. Маҳз онҳо дар вақти тарҷума мушкилиҳо ба миён меоранд. Бо вучуди ин хавфи ғалат тарҷума кардани ифодаи маъноӣ идиомаҳо боқӣ мемонад. Бояд қайд намуд, ки яке аз мушкилоти тарҷума ин хусусияти маданияти нутқ аст, зеро аксари идиомаҳои забони фаронсавӣ назар ба забони тоҷикӣ маъноӣ тамоман дигар доранд. Аз ин вачҳ барои тарҷумаи идиомаҳо аломат ва меъёри муайяни онҳоро бояд донист. Тарҷумаи идиомаҳо масъалаи душвори тарҷума мебошад, ки интиҳоби ҳаммаъноӣ онҳо дар дигар забон ба маҷмӯи зиёди омилҳои забоншиносӣ ва инчунин ба маҳорати тарҷумон вобаста аст.

Дар заминаи омӯзиши ибораҳои фразеологӣ ва тарҷумаи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ маълум мегардад, ки ибораҳо, хусусан ибораҳои рехта ҳарчанд мушкилтарҷума мебошанд, вале дар ҳар забон имкони тарҷумаи онҳо мавҷуд аст. Монандии воҳидҳои фразеологӣи забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар он зоҳир мешавад, ки муродифи аксари онҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ мавҷуданд. Мутарҷими доно, забондон ва ботаҷриба аз уҳдаи тарҷума ва пайдо кардани муродифоти мувофиқи ибораҳо ҳангоми тарҷума баромада метавонад. Тафовут дар он аст, ки баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба анъанаву суннатҳои миллию маҳаллӣ алоқамандӣ доранд, аз ин хотир дар забони дигар муодил надоранд. Бинобар ин тарҷумаи чунин воҳидҳои фразеологӣ ба забони дигар мушкилот эҷод мекунад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия:

Дар заминаи таҳқиқи воҳидҳои фразеологии романи «Духтари оташ»-и Чалол Иқромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ мо ба хулосаҳои зерин расидем:

1) Романи «Духтари оташ»-и Чалол Иқромӣ аз романҳои маъруфи адабиёти тоҷик буда, ба забонҳои дигар, аз ҷумла ба забонҳои русӣ ва фаронсавӣ тарҷума шудааст. Повести «Бегона»-и Албер Камю низ асари машҳур аст, ки ба забони тоҷикӣ тарҷума шудааст. Тарҷумаи ин ду асар ҳамчунин аз робитаҳои адабӣ фарҳангии байни тоҷикону фаронсавиён шаҳодат медиҳад, ки дар рӯзгори имрӯзаи давлатдорӣ миллии мо метавон гуфт рӯ ба афзоиш дорад. [2-М]

2) Дар таълифи ҳар ду асар, ҳам романи «Духтари оташ»-и Чалол Иқромӣ ва ҳам повести «Бегона»-и Албер Камю истифодаи воҳидҳои фразеологӣ (идиомаҳо, фраземаҳо, фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ, таркибҳои фразеологӣ, ибораҳои фразеологӣ ва ҷумлаҳои фразеологӣ) ба мушоҳида мерасад. [4-М., 7-М.,]

3) Муаллифони ҳар ду асар бо мақсади пуробуранг баён кардани воқеаву ҳодисаҳо ва характери қаҳрамонони асарҳои худ аз воҳидҳои фразеологӣ истифода бурдаанд. Ба хусус Чалол Иқромӣ дар романи «Духтари оташ» ба қорбасти воҳидҳои фразеологӣ диққати махсус додааст. [7-М]

4) Тарҷумаи воҳидҳои фразеологӣ аз тарҷумон маҳорати баланди тарҷумонӣ талаб мекунад. Пеш аз тарҷума кардани воҳидҳои фразеологии як забон ба забони дигар бояд тарҷумон ба мазмуну моҳияти амиқи он сарфаҳм равад. Барои тарҷума кардани воҳидҳои фразеологӣ тарҷумон бояд на танҳо забони модарии худ, балки забони аслии асареро, ки тарҷума мекунад, хуб донад. [3-М]

5) Дар тарҷумаи фаронсавии романи «Духтари оташ»-и Чалол Иқромӣ баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба забони фаронсавӣ ба таври бадеӣ ва баъзеи

онҳо айнан, яъне тахтуллафзӣ тарчума шудаанд. Дар баробари ин, дар баъзе мавридҳо тарчумаи воҳидҳои фразеологӣ сарфи назар шудааст. [1-М]

6. Ба воситаи воҳидҳои фразеологӣ асари бадеӣ боз ҳам ҷолибтар ва хонданибобтар мешавад. Истифодаи воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ ба маҳорати суҳандонии нависанда вобаста мебошад. [3-М]

7. Монандии воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ дар он зоҳир мешавад, ки муродифи аксари онҳо ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ мавҷуданд. Тафовут дар он аст, ки баъзе воҳидҳои фразеологӣ тоҷикию фаронсавӣ ба анъанаву суннатҳои миллию маҳаллии ин ду халқ алоқамандӣ доранд, аз ин хотир дар ҳар ду забон муодили ягона надоранд.

Аз таҳқиқоти анҷомёфта чунин ба назар расид, ки ҳам муаллифи романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Иқромӣ ва ҳам повести «Бегона»-и Албер Камю аз донандагони хуби забонҳои модарии худ ба ҳисоб мераванд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо;

Аз баррасии мавзӯи мазкур, метавон ҳамчунин ба ин натиҷа расид, ки корбурди воҳидҳои фразеологӣ дар асарҳои бадеӣ барои баланд шудани сатҳи ҷаҳонбинӣ ва фикронии хонанда нақши асосӣ мебозанд. Пас аз таҳлили воҳидҳои фразеологӣ романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Иқромӣ ва повести «Бегона»-и Албер Камю ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони фаронсавӣ, мо ба чунин натиҷа расидем, ки барои омӯхтани забони хориҷӣ ба таври муқоиса дар ҳар ду забон хондани ин асарҳо мувофиқи мақсад мебошад. Ин иқдом барои боз ҳам хубтар аз бар кардани забони хориҷӣ кӯмак мерасонад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур ҳамчунин метавонад ҳангоми омӯхтани воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо дар забони фаронсавӣ, хондани курсҳои махсус оид ба фразеологияи тоҷик, омода кардани дастуру лексияҳо барои фанни «Ибораҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ» мавриди истифода қарор дода шавад. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур дар раванди таҳияи масъалаҳои муқоисавии фразеология

метавонад мавриди баҳрагирӣ қарор бигирад. Маводи диссертатсия дар таҳқиқотҳои минбаъда оид ба масъалаҳои фразеология, услубшиносӣ ва тарҷумашиносӣ, инчунин барои тайёр намудани монографияҳо дар ин соҳаи илм метавонад истифода гардад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуқодиров А. Забон ва услуби Мирзо Турсунзода / А.Абдуқодиров – Душанбе: Дониш, 1978. – 211с.
2. Абдуллозода Р. Ибораҳои халқӣ / Р. Абдуллозода – Душанбе: Дониш, 1974. – 205 с.
3. Азимова М.Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / М.Н. Азимова. – Душанбе, 1980. – 19 с.
4. Азимова М.Н. Оид ба сарчашмаҳои пайдоиши воҳидҳои фразеологӣ. / М.Н. Азимова // С.Вопросы лингвистики // РТСУ. Душанбе, 2004. – с.3-6.
5. Азимова М.Н. Сопоставительный анализ фразеологических параллелей английского и таджикского языков / М.Н. Азимова. – Душанбе, 1999. – 115 с.
6. Ализода С. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ / С. Ализода. – Душанбе, 2006. – 79с.
7. Альбер Камю. Творчество и свобода. Статьи, эссе, записные книжки. Москва, «Радуга», 1990. – 637 с.
8. Апресян, Ю.Д. Лексическая семантика / Ю.Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 365 с
9. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в английском и русском языках). / Е.Ф. Арсентьева. – Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1989. – 126 с.
10. Асозода Худойназар. Адабиёти тоҷик дар садаи 20 / Х. Асозода Чилди сеюм. – Душанбе: Маориф, 1999. – 445 с.
11. Асрорӣ В. Жанрҳои хурди фольклори тоҷик / В. Асрорӣ – Душанбе: Маориф, 1990. – 255 с.

12. Бабаев Э. Оценочное значение образных сравнительных оборотов в современном английском и таджикском языках / Э. Бабаев // Исследования по лексикологии и фразеологии. – М.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-т. Им В.И. Ленин, 1976. – С. 113-130.
13. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. с французского / Ш. Балли. – М., 1955. – 416 с.
14. Балли Ш. Французская стилистика: Пер. с французского / Ш. Балли. 2-е изд., стереотипное. –М., 2001. – 392 с.
15. Бачаев М. Фразеологияи забони тоҷикӣ дар асарҳои тарҷумавӣ. \\ Тарҷума ва балоғати сухан \\М. Бачаев.- Ҷ.2 – Душанбе, 2005.- С. 184-190.
16. Бетеньков Д. Формирование аутентичной речи на уроках французского языка (Тема: «Фразеология») /Д. Бетеньков. – Барнаул, 2009. – 34 с.
17. Варина В.Г. Лексическая семантика и внутренняя форма языковых единиц / В.Г. Варина // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 200-243.
18. Виноградов В. В. Введение в переводоведение / В. В. Виноградов – М.: 2001. – 224 с.
19. Виноградов, В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В.В. Виноградов / Труды юбилейной научной сессии Ленинградского гос. ун-та, Секция филол. наук. – 1946 – С. 45- 69.
20. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языка / В.Г. Гак. – Москва: Просвещение, 1976. – 286 с.
21. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология / В.Г. Гак. – Москва, 1983. – 287 с.
22. Гак В.Г. Фразеологические единицы в свете асимметрии языкового знака / В.Г. Гак Труды Самарканд. гос. ун-та им. А.Навои. Новая сер. 1975. – 277 с.

23. Гак В.Г. Беседы о французском слове (из сравнительной лексикологии французского и русского языков) / В.Г. Гак. – М., 1966. – 335с.
24. Гак В.Г. Теоритическая грамматика французского языка (Морфология) / В.Г. Гак. – Москва, 1972. – 312 с.
25. Гак В.Г. Теоритическая грамматика французского языка (Синтаксис) / В.Г. Гак. – Москва, 1986. – 206 с.
26. Ганшина К.А. Русско-французский словарь / Сост. Щерба Л.В., Матусевич М.И., - М., 1969. – 788 с
27. Гаффоров Р. Забон ва услуби Раҳим Чалил / Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 187 с.
28. Гаффоров Р. Ибораҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ / Р. Гаффоров. Душанбе: Маориф ва маданият, 1963. – 242 с.
29. Гаффоров Р. Нависанда ва забон / Р. Гаффоров. –Душанбе: Дониш, 1968. – 103-117 с.
30. Забони адабии ҳозираи тоҷик (Лексикология, фонетика ва морфология). Қисми 1. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
31. Забони ҳозираи тоҷик. Лексика. – Душанбе, 1981. – 104 с.
32. Забони адабии ҳозираи тоҷик. –Душанбе: Ирфон, 1973. Қисми I. – 451 с.
33. Зеҳнӣ Т. Санъати сухан / Т. Зеҳнӣ – Душанбе: Ирфон, 1967. -302 с.
34. Зеҳнӣ Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ / Т. Зеҳнӣ – Душанбе: Дониш, 1987. – 232 с.
35. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов \ В. П. Жуков– Просвещение, 1978. – 159 с.
36. Икрами Дж. Дочь огня. / Дж. Икрами – Москва: Известия, 1965. – 455с.
37. Икромӣ Ҷ. Духтари оташ / Ҷ. Икромӣ – Душанбе: Адиб, 2009. – 560с.

38. Камолиддинов Б. Хусни баён / Б. Камолиддинов – Душанбе: Ирфон, 1989. – 120 с.
39. Камю Албер. Бегона / Албер Камю. Тарчумаи Раҳимӣ Имомиддин, Ҷумъаев Тӯйчибой. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 163 с.
40. Каримов У., Абдулазизова С. Забони тоҷикӣ // У. Каримов, С. Абдулазизов. Донишгоҳи давлатии тичоратии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – 180 с.
41. Кунин, А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Изд-во Международные отношения, 1972. – 288 с.
42. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии. (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов // Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – С. 125-149.
43. Луғати мухтасари русӣ-тоҷикӣ ва тоҷикӣ-русии синонимҳо (В. А. Капранов, И. Л. Николаев, А. Х. Халилов). – Душанбе: Маориф, 1985. – 367 с.
44. Маджидов Х. Лексико-семантические особенности глагольных фразеологических единиц / Х. Маджидов. – Душанбе, 1968. – 249 с.
45. Макарова О.Ю. Сравнительный анализ фразеологических оборотов французского и русского языков, специфика их перевода (на примере фразеологизмов с названиями овощей, фруктов) / О.Ю. Макарова Электронный научное издания. «Труды МГТА: электронный журнал».
46. Мақсудов Т., Зикриёев Ф.К., Ҷалилов Ҳ. Оид ба воҳидҳои фразеологӣ ва вазифаҳои синтаксисии онҳо // Т. Мақсудов, Ф.К. Зикриёев, Ҳ. Ҷалилов. – Душанбе: 1986. – 84 с.
47. Мачидов Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик / Ҳ. Мачидов – Душанбе, 1982. – 103 с.
48. Мачидов Ҳ. Воҳидҳои фразеологӣ дар образи бадеӣ / Ҳ. Мачидов. – Душанбе: Адаб. № 9-10, 1993. – С.10-12.

49. Маҷидов Ҳ. Таркибҳои фразеологӣ / Ҳ. Маҷидов // Мактаби советӣ, №1, 1980. – С.21-23.
50. Маҷидов Ҳ. Таркиби лексии воҷидҳои фразеологӣ / Ҳ. Маҷидов // Мактаби советӣ. № 10, 1986. – С.25-28.
51. Маҳмадҷонов О, Раҷабова С. Курси лексионии забони адабии ҳозираи тоҷик // О. Маҳмадҷонов, С. Раҷабова. – Душанбе, 2008. – 224 с.
52. Мирзозода Х., Маъсумӣ Н., Бобоев Ю. Адабиёти советии тоҷик / Х. Мирзозода, Н. Маъсумӣ, Ю. Бобоев. – Душанбе: Маориф, 1981. – 422с.
53. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии / В.М. Мокиенко. – 2-е изд., перераб. – СПб: «Авадон», «Азбука-классика», 2005. – 240 с.
54. Мухтор Шокир. Замон ва тарҷумон / Ш. Мухтор. – Душанбе: Адиб, 1989. – 208 с.
55. Муҳаммадиев М. Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе, 1986. – 190 с.
56. Муҳаммад Гиёсуддин. Гиёс-ул-луғот / Ғ. Муҳаммад. Ҷилди 1. алиф-шин. – Душанбе, 1987. – 480 с.
57. Муҳаммад Гиёсуддин. Гиёс-ул-луғот / Ғ. Муҳаммад. Ҷилди 2. сод – ёо. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
58. Муҳаммадҷони Шақурии Бухороӣ. Диди эстетикӣ халқ ва насри реалистӣ / Бухороӣ М.Ш. – Хучанд: Нури маърифат, 2006. – 192с.
59. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка / А.Г. Назарян. – Москва: Высшая школа, 1987. – 288 с.
60. Назарян А.Г. История развития французской фразеологии / А.Г. Назарян. – М.: ВШ, 1981. – 190 с.
61. Назарян А.Г. Об истоках французской фразеологии / А.Г. Назарян Вопросы романо-германской фразеологии. – М., 1981. – 256 с.

62. Назарян А.Г. Почему так говорят по-французски (Происхождение и толкование идиоматических выражений) / А.Г. Назарян. – М., 1968. – 349 с.
63. Нарзикулов А.М. Французская фразеология и вопросы французско-узбекского художественного перевода: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Нарзикулов А. М. – Л., 1969. – 27 с.
64. Норматов М. Муқаддимаи забоншиносӣ / М. Норматов – Душанбе: Матбуот, 2007. – 239 с.
65. Попова И.Н., Казакова Ж.А. Грамматика французского языка // И.Н. Попова, Ж.А. Казакова – М.: ООО Издательство «Нестор Академик», 2005. – 480 с.
66. Расторгуева В.С. Очерк по таджикской диалектологии / В.С. Расторгуева - М., 1961. -222 с.
67. Реформатский А. А. Введение в языкознание. \ А. А. Реформатский– М., 1955. – 396 с.
68. Ройзензон, Л.И. Внутренняя форма слова и внутренняя форма фразеологизма /Л.И. Ройзензон // Вопросы фразеологии. – Ташкент: Наука, 1965. – С. 63-70.
69. Ройзензон, Л.И. Современные аспекты изучения фразеологии / Л.И. Ройзензон, Ю.Ю. Авалиани // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. Отв. ред. Р.Н. Попов. – Вологда: Сев. – Зап . кн. изд., 1967. – С. 75 -76.
70. Рубинчик Ю.А. Основы фразеологии персидского языка / Ю.А. Рубинчик – М.: Наука, 1981. – 275с.
71. Серебренников, Б.А. О недостатках сравнительно – исторического метода в языкознании // Б.А.Серебренников. Изв.АН СССР, ОЛЯ. - 1950. №3. – С. 6 – 13.
72. Сирочуддин Алихони Орзу. Чароғи хидоят / А.О. Сирочуддин – Душанбе: Ирфон, 1992. – 288 с.

73. Соколова Г.Г. Фразеология французского языка / Г.Г. Соколова – М., 1986. – 91с.
74. Соколова Г.Г. Unités phraséologiques, leur transposition conversionnelle // Актуальные проблемы французской филологии / Г.Г. Соколова Межвуз. сб. науч. трудов. Вып.1, -М.: МПГУ, 2001. – 112с.
75. Соколова Г.Г. Состав компонентов фразеологических единиц французского языка / Г.Г. Соколова – Л.,1984. – 56 с.
76. Соколова, Г.Г. Французский язык: фразеологический минимум для студентов ВУЗов / Г.Г. Соколова, О.И. Трусова. – М.: Высшая школа, 2007. – 272 с.
77. Соколова Г.Г. Основные тенденции фразообразования и состав компонентов фразеологических единиц (на материале франц. лит. яз.) // Ленингр. гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена) / Г.Г. Соколова. – Л., 1982. – 203 с.
78. Солеҳов Шамсиддин. Роман дар адабиёти тоҷикии қарни XX / Ш. Солеҳов. – Душанбе: Дониш, 2011. – 331 с.
79. Степанов Ю.С. Французская стилистика (в сравнении с русской): учебное пособие / Ю.С. Степанов. –Москва: КомКнига, 2006. –360с.
80. Степанова О.М., Кроль М.И. Практикум по лексикологии современного французского языка // О.М. Степанова, М.И. Кроль. – М.: "Высшая школа", 2006. – 167 с.
81. Тимескова И.Н. Крылатые слова, их значение и происхождение. Пособие для студентов пед. ин-тов. Les citations françaises: на франц. яз. / И.Н. Тимескова. –Ленинград: Просвещение, 1974. – 231с.
82. Толмачёв В.М., Кабанова И.В., Иванов Д.А. Зарубежная литература XX века. Т.2. Вторая половина XX века — начало XXI века: // В.М. Толмачёв, И.В. Кабанова, Д.А. Иванов [и др.]; под ред. В.М.

- Толмачёва. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2017. — 362 с.
83. Фарҳанги забони тоҷикӣ (дар зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ). — М.: Советская энциклопедия, 1969. — Ҷ. I. — 951с.
84. Фарҳанги забони тоҷикӣ (дар зери таҳрири М. Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ). — М.: Советская энциклопедия, 1969. — Ҷ. II. — 949с.
85. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1 А – Н Зери назари Сайфиддин Назарзода, Аҳмадҷон Сангинов, Саид Каримов, Мирзо Ҳасани Султон / Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ. — Душанбе: 2008. — 950 с.
86. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ)/ М. Фозилов. Ҷилди I. — Душанбе, 1963. — 952 с.
87. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) / М. Фозилов. Ҷилди II. —Душанбе: Ирфон, 1964. — 804 с.
88. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ / М. Фозилов. - Ҷилди II. - Душанбе: Ирфон, 1977. — 583 с.
89. Хасанов И. Лексика и фразеология романа Джалола Икрами "Духтари оташ" / И. Хасанов АКД. — Пенджикент, 1966. — 25 с.
90. Хушенова С.В. Изафетные фразеологические единицы таджикского языка: Автореф. дис. канд. филол. наук. М., 1966. — 29 с.
91. Хушенова С.В. Изафетные фразеологические единицы таджикского языка / С.В. Хушенова Душанбе: Дониш, — 1971. — 190 с.
92. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / М.Н. Шанский — М.: Высшая школа, 1972. —156 с.
93. Шукуров М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад / М.Шукуров. — Душанбе: Дониш, 1985. — 366 с.

94. Шукуров М., Демидчик Л. Насри Чалол Икромӣ // М. Шукуров, Л.Демидчик. –Душанбе: Ирфон, 1979. – 144 с.
95. Шукуров М. Таърихи адабиёти советии тоҷик: насри солҳои 1945-1974 / М. Шукуров. Ҷ. 4. –Душанбе: Дониш, 1980. – 384 с.
96. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик (қисми 3). – Душанбе, 2004. – 524 с.
97. Юсупова М. Синонимика фразеологизмов / М. Юсупова. Вестник молодых ученых. – Душанбе, 1966. – 159с. (на тадж. яз)
98. Ҳасанов И. Роҳҳои асосии истифодабарии ибораҳои фразеологӣ дар романи "Духтари оташ" / Маҷмӯаи илмӣ. Материал оид ба забони адабии тоҷик. Институти давлатии педагогӣ / И. Ҳасанов. – Душанбе, 1967. –180 с.
99. Ҳасанов И. Лексика ва фразеологияи романи «Дохунда»-и С.Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 157 с.
100. Чумаев Т, Азизова К. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони фаронсавӣ – тоҷикӣ // Т. Чумаев, К. Азизова – Душанбе, 2015. – 42с.
101. Albert Camus. L'étranger / С. Albert. – Paris: Les Éditions Gallimard, 1942. – 97 p.
102. Alice Kaplan. En quête de l'Étranger / Kaplan Alice – Paris: Les Éditions Gallimard, 2016. – 336 p
103. Ashraf, M. et Miannay, D. Dictionnaire des expressions idiomatiques françaises, Librairie Générale Française Livre de Poche, –Paris, 1999. 412 p.
104. Chassany A. et Senninger Ch. Recueil des textes littéraires français XXe siècle // A.Chassany et Ch.Senninger, Hachette, – Paris, 1970. – 250 p.
105. Bartfeld Fernande. L'Effet tragique: essai sur le tragique dans l'œuvre de Camus, préface de Jacqueline Levi-Valensi / Fernande Bartfeld. – Paris-Genève: ChampionSlatkine. 1988. – 286 p.
106. Caillies, S. Descriptions de 300 expressions idiomatiques / Caillies S. Familiarité, connaissance de leur signification, plausibilité littéraire,

- décomposabilité et prédictibilité, *L'Année Psychologique*, – Paris, 2009, p. 463-508.
107. Denhiere G. et Vestiggel J.C. Le traitement cognitif des expressions idiomatiques activités automatiques et délibérées, *La locution: entre le lexique, syntaxe et pragmatique. Identification en corpus, traitement apprentissage* // G. Denhiere et J.C. Vestiggel. – Paris Klincksiek, 1997. p.119-148.
 108. Duneton, C. et Claval, S. Le bouquet des expressions imagées, *Encyclopédie thématique des locutions figurées de la langue française* // C. Duneton et S. Claval. – Paris: Seuil, 1990. – 1375 p.
 109. Elodie Etienne. Application de normes à 320 expressions idiomatiques et proverbes français / Etienne Elodie. Les relations entre les variables psycholinguistiques sont-elles similaires? / *Mémoire pour obtenir le Certificat de capacité d'orthophonie*/ – France, 2014. – 110 p.
 110. Émile Benveniste. Problèmes de linguistique générale I / Benveniste Émile. – Paris: Gallimard, 1966. – 356
 111. Émile Benveniste. Problèmes de linguistique générale II / Benveniste Émile. – Paris: Gallimard, 1974. – 286
 112. Florence Montreynaud, Agnès Pierron, François Suzzoni. Le Robert “Dictionnaire de proverbes et dictons”// Montreynaud Florence, Pierron Agnès , Suzzoni François // – Italie.: La Tipografica Varese Srl, 2015. – 491 p.
 113. François-Charles Lévesque. La honte dans l'Étranger et la chute d'Albert Camus: les deux côtés d'une médaille / Lévesque François-Charles. – Chicoutimi, Juin 2010, – 99 p.
 114. Georges Planelles, Les 1001 expressions préférées des français / Planelles Georges. – Paris: Les Éditions de l'Opportun, 2014. –1178 p.
 115. Ikromi Djalol. La fille du feu / Djalol Ikromi. Copyright by Les Editions du progrès, -U.R.S.S. 1966. – 361 p.

116. Jacques Demougin. Dictionnaire de la littérature française et francophone. T1 / Demougin Jacques. – Italie: Imprimé, 1988. – 504.
117. Jean-Claude Anscombe. Parole proverbiale et structures métriques / Anscombe, J.C. – Paris, 2000. – 139, p.
118. Jean-Claude Berton. Histoire de la littérature et des idées en France au XXe siècle / Berton Jean-Claude. – Paris, Hatier: 1993. – 192 p.
119. Josette Rey-Debove. Le Robert methodique du français actuel / Rey-Debove Josette. – Paris, 2002. – 1650 p.
120. Marc Baratin, Mariane Lorenzi. Dictionnaire des synonymes // Baratin Marc, Lorenzi Mariane. – Paris: Hachette Éducation, 2003. – 756 p.
121. Marie-Hélène Prat et Maryse Aviérimos, Littérature XIXe et XXe siècles // Prat M.H. et Aviérimos M. Tome 2, textes, histoire, méthode, Bordas, – Paris: Bordas. 1997. – 505 p.
122. Marquer, P. L'organisation du lexique mental: des contraires aux expressions idiomatiques / P. Marquer. – Paris: l'Harmattan. 2005. – 302p.
123. Michèle Gabay. Guide d'expression écrite / Gabay. Michèle. – Paris, 1991. – 415
124. Michel L. Dictionnaire encyclopédique. Pour la maîtrise de la langue française, la culture classique et contemporaine / L. Michel. – Paris: Larousse, 1999. – 1690 p.
125. Montreynaud, F., Pierron, A., Suzzoni, F. Dictionnaire des proverbes et des dictons // F. Montreynaud, A. Pierron. F. Suzzoni. Dictionnaire et encyclopédie (poche). – Paris: Le Robert. 2015. – 491 p.
126. Normatova Shoir. Jahon adabiyoti: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma / Sh. Normatova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T., Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008. – 96 b.
127. Pierre-Louis Rey, L'Étranger, Camus / Rey Pierre-Louis Paris: Hatier, 2002. – 80 p.

128. Rastier, F. Défigements sémantiques en contexte. In Martins-Baltar, M ; (éd), La locution, entre langues et usages, coll. Signes. Paris: ENS Editions Fontenay / Saint Cloud, Ophrys. – Paris, 1997 pp. 305-329.
129. Rey, A. et Chantereau, S. Dictionnaire des expressions et locutions / A. Rey et S. Chantereau – Paris: Le Robert, 2003 – 1096 p.
130. Robert, P., Rey-Debove, J. et Rey, A. Le petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française // P. Robert, J. Rey-Debove, A. Rey. – Paris: Dictionnaires Le Robert, 1970. – 1967 p.
131. Roman J. Linguistique et poétique, Essais de linguistique générale / J. Roman . – Paris, Minuit, 1963. p. 209-248.
132. Schapira, C Les stéréotypes en Français: proverbes et autres formules / C. Schapira Ophrys, 1999 – 172p.
133. Sylvia Impal, De bouche à oreilles. Recueil d'expressions idiomatiques / Impal Sylvia. – Paris, Juin 2009. – 52 p
134. Sylvie Moy, 100 proverbes français (les plus courants) et leurs significations / Moy Sylvie. – Paris, Février 2012. – 32 p

**Мундариҷа ва натиҷаҳои асосии тадқиқоти диссертатсионӣ дар
интишороти мазкур ба таърифи расидаанд**

**А) Мақолаҳои илмӣ, ки дар нашрияҳои тақрибии бонуфузи
тавсияшудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва
Вазорати маориф ва илми Федератсияи Русия ба таърифи расидаанд:**

[1-М]. Бойматова, Д.М. Муқоисаи ибораҳои рехтаи романи «Духтари оташ»-и Чалол Иқромӣ дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва фаронсавӣ /Д.М. Бойматова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ – Душанбе. – 2014. - №3 (58-2). – С. 310-315 (ба забони тоҷикӣ).

[2-М]. Бойматова, Д.М. Таҳлили услубию бадеии баъзе ибораҳои рехта ва зарбулмасалу мақолҳои романи «Духтари оташ» ва тарҷумаи онҳо /Д.М. Бойматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон– Душанбе. – 2017. - №4/1. – С. 50-55 (ба забони тоҷикӣ).

[3-М]. Бойматова, Д.М. Корбасти воҳидҳои фразеологӣ ва зарбулмасалу мақолҳои ифодакунандаи ранг дар забонҳои тоҷикӣ ва фаронсавӣ /Д.М. Бойматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – Душанбе. – 2017. - №4/7. – С. 29-33 (ба забони тоҷикӣ).

[4-М]. Бойматова, Д.М. Таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологии романи «Духтари оташ» – и Чалол Иқромӣ аз рӯи маъно /Д.М. Бойматова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ – Душанбе. – 2017. - №5 (72). – С. 90-94 (ба забони тоҷикӣ).

**Б) Мақолаҳои илмӣ, ки дар нашрияҳои маҷаллаҳои илмӣ ба таърифи
расидаанд:**

[5-М]. Бойматова, Д.М. Таҳлили услубию бадеии ибораҳои рехтаи романи «Духтари оташ» ва тарҷумаҳои он /Д.М. Бойматова // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии Ҷумҳуриявӣ бахшида ба 50-солагии шӯъбаи забони фаронсавӣ – Душанбе. – 2014. – С. 112-119 (ба забони тоҷикӣ).

[6-М]. Бойматова, Д.М. Ибораҳои фразеологии забони фаронсавӣ бо артикълҳои номуайянии «un, une, des» ва шакли ифодаи онҳо дар забонҳои

точикӣ ва русӣ /Д.М. Бойматова // Маҷаллаи илмӣ-омӯзишии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни «Муҳаққиқ» № 15 (15)– Душанбе. – 2016. – С. 68-73 (ба забони тоҷикӣ).

[7-М]. Бойматова, Д.М. Таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Иқромӣ аз рӯи маъно /Д.М. Бойматова // Конференсияи илмӣ-амалии Ҷумҳуриявӣ – Душанбе. – 2017. – С. 72-77 (ба забони тоҷикӣ).